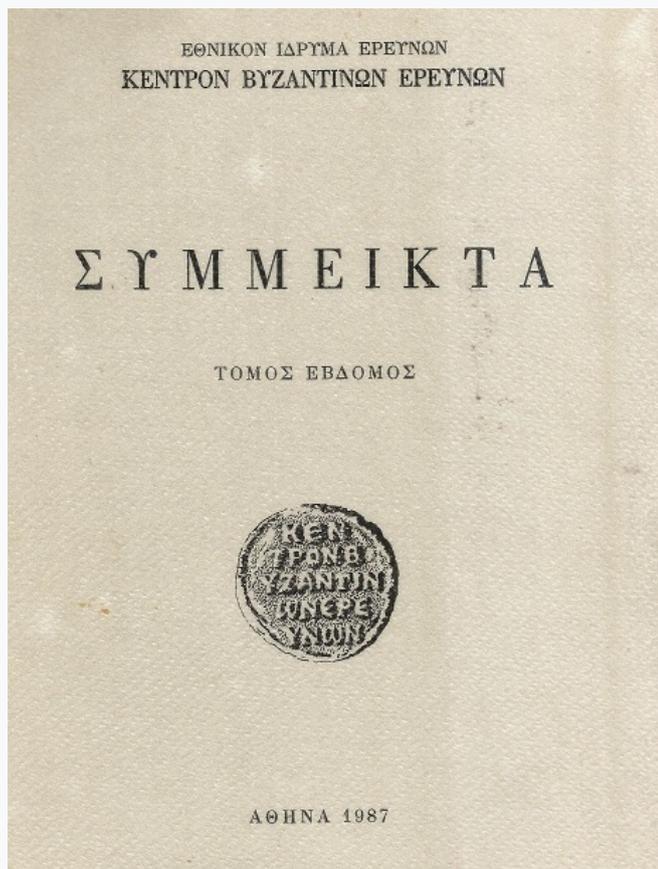

Βυζαντινά Σύμμεικτα

Τόμ. 7 (1987)

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ 7

Ἡ βυζαντινὴ ἱστοριογραφία μετὰ τὸ λεγόμενον
«Μεγάλο Χάσμα»

Τηλέμαχος Κ. ΛΟΥΓΓΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.713](https://doi.org/10.12681/byzsym.713)

Copyright © 2014, Τηλέμαχος Κ. ΛΟΥΓΓΗΣ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΛΟΥΓΓΗΣ Τ. Κ. (1987). Ἡ βυζαντινὴ ἱστοριογραφία μετὰ τὸ λεγόμενον «Μεγάλο Χάσμα». *Βυζαντινά Σύμμεικτα*, 7, 125–163. <https://doi.org/10.12681/byzsym.713>

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ ΛΕΓΟΜΕΝΟ «ΜΕΓΑΛΟ ΧΑΣΜΑ»

I. Η ΑΠΑΛΛΑΓΗ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ ΑΠΟ ΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΙΚΥΡΙΑΡΧΙΑ

Δέν είναι τόσο ή άνυπαρξία ή, στην καλύτερη περίπτωση, ή σπανιότητα τών ειδήσεων στά μεσοβυζαντινά ιστορικά κείμενα σχετικά με τή Δύση πού θα έπρεπε νά προβληματίζει τή σύγχρονη έρευνα¹, όσο οι αίτιες τής σπανιότητας ή τής άνυπαρξίας τέτοιων ειδήσεων. 'Ακόμα και σήμερα, ή έρευνα θεωρεϊ εύλογο τó επιχείρημα τής άγνοιας τών βυζαντινών ιστορικών συγγραφέων και μάλιστα, μερικές φορές, ή ύποτιθέμενη αύτή άγνοια τών βυζαντινών συγγραφέων θεωρεϊται από τούς σύγχρονους έρευνητές σαν ή αίτία όρισμένων λαθών και παρανοήσεων σχετικά με τή Δύση πού, πραγματικά, ύπάρχουν μέσα στις πηγές. Σύμφωνα με τή λογική αύτή, ό Γενέσιος π.χ. είναι σέ μεγάλο βαθμό άναξιόπιστος συγγραφέας, άφοϋ αναφέρει για τή Δύση μυθικές και φανταστικές πληροφορίες², ό πολϋς Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος φτάνει στό

1. 'Η έλλειψη ειδήσεων σχετικά με τή Δύση στά βυζαντινά ιστοριογραφικά κείμενα έχει συντελέσει πολϋ στή διαμόρφωση τής αντίληψης ότι, εξαιτίας άκριβώς αύτης τής άπουσίας ειδήσεων, τó Βυζάντιο είναι ένα «άνατολικό» κράτος, από τότε πού άρχίζει τήν ιστορία του σαν 'Ανατολική ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ώς τó 1453. Πρβλ. τó πλούσιο λήμμα *Byzantinisches Reich* στό *Lexicon des Mittelalters*, Band 2, 6. Lieferung, Μόναχο και Ζυρίχη 1983, ιδιαίτερα στήλες 1227 κέ., 1238 κέ. (συγγραφείς J. K o d e r και A. G u i l l o u, αντίστοιχα). Σέ ό,τι άφορᾷ τήν ιδεολογία, έχουν γίνει όρισμένες προσπάθειες νά αποδειχτεί, ότι τó Βυζάντιο είναι περισσότερο Εϋρώπη, παρά 'Ασία, πρώτα από τó Δ. Α. Ζ α κ υ θ η ν ó, *Τó Βυζάντιον μεταξϋ 'Ανατολής και Δύσεως*, ΕΕΒΣ 28 (1958), σελ. 367-400 και, στή συνέχεια, μέσα από τή μετεξέλιξη τής ρωμαϊκής ιδέας στις διεθνείς σχέσεις. Πρβλ. T. C. L o u n g h i s, *Les ambassades byzantines en Occident, depuis la fondation des états barbares, jusqu'aux Croisades (407-1096)*, 'Αθήνα 1980. 'Ανάλογες προσπάθειες, πολϋ αξιόλογες, έχουν γίνει και στόν τομέα τής κοινωνικής και οικονομικής δομής. Πρβλ. Z. V. U d a l c o v a - K. A. O s i p o v a, *Otiđitelnye čerty feodalnych otnosenii v vizantii*, Viz. Vrem. 36 (1974), σελ. 5-27. 'Επίσης Z. V. U d a l c o v a, *Die Besonderheiten des Feudalismus in Byzanz*, στόν τόμο *Besonderheiten der byzantinischen Feudalentwicklung*, Βερολίνο 1983 (BBA 50), σελ. 11-56. Τέλος, τήν παραδοσιακή ιδιότυπη βυζαντινή οικουμενικότητα ύποστηρίζει τελευταία και ό 'Α. Γ. Κ. Σ α β β ί δ η ς, *Τó οικουμενικό βυζαντινό κράτος και ή εμφάνιση τού 'Ισλάμ (518-717)*, 'Αθήνα 1985, παρόλο πού δέ θίγει καθόλου τó πρόβλημα τών ιδεολογικών τάσεων τών πηγών.

2. Ειδικά για τήν άποτίμηση αύτη τού Γενέσιου, πρβλ. A. P. K a ž d a n, *Iz istorii vizantijskoj chronografii X V. 3. "Kniga carei i Žizneopisanije Vasilija"*, Viz. Vrem.

σημείο να κάνει ανεπίτρεπτες γεωγραφικές, προσωπογραφικές και χρονολογικές συγχύσεις¹, τὰ κείμενα τοῦ λεγόμενου Λογοθετικῆς κύκλου γνωρίζουν ἐλάχιστα τῆ Δύση, ἀν δὲν τὴν ἀγνοοῦν ὀλοκληρωτικὰ² καί, ἔτσι προχωρώντας, καταλήγουμε στὸ ὅπωςδήποτε εὐκόλο συμπέρασμα, ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων γιὰ τὶς δυτικὲς ὑποθέσεις εἶναι μηδαμινὸ ἢ πολὺ περιορισμένο, μπροστὰ στὴν ἄμεση προτεραιότητα ποὺ εἶχαν τὰ γεγονότα στὰ Βαλκάνια π.χ. ἢ στὴ Μικρασία. Θὰ μπορούσε κανεὶς, τὸ ἴδιο εὐκόλο, νὰ ἀντιτάξει τὸ ἐπιχείρημα: ἓνας κρατικὸς ὀργανισμὸς ποὺ θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του ρωμαϊκὸ καὶ οἰκουμενικὸ ὅπως ἦταν τὸ βυζαντινὸ κράτος θὰ ἦταν περιέργο νὰ ἐκτιμᾷ τὴ βαρύτητα τῶν γεγονότων μὲ κριτήριον... τὴ γεωγραφικὴ ἀπόσταση μόνο, ἔστω κι ἂν πρόκειται γιὰ μεσαιωνικοὺς συγγραφεῖς (ποὺ τοὺς θεωροῦμε συνήθως ἀδαεῖς ἢ περίπου), ἔστω κι ἂν οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Ἄραβες ἦταν πολὺ ἀπειλητικοὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴν ἐπιβίωση τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἰδιαίτερα τὸ τελευταῖο αὐτὸ δὲν ἰσχύει, γιὰ τὸν ἕνατο καὶ τὸ δέκατο αἰῶνα τουλάχιστον³,

21 (1962), σελ. 95-118 καὶ τὶς παρατηρήσεις τῆς Βασιλικῆς Βλυσίδου, Ἀντιδόσεις στὴ δυτικὴ πολιτικὴ τοῦ Βασιλείου Ἀ'. Διαμόρφωση νέας στρατιωτικῆς ἡγεσίας, Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 5 (1983), σελ. 133-137, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες ἐντοπίζονται στὸ κείμενο τοῦ Γενέσιου ἀντιπολιτευόμενοι ποὺ δὲν πρέπει νὰ ἀναφερθοῦν σὰν τέτοιοι.

1. Ἰδιαίτερα ἡ ἀντίληψη αὐτὴ ἐπικρατεῖ σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς μελέτες, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα μας, ὡς σήμερα. Πρβλ. J. B. Burg, *The Treatise de Administrando Imperio*, BZ 15 (1906), σελ. 517-577 καὶ A. T. Oynbee, *Constantine Porphyrogenitus and His World* Λονδίνο - Ν. Ὑόρκη - Τορόντο 1973. Σχετικὰ μὲ τὰ λάθη τοῦ Πορφυρογέννητου, πρβλ. Τ. Κ. Λουγγῆ, *Τὸ κεφάλαιο 27 τοῦ De administrando imperio. Προσπάθεια γιὰ μιὰ ἱστορικὴ ἐρμηνεία*. Δώρημα στὸν Ἰ. Ε. Καραγιαννόπουλο, Βυζαντινά 13 (1985), σελ. 1069-1091. Γιὰ τὸ κεφάλαιο 32 πρβλ. R. J. Lillie, *Überlegungen zum Kapitel 32 des De administrando imperio: Kaiser Herakleios und die Ansiedlung der Serben*, Sud-ost Forschungen 44 (1985), σελ. 17-43. Γιὰ τὸ κεφάλαιο 49, πρβλ. G. G. Litavrin, *Из комментарија к 49-ој глави труда Константина Багрянородного "Об управленіи имперіи"*. Δώρημα στὸν Ἰ. Ε. Καραγιαννόπουλο, Βυζαντινά 13 (1985), σελ. 1347-1353.

2. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι σχεδὸν καμιὰ ἀπολύτως εἶδηση γιὰ τὴ Δύση δὲν περιέχεται οὔτε στὸν Λέοντα Γραμματικὸ, οὔτε στὸν Ψευδοσυμεών, οὔτε στὴ Συνέχεια τοῦ Γεώργιου Μοναχοῦ, οὔτε στὴ χρονογραφία τοῦ κώδικα Vaticanus graecus 163, οὔτε στὸν Γεώργιο Ἀμαρτωλὸ τῆς ἐκδ. Istrin. Σχετικὰ μὲ τὸ πῶς ἐξετάζονται τὰ κείμενα αὐτά, χαρακτηριστικὸ δείγμα εἶναι ἡ μονογραφία τοῦ Ἀ. Φ. Μαρκόπουλου, *Ἡ χρονογραφία τοῦ Ψευδοσυμεών καὶ οἱ πηγές της*, Ἰωάννινα 1978, ὅπου βρίσκει κανεὶς πλήρη φιλολογικὴ ἀνάλυση, ἐνῶ ἡ ἰδεολογία ἐξετάζεται μόνο σὲ σχέση μὲ ὀρισμένα πρόσωπα. Ἀπὸ μόνο φιλολογικὲς μελέτες ὅμως μοῦ φαίνεται ἀδύνατο νὰ ἐντοπιστεῖ ἡ θέση ἐνὸς ἱστορικοῦ ἔργου μέσα στὸν κοινωνικὸ του περίγυρο καὶ οἱ σύγχρονες ἰδεολογικὲς ἀνάγκες, ποὺ ἐξυπηρετοῦνται ἀπὸ τὸ κείμενο αὐτό. Μιὰ διαφορετικὴ προσέγγιση μὲ κύριο ἄξιο τὴν ἰδεολογία ἐπιχειρεῖ ἡ ἐπίσης φιλολογικὴ μελέτη τοῦ I. S. Čiurōv, *Mesto "Chronografii" Feofana o rannevizantijskoj istoriografičeskoj tradicii (IV-načalo IX v)*, στὸν τόμο Drevnešije gosudarstva na territorii SSSR, Μόσχα 1981.

3. Σχετικὰ μὲ τὴ λεγόμενη «θανάσιμη» ἀπειλὴ γιὰ τὸ Βυζάντιο ποὺ ἀποτελοῦσε ἡ βουλγαρικὴ δυνάμη ἐπὶ τῶν Συμεών, πρβλ. G. Ostrogorsky, *Geschichte des byza-*

δηλ. δὲν ἰσχύει γιὰ ὁλόκληρη τὴ βυζαντινὴ μέση περίοδο. Ἀκόμα περισσότερο: ὅταν ἕνας συγγραφέας δὲν ἀναφέρει καθόλου στὸ ἔργο του κάτι τὸ πολὺ γνωστὸ ἢ πολὺ σημαντικὸ, αὐτὸ δὲ σημαίνει ὑποχρεωτικὰ ὅτι τὸ ἀγνοεῖ ἢ ὅτι δὲν τοῦ ἀποδίδει καμιά σημασία. Στὴν ἀλληλογραφία π.χ. τοῦ πασίγνωστου πατριάρχη Νικόλαου Μυστικοῦ (901-907 καὶ 912-925)¹ δὲ μνημονεύονται, γιὰ παράδειγμα, καθόλου οὔτε τὸ θέμα Ὀψικίου, οὔτε τὸ θέμα Ἀρμενιάκων, οὔτε ἀκόμα ὀνομαστικὰ ἢ ἐκκλησια τῆς Ἀγίας Σοφίας· κανένας ὅμως δὲν ὀδηγεῖται στὸ συμπέρασμα ὅτι ἕνας τόσο μορφωμένος ἄνθρωπος σὰν τὸν Νικόλαο Μυστικὸ μπόρουσε νὰ ἀγνοεῖ τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς σημαντικοῦ θέματος ἢ . . . τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἔτσι, τὸ εὐκόλο συμπέρασμα ὅτι, ὅπου οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς δὲν ἀναφέρουν τὴ Δύση, σημαίνει ἢ ὅτι τὴν ἀγνοοῦν ἢ ὅτι τῆς ἀποδίδουν λίγη σημασία εἶναι, μιλιώντας ἐπιστημονικὰ, ἂν ὄχι ἐπικίνδυνο, τουλάχιστον ἐπισφαλές.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι κάτι ἀνάλογο συμβαίνει καὶ στὶς λατινικὲς πηγές τῆς Δύσης τοῦ ἑνάτου καὶ δέκατου αἰώνα: οἱ βυζαντινὲς ὑποθέσεις ἀναφέρονται συνήθως σύντομα, ἐπεισοδιακὰ καὶ ἀποσπασματικὰ. Ὁ Fr. Dvornik π.χ. ἀποροῦσε ἐπειδὴ ὁ Λιουτπράνδος τῆς Κρεμόνας, γράφοντας τὴν Antapodosis τὴν ἐποχὴ 948-958², δὲν ἀναφέρει καθόλου τὸν πατριάρχη Φώτιο (858-867 καὶ 877-886), ἐνῶ, σὲ δυὸ σημεία τῆς διήγησής του³, ἀναφέρει σαφέστατα τοὺς αὐτοκράτορες Μιχαὴλ Γ' καὶ Βασίλειο Α'⁴. Πάλι ὁ Dvornik, στὸ ἴδιο ἔργο του⁵, ἐκφράζει τὴν ἐκπληξή του, γιὰ ποιὸ λόγο ἔραγε ὁ τελευταῖος συντάκτης τῶν Annales Bertiniani ἐπίσκοπος Ρήμων (Reims) Hinemar (845-882) δὲν ἀναφέρει καθόλου τὸν Φώτιο μετὰ τὴν πρεσβεία τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ Β' (867-872) στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 868⁶, παρόλο πὺ οἱ Annales Berti-

*ninischen Staates*¹, Μόναχο 1963, σελ. 222-223 καὶ Ἀ λ κ μ ἦ ν η ς Σ τ α υ ρ ῖ δ ο υ - Ζ α φ ρ ἄ κ α, ἹΙ συνάντηση Σιμεὼν καὶ Νικόλαου Μυστικοῦ στὰ πλαίσια τοῦ βυζαντινοβουλγαρικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1972, ὅπου φαίνεται καθαρά, ὅτι ἄλλο πράγμα εἶναι ἢ ἀνάδειξη μιᾶς ἰσχυρῆς δυνάμεως, ὅπως ἢ βουλγαρικὴ καὶ ἐντελῶς ἄλλο ἢ δυνάμη αὐτὴ νὰ μπορεῖ νὰ καταλύσει τὴ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, κάτι πὺ ποτὲ δὲν ὑπῆρξε περίπτωση νὰ συμβεῖ.

1. Ἐκδ. R. J. Jenkins καὶ L. G. Westerink, στὴ σειρὰ CFHB.

2. Σχετικὰ μὲ τὸ ἔργο τοῦ Λιουτπράνδου Antapodosis, πρβλ. τὴ μονογραφία τοῦ Β. Σ. Κ α ρ α γ ε ὄ ρ ο υ, *Λιουτπράνδος, ὁ ἐπίσκοπος Κρεμόνης ὡς ἱστορικός καὶ διπλωμάτης*, Ἀθήνα 1978, σελ. 51-56, παρόλο πὺ δὲν προσφέρεται καμιά καινούργια ἄποψη σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν περίφημη πιά ἀντινομία τοῦ Λιουτπράνδου, ἀπὸ τὴν Antapodosis στὴ Legatio

3. Antapodosis, I, 9-10 καὶ III, 32-34, ἔκδ. J. Becker, *Die Werke Liutprands von Cremona*, Ἀνόβερο 1915 (MGH SSRG in usum scholarum).

4. Fr. Dvornik, *Le schisme de Photius. Histoire et légende*, Παρίσι 1950, σελ. 397.

5. Dvornik, *Le schisme*, σελ. 387-388.

6. Γιὰ τὴν ἀντίστοιχη παράλειψη βίων παπῶν μὲ πρῶτο τὸν Ἀδριανὸ Β' μετὰ τὸ 869 στὸ Liber Pontificalis, πρβλ. T. C. Loughis, *L'historiographie de l'époque macédonienne et la domination byzantine sur les peuples du Sud-Est européen d'après les traités de paix du IXe siècle*, Balkan Studies 21 (1980), σελ. 74.

niani συνεχίζουν όμως την εξιστόρηση των γεγονότων ως το 882. "Όλα αυτά συντελούν στη διατήρηση της έντύπωσης ότι οι δυο κόσμοι, βυζαντινός και δυτικός, αίσθάνονταν αρκετά απόμακροι ο ένας από τον άλλο, έτσι ώστε να αντιπαρέρχονται σχεδόν έντελως αδιάφορα ακόμα και καταστάσεις που ρύθμιζαν τις σχέσεις ανάμεσα στη βυζαντινή αυτοκρατορία και τη Δύση, αυτά τα δύο τμήματα της κληρονομιάς της αρχαίας Ρώμης. Οι αντιπαραθέσεις ανάμεσα στο Βυζάντιο και τη Δύση τον ένατο αιώνα έδωσαν μια έντύπωση ιδιαίτερα άπατηλή σε ό,τι αφορά τις σχέσεις των δυο κόσμων.

Φυσικά, από τότε που η Δύση άρχισε την προσπάθεια για να απαλλαγεί από τη βυζαντινή επικυριαρχία δημιουργώντας τη λεγόμενη «προδοσία του Ναρσής»¹, και ως την ίδρυση του παπικού κράτους το 756², η βυζαντινή πολιτική ιδεολογία θεωρούσε τη Δύση σαν ένα αυτόνομο πεδίο εξάπλωσης μιας ρωμαϊκής reconquista που θα ξεκινούσε από την Κωνσταντινούπολη: ιδιαίτερα οι αυτοκράτορες Κώνστας Β', Λέων Γ' και Κωνσταντίνος Ε'³ δὲ δίσταζαν είτε να πραγματοποιούν είτε να απειλούν συνεχώς απόβαση στην Ίταλία ενάντια στον πάπα Ρώμης που, σύμφωνα με τη Χρονογραφία του Θεοφάνη (σελ. 402, 21 και 403, 29 de Boor), καταφεύγει στους Φράγγους και σώζεται. μνεία πολύ χαρακτηριστική. Η συνέχεια είναι πολύ γνωστή⁴.

Μετά τον πάπα Στέφανο Β' (752-757) που καταφεύγει στους Φράγγους, μάλλον στα χρόνια του επόμενου πάπα Παύλου Α' (757-767), στη Ρώμη χαλκεύθηκε η λεγόμενη *Κωνσταντίνεια Δωρεά* (Constitutum Constantini imperatoris) που, όπως είπαμε⁵, «εκδιώκει τον αυτοκράτορα στην Άνα-

1. Πρβλ. T. C. L o u n g h i s, *Narsetus memoria*, XVI. Internationaler Byzantinistenkongress. Akten II/2, JOB 32/2 (1982), σελ. 347-353 και του ίδιου, *Η πρώτη βυζαντινή ιστοριογραφία και το λεγόμενο «μεγάλο χάσμα»*, Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 4 (1981), σελ. 72-75.

2. Πρβλ. W. G u n d l a c h, *Die Entstehung des Kirchenstaates und der curiale Begriff Res Publica Romanorum*, Untersuchungen zur deutschen Staats- und Rechtsgeschichte, Heft 59, Μπρεσλάου 1889. Επίσης E. C a s p a r, *Das Papsttum unter fränkischer Herrschaft*, Ντάρμστατ 1965 και L. D u c h e s n e, *Les premiers temps de l'état pontifical*, Παρίσι 1905.

3. Σχετικά με την πολιτική του Κωνσταντίνου Ε' απέναντι στη Δύση, βλ. D. H. M i l l e r, *Byzantine-Papal Relations during the Pontificate of Paul I: Confirmation and Completion of the Roman Revolution in the Eighth Century*, BZ 68 (1975), σελ. 47-61 και τις παρατηρήσεις που υπάρχουν στη μελέτη του Τ. Κ. Λ ο υ γ γ ή, *Οι «νέοι προσαυτολισμοί» των Ίσαύρων*, Βυζαντικά 2 (1982), σελ. 63-73, ιδιαίτερα σελ. 70, για μια βυζαντινή πανστρατιά στην Ίταλία, σύμφωνα με μαρτυρία του ίδιου του πάπα Παύλου.

4. Για τις σχέσεις ανάμεσα στο Βυζάντιο και τη Δύση στο δεύτερο μισό του Η' αιώνα, βλ. τη σύντομη και συστηματική έκθεση του P. C l a s s e n, *Karl der Grosse, das Papsttum und Byzanz. Die Begründung des karolingischen Kaisertums*², Sigmaringen 1985, σελ. 5-10.

5. Πρβλ. C l a s s e n, *Karl der Grosse*, σελ. 8, σημ. 19, όπου εκτίθενται με τη μεγαλύτερη δυνατή σαφήνεια και με παράθεση της πρόσφατης βιβλιογραφίας τα επιγεγραμμένα

τολή και αποδίδει στον πάπα μιὰ θέση στὴ Δύση, σὰν τὴν αὐτοκρατορική (kaisergleiche Stellung)». Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μιὰ προσπάθεια τῆς Δύσης νὰ ἀποτρέψει ὀριστικὰ στὸ μέλλον μιὰ ἐνδεχόμενη βυζαντινὴ reconquista ἰουστινιάνειου τύπου. Αὐτὴ ἀκριβῶς τὴν παπικὴ ἐνέργεια θὰ ἀναγνωρίσει καὶ ὁ αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος τὸ δέκατο αἰῶνα, μὲ τὴν περιβόητη πιά φράση του . . . ἐγένετο ἡ καινοτομία αὕτη, διὰ τὸ τὴν Ῥώμην ἀποθέσθαι τὸ βασίλειον κράτος καὶ ἰδιοκρατορίαν ἔχειν καὶ δεσπόζεσθαι κυρίως παρά τινος κατὰ καιρὸν πάπα. . .¹, πού, μαζὶ μὲ ἀρκετὲς ἄλλες σκόπιμες ἱστορικὲς παραποιήσεις τοῦ ἴδιου αὐτοκράτορα², ὀδηγοῦν στὸ βέβαιο συμπέρασμα ὅτι, ἀπὸ τὸ τρίτο τέταρτο τοῦ ὄγδου αἰῶνα ὡς τὰ μέσα τοῦ δέκατου, στὸ Βυζάντιο ὑπῆρξε ὅπωςδῆποτε κάποια ἐπίσημη ἀποψη πού παραδέχεται τὴν ὀριστικὴ ἀπαλλαγὴ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Δύσης ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐπικυριαρχία, μὲ παπικὴ καὶ ὄχι μὲ αὐτοκρατορική πρωτοβουλία³.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὕτη, εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸ ὅτι οἱ δύο κύριες βυζαντινὲς πηγὲς πού καλύπτουν τὴν ἱστορία τοῦ λεγόμενου «μεγάλου χάσματος», ἡ Χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη τοῦ Ὁμολογητῆ (περίοδος 284-813) καὶ ἡ Ἱστορία σύντομος τοῦ πατριάρχη Νικηφόρου (602-769)⁴ σταματοῦν καὶ οἱ δύο τὴν ἀφήγησή τους σὲ χρονολογίες πού ὀρίζουν τὴ βασιλεία τοῦ Καρλομάγνου (768-814), τοῦ πρώτου δυτικοῦ αὐτοκράτορα πού δημιουργεῖ ἡ παπικὴ πολιτικὴ χειραφέτηση. Ὁ Νικηφόρος σταματᾷ τὸ ἔργο του τὸ 769 καὶ ὁ Θεοφάνης τὸν Ἰούλιο τοῦ 813⁵. Παρόλο πού στὴν Ἱστορία σύντομο τοῦ Νικηφόρου

γιὰ τὴ χρονολόγηση τῆς Λωρεᾶς στὰ χρόνια τοῦ Παύλου Α' ἢ ὡς τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Ἀδριανοῦ Α' (772 ἢ λίγο μετὰ) καὶ ἀνασκευάζονται οἱ λαθεμένες ἀπόψεις τοῦ W. O h n s o r g e γιὰ χρονολόγηση τῆς Λωρεᾶς τὸ 803, ἀπόψεις πού, δυστυχῶς, ἐπικρατοῦν ἀκόμα ἀνάμεσα στὴν πλειονότητα τῶν Βυζαντινολόγων πού δὲν ἀσχολοῦνται μὲ τὴ Δύση. Ἐπισκόπηση τοῦ προβλήματος στὸ βλ. ἄρθρο τοῦ H. F u h r m a n n, *Constitutum Constantini*, *Theologische Realenzyklopädie* 8 (1981), σελ. 196-202, μὲ τὴν πιὸ πρόσφατη βιβλιογραφία.

1. Περὶ Θεμάτων, II, 10, ἔκδ. P e r t u s i, σελ. 94. Ἐπίσης II, 11, σελ. 98. Πρβλ. καὶ T. C. L o u n g h i s, *Sur la date du "De thematibus"*, *REB* 31 (1973), σελ. 299-305.

2. Πρβλ. Λ ο υ γ γ ῆ, *Τὸ κεφάλαιο 27*, Βυζαντινά 13 (1985), σελ. 1089-1091.

3. Πρβλ. τὰ λεγόμενα τοῦ Θεοφάνη, σελ. 408, 21-25, πού ἰσχυρίζεται, οὔτε λίγο, οὔτε πολὺ, ὅτι ὁ πάπας Γρηγόριος (συνδυασμὸς Γρηγόριου Β' καὶ Γρηγόριου Γ') . . . ἀπέστησε Ῥώμην τε καὶ Ἰταλίαν καὶ πάντα τὰ ἐσπέρια τῆς τε πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ὑπακοῆς Λέοντος καὶ τῆς ὑπ' αὐτὸν βασιλείας. . .

4. Γιὰ τὰ δύο αὐτὰ βασικῆς σημασίας βυζαντινά κείμενα, βλ. τώρα τὴ συγκριτικὴ μελέτη τοῦ I. S. Č i ḡ u r o v, *Vizantiiskie istoričeskie sočinenija: Chronografija Feofana i Breviarii Nikifora*, Μόσχα 1980.

5. Σύμφωνα μὲ τὴς *Annales Regni Francorum*, ἔκδ. R. R a u, Ντάρμσταττ 1974, ὁ Καρλομάγνος ἔγινε βασιλέας στὴς 9 Ὀκτωβρίου τοῦ 768 (σελ. 22) καὶ πέθανε σὰν αὐτοκράτορας στὴς 28 Ἰανουαρίου τοῦ 814 (σελ. 104). Πρβλ. ἐπίσης Λ ο υ γ γ ῆ, *Πρώιμη ἱστοριο-*

οί σχετικὲς μὲ τὴ Δύση πληροφορίες ἀπουσιάζουν σχεδὸν ὀλοκληρωτικὰ, ἀκόμα καὶ ἐκεῖ ὅπου ἡ Χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη εἶναι σχετικὰ ἐκτενής, ὅπως στὴν περίπτωση τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κώνσταντα Β' στὴ Δύση, τὸ ἀδιαφιλονίκητο γεγονὸς ὅτι τὰ κείμενα αὐτὰ ἐκφράζουν τὴν ἴδια πολιτικὴ ἰδεολογία σὲ ὅλους σχεδὸν τοὺς τομεῖς (εἰκονολατρία, ὀρθοδοξία, φιλοπαπισμὸς, μίσος πρὸς τοὺς εἰκονομάχους αὐτοκράτορες, ὑποστήριξη τῆς ἀριστοκρατίας πού πλήττεται καὶ ἀνησυχία γιὰ τὴν τύχη τῆς), δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ ἀπαλλαγὴ τῆς Δύσης ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐπικυριαρχία ἀποτελεῖ γιὰ τὸν Θεοφάνη καὶ τὸν Νικηφόρο τὸ ἐπακόλουθο τῆς κατάρπτωσης τῆς αὐτοκρατορίας, μιᾶς κατάρπτωσης πού δείχνουν νὰ πιστεύουν ἀκράδαντα οἱ δυὸ συγγραφεῖς καί, ἔτσι, εἶναι μιὰ συμφορὰ ἀναπόφευκτη ἢ περίπου, πού δὲν ἀξίζει τὸν κόπο, ἢ δὲ χρειάζεται, ἢ δὲ πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ¹. Ἄν τὰ πράγματα ἔχουν ἔτσι, τότε πρόκειται γιὰ μιὰν ἐντελῶς τυπικὴ μεσαιωνικὴ, μεταφορικὴ καὶ σχεδὸν ὑπερβατικὴ τακτικὴ πού, ὅμως, φαίνεται ὅτι ἀπηχοῦσε ἕναν τρόπο ἀντιμετώπισης τῶν γεγονότων πέρα γιὰ πέρα πολιτικό².

γραφία, Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 4 (1981), σελ. 84-85. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 769, μιὰ σύνοδος στὸ Λατερανὸ μὲ συμμετοχὴ 12 φράγγων ἐπισκόπων κατάργησε τὴν ἀναγραφή στὰ πρακτικὰ τῶν χρόνων τῶν αὐτοκρατόρων, μὲ πρόσχημα ὅτι οἱ αὐτοκράτορες ἦταν εἰκονομάχοι καὶ τὴν ἀντικατέστησε μὲ τὴν ἔκφραση *regnante domino nostro Jesu Christo* (MGH, Concilia, II, 79). Δὲν ἀποκλείεται καθόλου ὁ τόσο λόγιος καὶ κορυφαῖος ἐκκλησιαστικὸς παράγοντας ἀργότερα Νικηφόρος νὰ θεώρησε τὸ γεγονὸς αὐτὸ σὰν κατάρλυση τῆς βυζαντινῆς ἐπικυριαρχίας στὴ Δύση. Εἴτε ὅμως πρόκειται γιὰ τὸ γεγονὸς αὐτό, εἴτε γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Καρλομάγνου, ἡ χρονολογία 769 πού σταματᾷ ἡ Ἱστορία σύντομος εἶναι, πραγματικὰ, ἐνδεικτικὴ. Στὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸν πατριάρχη Νικηφόρο, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ A. J. Visser, *Nikephoros und der Bilderstreit. Eine Untersuchung über die Stellung des konstantinopeler Patriarchen Nikephoros innerhalb der ikonoklastischen Wirren*, Χάγη 1952 καὶ τοῦ P. J. Alexander, *The Patriarch Nicephorus of Constantinople*, Ὁξφόρδη 1958 πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ ἡ σχετικὰ ἄγνωστη μελέτη τοῦ P. O'Connell, *A Possible Reference to Pope Paul I in the Unpublished Work of Saint Nicephorus (758-828), Known as "Refutatio et Eversio"*, στὸν τόμο *La Chiesa Greca in Italia dall'VIII al XVI secolo*, Πάδοβα 1973, III (Italia Sacra 22), σελ. 911-918.

1. Εἶναι πασίγνωστες οἱ μνεῖες τοῦ Θεοφάνη γιὰ τὸν Καρλομάγνο καὶ τὴν Εἰρήνη. Πρβλ. W. Ohnsorge, *Das Kaisertum der Eirene und die Kaiserkrönung Karls des Grossen*, στὸ συλλογικὸ τόμο *Das byzantinische Herrscherbild*, ἐκδ. H. Hunger, (Wege der Forschung, ἀρ. 341), Ντάρμσταττ 1975, σελ. 281-332.

2. Γιὰ τὴν τακτικὴ αὐτὴ τῶν μεσαιωνικῶν πηγῶν, βλ. τίς ἔρευνες τοῦ D. Nastes, *Unité et continuité dans le contenu de recueils manuscrits dits "Miscellanées"*, *Cyrrilomethodianum* 5 (1981), σελ. 22-48 καὶ ἐπίσης τὴν παρέμβαση τοῦ Ἰδίου, στὸ *Cyrrilomethodianum* 6 (1982), σελ. 102-104.

II. ΤΟ CONSTITUTUM ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑΣ

Ἀπὸ τὸ τρίτο τέταρτο τοῦ ὄγδου αἰώνα. αὐτὸ πού συνέβη στὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ δὲ φαίνεται νὰ ἔχει γίνεи ὡς σήμερα ἀντιληπτὸ — ἴσως ἐπειδὴ δὲν τὸ ἀναφέρουν οἱ πηγές— εἶναι τὸ ἐξῆς: μετὰ τὴ χάλκευση τῆς Κωνσταντινείας Δωρεᾶς ἀπὸ τὴν Παπωσύνη, τὰ βυζαντινὰ ἐδαφικὰ κατάλοιπα στὴ Δύση ταυτίζονται περίπου μὲ ὅ,τι οἱ Ἰσαυροὶ αὐτοκράτορες εἶχαν ἀποσπάσει ἐκκλησιαστικὰ ἀπὸ τοὺς πάπες καὶ εἶχαν προσαρτήσῃ στὸ πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινούπολης (Σικελία, Καλαβρία, Ἰλλυρικόν), ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ἢ προσάρτηση αὐτὴ ἔγινε ἀπὸ τὸν Λέοντα Γ' ἢ ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Ε'¹, δηλαδὴ γιὰ πρώτη φορὰ στὴ βυζαντινὴ ἱστορία ταυτίζονται τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ σύνορα τῆς αὐτοκρατορίας, ἀφοῦ οἱ πάπες εἶναι πιά ἐκτὸς τῶν συνόρων τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἔχει αὐτονόητες συνέπειες: ὅσον καιρὸ ἢ αὐτοκρατορία ἔχει τίς ἰδεολογικὲς προϋποθέσεις γιὰ ἀπεριόριστη ἐδαφικὴ ἐξάπλωση στὴ Δύση, δὲν ἐνοχλεῖται, φυσικὰ, ἀπὸ τὸ ὅτι ὀρισμένες ἐπαρχίες τῆς ὑπακούουν ἐκκλησιαστικὰ στὸν πάπα Ρώμης πού βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ πραγματικὰ βυζαντινὰ σύνορα. Ἀπὸ τὴ στιγμή ὅμως πού ὁ πάπας Ρώμης διακηρύσσει πολιτικὴ ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορία καί, μάλιστα, περιορίζει διαμέσου τῆς Δωρεᾶς τοὺς αὐτοκράτορες πέρα ἀπὸ τὴν Ἀδριατικὴ, οἱ Βυζαντινοὶ δὲν μποροῦν νὰ ἐπιτρέψουν μὲ κανέναν τρόπο τὴν ὑπαρξὴ στὰ ἐδάφη τοὺς ἐπίσκοπῶν πού ὑπάγονται σὲ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού, ὅταν ἐπικρατοῦν οἱ εἰκονολάτρεις στὴ Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο τοῦ 787, οὔτε κἀν σκέφτονται νὰ ἐπιστρέψουν στὸν πάπα Ρώμης τίς ἐπίσκοπες Σικελίας, Καλαβρίας καὶ Ἰλλυρικοῦ πού οἱ Ἰσαυροὶ εἶχαν προσαρτήσῃ στὸ πατριαρχεῖο Κωνσταντινούπολης. Δὲ χρειάζεται νὰ τονιστεῖ ἐδῶ, ὅτι θὰ ἦταν τουλάχιστον ἀφέλεια γιὰ ἓναν ἐπιστήμονα νὰ ἔχει τὴν ἀπαίτηση ἀπὸ τίς μεσαιωνικὲς πηγές νὰ μνημονεύουν τέτοιες πολιτικὲς σκοπιμότητες πού προκύ-

1. Εἶναι ἀρκετό, γιὰ τὴν περίπτωση, νὰ παραπέμψῃ κανεὶς στὸ ἰδιαιτέρα κατατοπιστικὸ ἄρθρο τοῦ F. r. M a s a i, *La politique des Isauriens et la naissance de l'Europe*, Byz. 33 (1963), σελ. 191-221, ὅπου ἡ Κωνσταντινεῖα Δωρεᾶ ἔχει τὴ θέση πού τῆς ἀξίζει, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τίς σχέσεις τῶν δύο κόσμων. Ἡ παραδοσιακὴ ἀποψη τοῦ M. V. A n a s t o s, *The Transfer of Illyricum, Calabria and Sicily to the Jurisdiction of the Patriarchate of Constantinople*, SBN 9 (1957), σελ. 14-31 καὶ Léo III's Edict against the Images in the Year 726-27 and Italo-Byzantine Relations Between 726 and 730, BF 3 (1968), σελ. 4-41 χρησιμοποιεῖ ὑπερβολικὰ τὰ θεολογικὰ ἐπιχειρήματα στὶς σχέσεις παπῶν καὶ αὐτοκρατόρων. Πρβλ. ἐπίσης καὶ J. T. H a l l e n b e c k, *The Roman-Byzantine Reconciliation of 728. Genesis and Significances*, BZ 74 (1981), σελ. 29-41. Στὸν Κωνσταντῖνο Ε' ἀποδίδει τὴν προσάρτηση ὁ V. G r u m e l, *L'annexion de l'Illyricum oriental, de la Sicile et de la Calabre au patriarcat de Constantinople*, Recherches de science religieuse 40 (Mélanges Jules Lebreton), 2 (1951-1952), σελ. 191-200.

πτουν όμως αναπόφευκτα από την αλληλουχία των γεγονότων¹. Γι' αυτό, η άπλη παράθεση των πηγών δεν έχει καμιά σχέση με την ιστορική επιστήμη και συνήθως δεν εξηγεί απολύτως τίποτε. "Αν κανείς δε βρει τίποτε το σχετικό με τὰ επακόλουθα τῆς Κωνσταντινείας Λωρεᾶς σὲ πηγές, ὅπως τὸ Χρονικὸ τοῦ 811², ἢ στὸν λεγόμενον Scriptor incertus de Leone Armenio³, αὐτὸ δὲ σημαίνει καθόλου ὅτι τέτοιες πραγματικότητες καὶ σκοπιμότητες δὲν ὑπῆρξαν ἢ ὅτι οἱ κύριες προσπάθειες τῆς αὐτοκρατορίας εἶχαν σὰ στόχο τους ἀποκλειστικὰ τὸν Κροῦμο καὶ ὅτι ὁ ὑπόλοιπος κόσμος τῆς ἦταν ἀδιάφορος.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τῇ δυτικῇ πλευρᾷ, ὁ W. Ullmann ἔχει παρατηρήσει ὅτι ποτὲ προηγούμενα ἢ Παπασύνη δὲν εἶχε ἀναπτύξει πρωτοβουλίες μεγαλύτερες ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ πῆρε τὸν ἕνατο αἰῶνα⁴. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ ἔχει σχέση με τὶς προσπάθειες τῶν παπῶν νὰ κατοχυρώσουν τὴν ἀνωτερότητα καὶ ὑπεροχὴ τους ἀπέναντι στοὺς δυτικούς αὐτοκράτορες⁵, σύμφωνα πάντα με τὸ πνεῦμα τῆς Λωρεᾶς ποὺ θέλει τὸν πάπα ἀνώτατο πνευματικὸ ἡγέτη στὴ Δύση. Παρόλη ὅμως τὴν πολιτικὴ πολυπραγμοσύνη τους, κανένας ἀπὸ τοὺς πάπες, μετὰ τὴ χάλκευση τῆς Λωρεᾶς, δὲν ἐπανέφερε τὸ θέμα τῆς ἐπιστροφῆς Σικελίας, Καλαβρίας καὶ Ἰλλυρικῶν στὴ ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ὡς τὰ χρόνια τοῦ πάπα Νικόλαου Α' (858-867) καὶ τοῦ Φώτιου⁶, κάτι ποὺ θὰ ἦταν ἀνεξήγητο, ἂν οἱ λόγοι ποὺ εἶχαν προκαλέσει τὴ μὴ ἐπιστροφή τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν εἶχαν σχέση με τὴν εἰκονομαχικὴ καὶ τὴν εἰκονολατρικὴ παράταξη μόνο. Ὅπως ὅμως κι ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, φαίνεται ὅτι μετὰ τὸν πόλεμο γιὰ τὴ Βενετία καὶ τὴν πρεσβεία τοῦ 812⁷, Βυζάντιο καὶ Δύση δὲν ἔχουν πιά διεκδικήσεις ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλο, κάτι ποὺ ἀναιρεῖ τὴν οἰκουμενικότητα καὶ ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοκρατορικούς ἀνταπαιτητές.

1. Δύο ἐπιστολές τοῦ Θεόδωρου Στουδίτη πρὸς τὸν πάπα Πασχάλιο (817-824) ποὺ χρονολογοῦνται μᾶλλον τὸ 817 (PG 99, 1152-1156) δὲν θίγουν καν τὸ πρόβλημα τοῦ Ἰλλυρικῶν. Ἀντίθετα, σὲ μιὰ ἐπιστολὴ ἐκ προσώπων πάντων τῶν ἡγορευμένων πρὸς Μιχαὴλ βασιλεῖα, ἴσως τοῦ 821 (PG 99, 1329-1332), τονίζεται ἡ ὑπεροχὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης (στήλη 1332AB). Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸ ὅτι, ἀπαντώντας στὸ μοναχὸ Μεθόδιο, ἂν πρέπει νὰ γίνουν ἀποδεκτοὶ οἱ πρεσβύτεροι ποὺ χειροτονήθηκαν στὴ Ρώμη, Νεάπολη καὶ Λογγιβαρδία (PG 99, 1645CD), ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ἀπαντᾷ καταφατικὰ (1648A). Τὸ ἴδιο φρονεῖ καὶ γιὰ τοὺς πρεσβύτερους ποὺ χειροτονήθηκαν στὴ Σικελία (1648A).

2. Ἔκδ. I. Duǰev, TM 1 (1965), σελ. 211-214.

3. Στὴ σειρά CSHB.

4. W. Ullmann, *Medieval Political Thought*, Λονδίνο 1975, σελ. 74.

5. Πρὶν ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ του στέψη, ὁ Καρλομάγνος ἀποκαλεῖ τοὺς πάπες πατέρες: τὸν Λέοντα Γ' *sanctissime pater*, τὸν Ἀδριανὸ Α' (ἴδιο γράμμα πρὸς τὸν Λέοντα Γ') *beatissimus pater*. Πρβλ. MGH Epp. Karolini Aevi II, 137-138.

6. Πρβλ. H. Dörmann, *Probleme der antilateinischen Polemik des Patriarchen Photios im Streit um die Christianisierung Bulgariens*, στὸν τόμο *Byzanz in der europäischen Staatenwelt* (BBA 49), Βερολίνο 1983, σελ. 205-209.

7. Γιὰ τὸν πόλεμο αὐτὸ στὰ χρόνια 806-810, βλ. Classen, *Karl der Grosse*, σελ. 91-93. Γιὰ τὴν πρεσβεία τοῦ 812, βλ. Lounghis, *Ambassades*, σελ. 160-162.

Ἐνυπαρξία ὅμως οἰκουμενικῆς διάστασης καί, συνεπῶς, ἰδεολογίας ἀπὸ μιᾶ συγκεκριμένη στιγμῆ, ὅπως εἶναι τὸ 812 καὶ ἐξῆς, σημαίνει γιὰ τὸ Βυζάντιο, οὔτε λίγο οὔτε πολὺ, ὅτι ἡ *Χρονογραφία* τοῦ Θεοφάνη κλείνει ὀριστικὰ μιᾶ οἰκουμενικὴ ἱστορικὴ περίοδο, τελειώνοντας τὴν ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων μὲ τὴν παραίτηση τοῦ αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Α΄ ποὺ πραγματοποίησε τὴν ἀναγνώριση τοῦ 812. Σημαίνει ἀκόμα ὅτι, στὴ διάρκεια τοῦ ἑνάτου αἰῶνα ἦταν πιά ἄχρηστο καὶ ἀνώφελο νὰ γραφεῖ στὸ Βυζάντιο αὐτοκρατορικὴ ἱστορία, ὅπως εἶναι ἡ *Χρονογραφία* σὰν εἶδος, πρὶν συμβεῖ κάποιο νέο κοσμοϊστορικὸ γεγονός ποὺ νὰ ἀναιρεῖ τὶς διατάξεις τῆς *Κωνσταντίνειας Λοιμῆς* ποὺ εἶχαν σὰν ἔσχατη συνέπεια τὴν ἀναγνώριση τοῦ 812. Ἐν, παρ' ὅλα αὐτὰ, γράφτηκε κάποια αὐτοκρατορικὴ ἱστορία, ὅπως πιθανολογεῖται ὅτι εἶναι αὐτὴ τοῦ Σέργιου Ὁμολογητῆ¹, αὐτὴ πρέπει νὰ λογοκρίθηκε καὶ νὰ ἐξαφανίστηκε ἀργότερα, ἐφόσον μάλιστα ἔδειχνε αὐτοσχεδία πὺς αὐτῷ συγγεγράφθαι, ὅπως λέει ὁ Φώτιος², ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ὁ Σέργιος ἦταν πατέρας τοῦ Φώτιου ἢ ὄχι, δηλ. σὲ τελικὴ ἀνάλυση ἐπικράτησαν οἱ δεοντολογίες τῆς διακοπῆς τῆς βυζαντινῆς οἰκουμενικότητος³, ὅπως ἐκτέθηκαν πρὸ πάντων.

III. Η ΑΠΟΛΥΤΗ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ ΣΕ ΝΕΑ ΜΟΡΦΗ: Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΦΩΤΙΟΣ

Τὸ 867 ὅμως, καὶ ἐνῶ κορυφώνεται ἡ ἔριδα ἀνάμεσα στὸν πάπα Νικόλαο καὶ στὸν πατριάρχη Φώτιο, ἀπὸ τὴ Δύση ὑψώνεται φωνὴ διαμαρτυρίας ἐναντία στὶς βυζαντινὲς ἐδαφικὲς ἐπεκτατικὲς τάσεις ποὺ, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ λόγιος ἡγούμενος τῆς μονῆς Corvey στὴ Σαξωνία Ρατράμνος⁴, δὲν κρύβονται μὲ τί-

1. Πρβλ. H. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, Μόναχο 1978, τόμ. Α', σελ. 341 καὶ 352.

2. Φώτιος, Μυριόβιβλος, κωδ. 67, ἐκδ. Henry, τόμ. Α', σελ. 99.

3. Ἐν εὐσταθεῖ ἡ ἄποψη ποὺ βρίσκεται στὸ βιβλίον τοῦ Ἀ. Φ. Μαρκόπουλου, *Ψευδοσυμμεών*, σελ. 156-157, ὅτι δηλ. τὸ *Χρονικὸ τοῦ 811* καὶ ὁ *Scriptor Incertus* εἶναι τμήματα τῆς ἱστορίας τοῦ Σέργιου Ὁμολογητῆ, τότε εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ τὸ ὅτι αὐτοὶ ποὺ λογοκρίναν τὸν Σέργιο, θεώρησαν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀπαλειφθοῦν συγκεκριμένα τμήματα. Πρβλ. Φώτιου Μυριόβιβλος, κωδ. 66, τόμ. Α', σελ. 99 (Περὶ πατριάρχου Νικηφόρου): *...καὶ ὅλως πολλοὺς ἐστὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἀποκριπτόμενος (Νικηφόρος) τῆδε τῆς ἱστορίας τῆς συγγραφῆς...* Μοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ συμφωνήσω μὲ τὴ μετάφραση τοῦ ἐκδότη: *Il éclipse nombre de ses devanciers par cet ouvrage d'histoire*. Ἡ ἔννοια τοῦ ἀποκριπτόμενος μοῦ φαίνεται σαφέστατη: ὁ Νικηφόρος σκόπιμα ἀποκρύπτει προγενέστερους τοῦ ἱστορικοῦ ποὺ, ἀσφαλῶς, δὲν ἤθελε νὰ γίνουν γνωστοὶ στὸ ἀναγνωστικὸ του κοινό.

4. Ratramnus abbas Corbeiensis, *Contra Graecorum opposita Romanam Ecclesiam infamantium*, PL 121, 271-346. Γιὰ τὸν ἀββᾶ Ρατράμνο, βλ. Manitius *GLLM*², τόμ. Α', σελ. 412-416, τόμ. Β', σελ. 106-117, 226. Ἐπίσης Wattenbach - Levison, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*, τεύχος 5, Βαϊμάρη 1973, σελ. 508, σημ. 64, σελ. 512, σημ. 70 Ἡ σημασία τῶν γραπτῶν τοῦ Ρατράμνου γιὰ τὸν Φώτιο εἶχε

ποτε: «οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες», γράφει¹, «εἴτε ἐξαιτίας τῆς νόσου τῆς νέας δοξασίας (τοῦ Φώτιου), εἴτε ἀδυνατισμένοι ἀπὸ τὸ μικρόβιο τοῦ φθόνου ἐπειδὴ δὲν μπορούν νὰ ἀρκεστοῦν στὰ σύνορα τῶν πατέρων τους», ἀποφάσισαν νὰ καταστρέψουν τὴν παλιά τους δόξα καὶ ἐναντιώνονται στὸν πάπα Ρώμης. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποθέσει ὅτι πρόκειται καὶ πάλι γιὰ τὴ διεκδίκηση Σικελίας, Καλαβρίας καὶ Ἰλλυρικοῦ ποὺ εἶχε ἀνακινήσει ἀπὸ τὸ 860 ἤδη ὁ πάπας Νικόλαος Α΄ στὴν πρώτη ἐπιστολὴ του στὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Γ΄², ὅμως δὲν πρόκειται καθόλου γι' αὐτό. Τὴν καταγγελία τοῦ ἡγούμενου τοῦ Corvey δείχνει νὰ ἐπιβεβαιώνει ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης Φώτιος: «Ἡ ὄσα καὶ ὄρια γῆς τὸ δόρον παρατείνασα Ῥώμη καὶ τὸ κράτος δείξασα τῆς οἰκουμένης μέτρον», λέει σὲ μιὰ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸ φίλο του ἀρχιεπίσκοπο Συρακουσῶν Γρηγόριο Ἀσβεστᾶ, γιὰ νὰ συμπληρώσει λίγο πιὸ κάτω, ὅτι «τῆς παλαιᾶς Ῥώμης ἢ νέα τὸν κληρον ὑπῆλθεν καὶ κοινὸν ἐκτήσατο κράτος»³. Σύμφωνα μὲ τὴν ἔντεχνη ἔκφραση τοῦ λόγιου πατριάρχη, ἡ Κωνσταντινούπολη - Νέα Ρώμη ἔχει δικαίωμα νὰ διεκδικήσει τὸ κράτος τῆς παλαιᾶς Ρώμης ποὺ ἐκτείνεται . . . στὰ ὄρια τῆς γῆς. Στὴ σύνοδο τοῦ 869/870 μάλιστα⁴, ὁ Φώτιος θὰ κατηγορηθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους του ὅτι . . . πολιτικὰς φροντίδας εἰς ἑαυτὸν ἀνελάβετο, καὶ οὕτω καὶ αὐτὴν τὴν βασιλείον ἐξουσίαν ὑφαρπᾶσαι ἐπειροᾶτο. . .⁵. Ἀργό-

ἐπισημανθεῖ ἤδη ἀπὸ τὸν J. Dräseke, *Ratramnus und Photius*, BZ 18 (1909), σελ. 396-421.

1. Ratramnus, IV, 8: PL 121, 343-344: . . . nisi forte putant Graecorum imperatores moderni, non illi Romanorum, quorum imperium totius orbis provincias disponebat, hoc sibi licere, quod illis non licuit: et Ecclesiam Romanam, quam illi tanquam matrem venerati sunt, pro libito suo disponere et auctoritatem quam beato Petro tam Christus, quem omnis ecclesia, totiusque mundi principatus contulit, immutare posse. . . Ὁ Ρατράμνος ἀποδίδει στοὺς βυζαντινοὺς αὐτοκράτορες ἄνομα σχέδια ποὺ οἱ κατὰ πολὺ ἰσχυρότεροί τους ρωμαῖοι αὐτοκράτορες δὲν εἶχαν διανοηθεῖ. Πρβλ. ἐπίσης R. Haug, *Photius and the Carolingians. The Trinitarian Controversy*, Belmont 1975, πολὺ μέτρια μελέτη, μὲ πολὺ μικρὴ γνώση τῆς βιβλιογραφίας. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τις σχέσεις Φώτιου καὶ Νικόλαου Α΄, βλ. M. Gordillo, *Photius et Primatus Romanus*, OCP 6 (1940), σελ. 5-30.

2. Mansi, XV, 167 A-C. Ἡ ἐπιστολὴ χρονολογεῖται στὶς 25 Σεπτεμβρίου τοῦ 860. Πρβλ. J. B. Burg, *History of the Eastern Roman Empire, from the Fall of Irene to the Accession of Basil I*, Λονδίνο 1912, σελ. 194.

3. Φώτιου, ἐπιστολὴ ἀρ. 257, ἔκδ. Laourdas - Westerink, τόμ. Β΄, σελ. 200-201. Ἡ χρονολόγηση τῆς ἐπιστολῆς ποὺ δέχονται οἱ ἐκδότες (πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 879) μοῦ φαίνεται λαθεμένη, ἐπειδὴ τόσο τὸ περιεχόμενο ὅσο καὶ ἡ ἰδεολογία ποὺ ἀναπτύσσονται, ταιριάζουν περισσότερο στὶς τάσεις τῆς πρώτης πατριαρχείας τοῦ Φώτιου.

4. Γιὰ τὴ σύνοδο τοῦ 869/870, βλ. Mansi, XVI, 190, ὅπου ὑπάρχει καὶ σημείωση στὸ περιθώριο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἀναστάσιο Βιβλιοθηκᾶριο γιὰ τὴν *raucitas episcoporum subscribentium*, κάτι ποὺ ὀδηγεῖ τὸν Dvornik (*Le schisme*, σελ. 214 κέ.) νὰ συμπεράνει ὅτι οἱ Φωτιανοὶ ἦταν πολὺ ἰσχυροί, ξεκινώντας ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐπισκόπων ποὺ συμμετεῖχαν σὲ κάθε συνεδρία τῆς συνόδου.

5. Mansi, XVII, 432. Πρβλ. A. P. Kazdan, *Socialnye i političeskie vzgliady*

τερα πάλι, στη σύνοδο τοῦ 879/880 αὐτὴ τὴ φορά, ἓνας ὀπαδὸς τοῦ Φώτιου, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας Προκόπιος ἐκφράζει τὴν εὐχὴ ἢ τὴν ἐλπίδα . . . ὅτι ὁ Θεὸς ἀποκαταστήσει ἔχει τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ (τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα) τὰ ἀρχαῖα ὄρια καὶ πάσης τῆς ὑφ' ἡλίῳ τὴν ἡμιοχείαν¹. Χωρὶς νὰ χρειάζεται νὰ ἐπεκταθεῖ κανεὶς σὲ διαπιστώσεις γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἔνταξιν τοῦ πατριάρχου Φώτιου², εἶναι ἀρκετὸ τὸ ἀναμφισβήτητο γεγονὸς ὅτι, λίγο μετὰ τὰ μέσα τοῦ ἑνατοῦ αἰῶνα, ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινούπολης ἐμφανίζεται ὄχι μόνον σὰν ὀπαδὸς τῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότητος ἰουστινιάνειου τύπου, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἔχει ἐπιπλέον τὴν τάσιν νὰ οἰκειοποιηθεῖ ἀρμοδιότητες ποῦ, ὡς τότε, ἀνήκαν στὸν αὐτοκράτορα. Ἐπίσημα τουλάχιστον, τὴ συγκεκριμένη στιγμὴ ποῦ πατριάρχης εἶναι ὁ Φώτιος (858-867 καὶ 877-886), οἱ αὐτοκράτορες δὲν ἀντιδρῶν στὶς προκλήσεις αὐτῆς τοῦ πατριαρχείου, ὁ Μιχαὴλ Γ' προφανέστατα ἐξαιτίας τῆς ἀδυναμίας του, ὁ Βασίλειος Α' πιθανότατα γιὰ κάποιους ἄλλους λόγους. Ἔστω ὅμως καὶ χωρὶς ἐπίσημη αὐτοκρατορικὴ ἀνταπόκριση, κάτι τέτοιες ἐκδηλώσεις μιᾶς ἰσχυρῆς μερίδας τοῦ βυζαντινοῦ κλήρου ἀρκοῦν γιὰ νὰ ἐκθέσουν ἀνεπανόρθωτα τὴν αὐτοκρατορικὴ δυτικὴ πολιτικὴ ὅτι ἀποσκοπεῖ στὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν διατάξεων τῆς Κωνσταντινείας Λωρεᾶς καὶ δικαιολογοῦν ἀπόλυτα τὶς ἀνησυχίες ἐκείνων τῶν ἰδεολόγων τῆς Δύσης ποῦ, ὅπως ὁ Πατράμνος τοῦ Corney, πιστεύουν ὅτι οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες δὲν μποροῦν νὰ ἀρκεστοῦν στὰ σύνορα τῶν πατέρων τους. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ μεγαλύτερη ἀπειλὴ γιὰ τὴν παπικὴ Δύση τὸν ἑνατο αἰῶνα δὲν εἶναι τόσο τὸ ὅτι ὁ Φώτιος αὐτοαποκαλεῖται οἰκουμενικὸς πατριάρχης καὶ δὲ δέχεται τὸ filioque, ἀλλὰ τὸ ὅτι, ἀναλαμβάνοντας καθαρὰ αὐτοκρατορικὲς πρωτοβουλίες, ὅπως μαρτυροῦν οἱ πηγές, καὶ ἐκχριστιανίζοντας νέους λαοὺς, ὅπως τοὺς Μοραβούς καὶ τοὺς Βουλγάρους, καταργεῖ οὐσιαστικὰ τὸ πνεῦμα τῆς Κωνσταντινείας Λωρεᾶς ποῦ θέλει τοὺς Βυζαντινοὺς περιορισμένους στὴν Ἀνατολή, καὶ τείνει πρὸς μιὰ ἀπόλυτη οἰκουμενικότητα ποῦ ὑποσκάπτει τὴ θέση τοῦ πάπα Ρώμης. Ἔτσι λοιπόν, ὀρισμένες ἐκφράσεις τοῦ πάπα Νικόλαου Α' ποῦ ἔχουν ἀποδοθεῖ ἀποκλειστικὰ στὸν καισαροπαπισμὸ του³ δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀγανακτισμένη ἀντίδρασή του

Fotija, στὸ *Ežegodnik museja istorii religii i ateizma* 2 (1958), σελ. 107-136, ἰδιαιτέρα σελ. 130.

1. Mansi, XVII. 448C. Πρβλ. καὶ Každān, *Vzgliady Fotija*, σελ. 132.

2. Πρβλ. Τ. Κ. Λογγῆ, *Δοκίμιον γιὰ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν στὴ διάρκεια τῶν λεγόμενων «σκοτεινῶν αἰώνων» (602-867)*, Ἀθήνα 1985, σελ. 79.

3. Πρβλ. Dvornik, *Le schisme*, σελ. 165, σχετικὰ μὲ τὴν περίφημη ἐκφραση: *super omnem terram, id est super universam Ecclesiam*. Εἶναι χαρακτηριστικὸ, ὅτι ἡ ἀποψη αὐτὴ (Οἰκουμένη εἶναι ἡ καθολικὴ ἐκκλησία) δεσπόζει στὴν ἰουστινιάνεια reconquista τοῦ ἔκτου αἰῶνα, στὸ μέτρο ποῦ δὲν κατακτᾶ μὲ τὰ ὅπλα τὶς ὀρθόδοξες περιοχὰς τῆς Δύσης, ἀλλὰ τὶς θεωρεῖ τμήματα τῆς ρωμαϊκῆς οἰκουμένης. Πρβλ. Τ. Κ. Λογγῆ, Ὁ «πρωτὸς αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων» καὶ ὁ «πρωτὸς Ῥωμαίων ἀπάντων». Ἡ ἀνολοκλήρωτη reconquista, Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΙΠ 5 (1983), σελ. 217-247.

στις προσπάθειες τοῦ Φώτιου νὰ ὑπερβῆ τις ἀπαγορευτικές γιὰ τὸ Βυζάντιο διατάξεις τῆς *Κωνσταντίνειας Διορεᾶς*. Σύμφωνα μὲ τὴν πιὸ ἐπίσημη πηγὴ τῆς Δυτικῆς Φραγγίας (*Francia Occidentalis*), τὶς *Annales Bertiniani*, κληρικοί ποὺ φτάνουν στὴ Ρώμη τὸν Αὐγούστο τοῦ 867 βρίσκουν τὸν πάπα Νικόλαο πολὺ ἐξασθενημένο (*valde infirmatum*), ἀλλὰ ἐργαζόμενο πάντα δραστήρια (*magnopere laborantem*) στὴν ἔριδα ποὺ ἔχει ἐμπλακεῖ μὲ τοὺς αὐτοκράτορες τῶν Ἑλλήνων Μιχαὴλ καὶ Βασίλειο¹ καί, μέσα στὴν ἔντονη παπική δραστηριότητα περιλαμβάνεται καὶ τὸ γραπτὸ τοῦ Ρατράμνου τοῦ *Corvey Contra Graecorum opposita Romanam Ecclesiam infamantium* ποὺ ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω. Πίσω ἀπὸ δογματικές διατυπώσεις ποὺ εἶναι ἐντελῶς ἄγονες γιὰ τὸ σημερινὸ ἐρευνητὴ, κρύβεται ὁ ἀνελέητος ιδεολογικὸς ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα στὴ Ρώμη καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ τὴν κυριαρχία τῆς Οἰκουμένης. Ἐνῶ ἡ Δύση ἔδειχνε νὰ ἔχει κατοχυρώσει τὴν ἀνεξαρτησία της ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐπικυριαρχία, ὁ Φώτιος ἐπαναφέρει στὸ προσκῆνιο τὴν ἰδέα τῆς ἀνάκτησης τῆς Οἰκουμένης ἀπὸ τὸ Βυζάντιο.

IV. Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΕΝΗ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ

Ἄν οἱ σημερινοὶ ἐρευνητὲς θεωροῦν τὴ βασιλεία τοῦ Βασίλειου Α' σταθμὸ στὴ βυζαντινὴ ἱστορία, αὐτὸ συμβαίνει ἐπειδὴ οἱ πηγές, ἢ τουλάχιστον ἡ πλειοψηφία τῶν πηγῶν ἐπιτρέπουν μιὰ τέτοια ἐντύπωση. Πρόκειται, φυσικά, γιὰ τις ἱστορικές πηγές ποὺ γράφτηκαν τὸ δέκατο αἰῶνα καὶ μάλιστα τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας τοῦ ἐγγονοῦ τοῦ Βασίλειου Α' αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογέννητου², ποὺ εἶναι ἀναμφισβήτητα ὁ μεγάλος θεωρητικὸς τῆς βυ-

1. *Annales Bertiniani*, ἔτος 867, ἐκδ. R. R a u, Νάρμσταττ 1982, σελ. 168. Σὲ μιὰ ἀπὸ τις τελευταῖες του ἐπιστολές, γραμμένη ἀνάμεσα στὸ Μάιο τοῦ 866 καὶ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 867 (*M a n s i*, XV, 355-360: *MGH Epp.* VI, 605), ὁ Νικόλαος Α' δικαιολογεῖ τὴ χρῆση τοῦ τίτλου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ἀπὸ τὸν Φώτιο ἐξαιτίας τῶν τεχνασμάτων τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων Μιχαὴλ καὶ Βασίλειου: . . . *sed quid mirum si isti praetendunt, cum ei tam gloriantur atque perhibeant, quando de romana urbe imperatores Constantinopolim sunt translati, tunc et primatum Romanae Sedis ad Constantinopolitanam Ecclesiam transmigrasse, et cum dignitatibus regis etiam Ecclesiae Romanae privilegia translata fuisse, ita ut eiusdem invasor Photius etiam ipse se in scriptis suis archiepiscopum atque universalem patriarcham appellet*. . . Πρβλ. ἐπίσης τὴν παλιὰ ἀλλὰ ἀνεκτίμητη μονογραφία τοῦ E. P e r e l s, *Papst Nikolaus I. und Anastasius Bibliothecarius. Ein Beitrag zur Geschichte des Papsttums im neunten Jahrhundert*, Βερολίνο 1920.

2. Ὁ πρῶτος ποὺ συσχέτισε τὴ βασιλεία τοῦ Βασίλειου Α' σὰν σταθμὸ μὲ τὴ συγγραφικὴ δραστηριότητα τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογέννητου ἦταν ὁ A. V o g t, *Basile Ier, empereur de Byzance et la civilisation byzantine à la fin du IXe siècle*, Παρίσι 1908. Ἀπὸ τότε, καὶ ὡς τις ἔρευνες τῆς Β α σ ι λ ι κ ῆ ς Β λ υ σ ί δ ο υ, *Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Βασίλειου Α' στὴ δεκαετία 867-877*, Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΠΕ 4 (1981),

ζαντινής εξωτερικής πολιτικής. Παρόλο όμως που όλοι συμφωνούν στο ότι ο Βασίλειος Α΄ ανόρθωσε το βυζαντινό κράτος, οι έρευνητές επιμένουν ακόμα στη γνωστή κοινοτυπία, ότι οι φιλικά διακείμενες προς τη Μακεδονική δυναστεία ιστορικές πηγές του δέκατου αιώνα προσπαθούν να... δικαιολογήσουν τον Βασίλειο Α΄ για τη δολοφονία του Μιχαήλ Γ΄ και, για το λόγο αυτό, αμαύρωσαν συστηματικά τον τελευταίο εκπρόσωπο τής Αμοριανής δυναστείας. Υποστηρίζεται ακόμα ότι ο Βασίλειος Α΄ εκθρόνισε τον Φώτιο το 867 μόνο και μόνο για να συμφιλιωθεί με τον πάπα Ρώμης. Έδω και περισσότερο από τριάντα χρόνια, σε μια διεισδυτική φιλολογική μελέτη του, ο R. J. H. Jenkins υποστήριξε ότι οι βασιλείες των αυτοκρατόρων που προηγούνται χρονικά από εκείνη του Βασιλείου Α΄ δεν μπορούσαν να απεικονιστούν διαφορετικά από τους *Συνεχιστές του Θεοφάνη*, παρά σαν όμοιόμορφα καταστροφικές, εξαιτίας του αυτοκρατορικού μύθου που ήθελε τον Βασίλειο να φέρνει το λυτρωμό, μετά από πενήντα χρόνια αδιάκοπης παρακμής¹. Τα τελευταία χρόνια υπήρξε ακόμα μεγαλύτερη πρόοδος και αποδείχθηκε ότι, αν ο Βασίλειος Α΄ ήθελε την παπική έγκριση για βυζαντινή στρατιωτική επέμβαση στην Ίταλία, έπρεπε να εκθρονίσει τον Φώτιο² και να ξαναπάρει τις αυτοκρατορικές αρμοδιότητες που είχαν περιέλθει στον πατριάρχη³. Για το λόγο αυτό, λοιπόν, ο Φώτιος σχεδόν εξοβελίζεται από τα έργα του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου που επαινούν τον Βασίλειο⁴ και την πολιτική τής συμφιλίωσης με τη Δύση. Σε τί συνίσταται

σελ. 301-315, που έδειξε ότι οι δυτικές υποθέσεις αποτελούσαν την πρώτη προτεραιότητα για την αυτοκρατορική πολιτική, οι έρευνητές προτιμούσαν να αποδίδουν στον Βασίλειο Α΄ τις ίδιες προτεραιότητες που ίσχυαν και επί Αμοριανών αυτοκρατόρων, δηλ. πολέμους στην Ανατολή. Σχετικά με το έργο του Πορφυρογέννητου «Βίος Βασιλείου»: Ε' βιβλίο των *Συνεχιστών του Θεοφάνη*, πρβλ. το σεμινάριο του I. Š e v ĉ e n k o. *La biographie de l'empereur Basile Ier*, τμήμα Storia Letteraria στη σειρά La civiltà Bizantina dal IX all XI secolo: Corsi di studi dell'Università di Bari, II, Μάρι 1978, σελ. 91-127, όπου υποστηρίζεται ότι ο *Βίος Βασιλείου* είναι σύγχρονος με το *Περί Θεμάτων και με το Προς τον Ίδιον υίον Ρωμανόν*.

1. R. J. H. J e n k i n s, *The Classical Background of the Scriptores post Theophanem*, DOP 8 (1954), σελ. 13-30, έδω σελ. 18, 23, με την επισήμανση από το συγγραφέα του γεγονότος ότι στη διάρκεια τής βασιλείας του Βασιλείου Α΄ χρησιμοποιείται στο κείμενο πολλές φορές ο όρος νέος, νέα, καινούργιος.

2. Πρβλ. Β λ υ σ ί δ ο υ, *Συμβολή*, Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 4 (1981), σελ. 310-311. 'Επίσης, Λ ο υ γ γ ή, *Το κεφάλαιο 27*, Βυζαντινά 13 (1985), 1076 κέ., 1987 κέ

3. Για το βυζαντινό αποστολικό έργο τον ένατο αιώνα σαν αποτέλεσμα των οικουμενικών τάσεων του πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης, βλ. Β α σ ι λ ι κ ή ς Β λ υ σ ί δ ο υ, *Ο βυζαντινός αυτοκρατορικός θεσμός και η πρώτη εκθρόνιση του πατριάρχη Φώτιου*, Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 7 (1987), σελ. 37-38, όπου υποστηρίζεται ή άποψη, ότι ο Φώτιος άγωνιζόταν για την άπόλυτη οικουμενικότητα και υποσχέλιζε έτσι τις αυτοκρατορικές αρμοδιότητες που ο Βασίλειος Α΄ κατόρθωσε να ξαναπάρει.

4. Πρβλ. Β λ υ σ ί δ ο υ, *Αυτοκρατορικός θεσμός*, Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 7 (1987), σελ. 39, όπου και ή παρατήρηση ότι «ο πατριάρχης Φώτιος δεν κατέχει την άνάλογη με τη

αυτή ή συμφιλίωση με τή Δύση πού συνεπάγεται τήν άποπομπή του Φώτιου από τὸ πολιτικὸ προσκλήνιο; Καί ποιό εἶναι τὸ νέο γνώρισμα στὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Βασιλείου Α' πού θά χαρακτηρίζει στὸ ἐξῆς τὴν πολιτικὴ ἰδεολογία τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, χωρὶς βέβαια νὰ μνημονεύεται στὴ δυναστικὴ ἱστοριογραφία τοῦ δέκατου αἰώνα:

Εἶναι ἡ ἀναθεώρηση τῆς *Κωνσταντινείας Λωρεᾶς* πού ἐπιτρέπει τὴ βυζαντινὴ ἐγκατάσταση στὴ Ν. Ἰταλία καὶ Σικελία. Ὅπως εἶχα ἤδη τὴν εὐκαιρία νὰ ὑποστηρίξω¹, οἱ ἱστοριογράφοι τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἐπιμένουν, ὅτι ἐπὶ Βασιλείου Α' ἐγίνε μιὰ συνθήκη πού κατακύρωσε στὸ Βυζάντιο ἓνα τμήμα τῆς Ν. Ἰταλίας², αὐτὸ πού συνήθως ἀποκαλεῖται στίς πηγές τὰ *ἰταλικά μέρη*. Τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς Ν. Ἰταλίας ταυτίζεται ἢ εἶναι λίγο μεγαλύτερο ἀπὸ τίς ἐκκλησιαστικὲς ἐπαρχίες πού οἱ Ἰσαυροὶ εἶχαν ἀποσπάσει ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία, τὸ γεγονός ὅμως εἶναι ὅτι ὁ πάπας Ἀδριανὸς Β' (μετὸν ὁποῖο διαπραγματεύεται ὁ Βασίλειος Α' πρὶν στείλει τὸν Νικήτα Ὁρούφα μετὸν στόλο στὴν Ἰταλία) ἀποδέχεται μιὰ νέα βυζαντινὴ *reconquista*, περιορισμένης κλίμακας βέβαια, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε παραβιάζοντας καταφανέστατα τίς διατάξεις τῆς *Κωνσταντινείας Λωρεᾶς*.

Ἄλλὰ δὲν πρόκειται μόνο γιὰ μιὰ περιορισμένης ἔκτασης *reconquista* στὴ Ν. Ἰταλία, ὅπως πιστεύεται ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἔρευνα³. Στὴν πραγματικότητα, ἡ περιορισμένη αὐτὴ βυζαντινὴ *reconquista* στὴ Δύση δίνει τὸ μέτρο μιᾶς νέας βυζαντινῆς οἰκουμενικῆς πολιτικῆς, περιορισμένης στὸ χῶρο αὐτὴ τὴ φορά καὶ πολὺ διαφορετικῆς ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη οἰκουμενικότητα πού προωθοῦσε ὁ Φώτιος καὶ ἡ παράταξή του. Τὴν περιορισμένη οἰκουμενικότητα θά προωθήσουν οἱ αὐτοκράτορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας στὰ Βαλκάνια καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Εὐρώπη⁴ μετὴ συγκατάθεση τῶν παπῶν τῆς Ρώμης, μετὰ παρα-

δραστηριότητά του θέση στὰ ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου, τοῦ ἀπολογητῆ καὶ ἐφαρμοστῆ τῆς πολιτικῆς τοῦ Βασιλείου Α'».

1. Πρβλ. Λογγῆ, *Τὸ κεφάλαιο 27*, Βυζαντινά 13 (1985), σελ. 1071-1072.

2. Συν. Θεοφ., σελ. 288 CSHB (πρόκειται γιὰ τὸ ἐδάφιο Ε', 52): *...καὶ πάσης σχεδὸν Ἰταλίας, ὅση τῇ καθ' ἡμᾶς νέα Ρώμη προαφώρισται...*, Σκυλίτζης, σελ. 145, ἐκδ. Thurn: *καὶ πάσης σχεδὸν Ἰταλίας, ὅση τῇ βασιλείᾳ Ῥωμαίων ἀνήκει...*

3. Βλ. Toubert, *Constantine Porphyrogenitus*, σελ. 472. Τὴν ἴδια ἀποψη, ἐλαφρὰ διαφοροποιημένη, μπορεῖ νὰ βρεῖ κανεὶς καὶ στὸ βιβλίον μου *Ambassades*, σελ. 197.

4. Πρόκειται γιὰ κάτι πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ τὴ λεγόμενη «βυζαντινὴ κοινοπολιτεία», πού βρεῖσκειται στὸ βιβλίον τοῦ D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth (500-1453)*, Λονδίνο 1971. Δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ κοινοπολιτεία πού οἱ ἀρχές της μποροῦν νὰ τοποθετηθοῦν γύρω στὸ 500. Τότε ἡ προσοχὴ τῆς Ἀνατολικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἶναι στραμμένη ἀποκλειστικὰ πρὸς τὴν ἀνάκτηση τῆς Δύσης. Ἀντίθετα, ἡ δημιουργία μιᾶς τυπικᾶ βυζαντινῆς κοινοπολιτείας μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ χρονικὰ στὴν ἐποχὴ τοῦ Βασιλείου Α' καὶ αὐτὴ ἡ κοινοπολιτεία εἶναι πού περιγράφεται μετὰ κάθε λεπτομέρεια ἀπὸ τὸν Πορφυρογέννητο. Πρβλ. Longhis, *Historiographie*, *Balkan Studies* 21 (1980), σελ. 83-85.

χώρηση τῆς Βουλγαρίας στὸν Βασίλειο Α΄ ἐκ μέρους τῶν παπῶν καί, ὅπως φαίνεται, μὲ βυζαντινὴ ἀντιπαραχώρηση τῆς Μοραβίας μετὰ τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 867. Ἡ βυζαντινὴ περιορισμένη οἰκουμένη τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων θὰ ἀπεικονιστεῖ μὲ τὴν πιδὲ ἐκλεπτυσμένη σαφήνεια στὰ ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου (ἰδιαίτερα στὸ *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*), ὅπου θὰ διατυπωθεῖ διακριτικὰ ἀλλὰ καὶ ἀπερίφραστα ἡ ἀλήθεια, ὅτι τὸ βασίλειον ἀνῆλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τὴν παπικὴ ἀνεξαρτησία¹. Σύμφωνα μὲ ὅλα αὐτά, ἡ πραγματικὰ νέα προσφορὰ τοῦ Βασίλειου Α΄ στὴ βυζαντινὴ πολιτικὴ ἰδεολογία εἶναι μία νέα οἰκουμενικότητα, μετὰ ἀπὸ πενήντα χρόνια παρακμῆς, ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Jenkins. Ἡ ἀνάγκη γιὰ οἰκουμενικὴ πολιτικὴ εἶχε γίνεи αἰσθητὴ ἀπὸ τὸν Φώτιο πού, ὅμως, ἀσκώντας ἀποστολικὸ ἔργο στὰ γῆς ὄρια, εἶχε φτάσει σὲ ἀνοιχτὴ ρήξη μὲ τοὺς πάπες. Ἡ ἀπόσπαση τῆς παπικῆς ἔγκρισης γιὰ ὑπέρβαση τῆς *Κωνσταντίνειας Δωρεᾶς* συνεπαγόταν ἀπαράιτητα γιὰ τὸν Βασίλειο Α΄ τὴν ἐκθρόνιση τοῦ ἀπόλυτου οἰκουμενιστῆ Φώτιου τὸ 867, ὁπότε ἐγκαινιάζεται μιὰ πραγματικὰ νέα ἐποχὴ, μιὰ νέα πολιτικὴ, καινοφανῆ καὶ ἀπαράδεκτη γιὰ τοὺς παραδοσιακοὺς Βυζαντινοὺς, ὅπως θὰ δοῦμε.

V. Η ΠΑΠΙΚΗ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ CONSTITUTUM

Ἡ παπικὴ συναίνεση γιὰ μιὰ ἀναθεώρηση τοῦ *Constitutum Constantini* πρὸς βυζαντινὸ ὄφελος πού συντελεῖται ἐπὶ πάπα Ἀδριανοῦ Β΄ ἔχει μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἄμεσες συνέπειες πού ἐλάχιστα ἔχουν γίνεи κατανοητὲς ὡς σήμερᾶ².

Λίγο μετὰ τὴν ἐκλογή τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ, μᾶλλον τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 868, ὁ ἐπίσκοπος Ρῆμων τῆς δυτικῆς Φραγγίας Hincmar, ἓνας στυλοβάτης ὡς τότε τῆς παπικῆς ἰδεολογίας καὶ σφοδρὸς ἀντίπαλος τοῦ Φώτιου³, περνᾶει

1. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, 27, 5-7, σελ. 112, ἔκδ. Moravcsik - Jenkins. *Περὶ Θεμάτων*, II, 40, σελ. 94, ἔκδ. Pertusi.

2. Εἶναι χαρακτηριστικὸ, ὅτι ἡ εἰδικὴ μονογραφία τοῦ H. Grotz, *Erbe wider Willen. Hadrian II (867-872) und seine Zeit*, Βιέννη-Κολωνία-Γκράτς 1970, κινεῖται στὰ παραδοσιακὰ ἀφηγηματικὰ πλαίσια πού δὲν ἐξηγοῦν οὔτε μία ἀπὸ τὶς ξαφνικὰς πολιτικὰς μεταβολὰς τῆς ἐποχῆς. Οὔτε ὅμως τὸ θεωρούμενο κλασικὸ ἐγχειρίδιο τοῦ L. Halphen, *Charlemagne et l'empire carolingien*, Παρίσι 1947, ἔλυσε κάποιον ἀπὸ τὰ προβλήματα πού προκύπτουν ἀπὸ τὶς μνῆεις τῶν πηγῶν. Ὁ L. Halphen, σελ. 401, ἔβλεπε στὸν πάπα Ἀδριανὸ Β΄ «ἓνα μονόφθαλμο καὶ κουτσὸ ἱερέα, χωρὶς μεγάλο γόητρο, καλοπροαίρετο καὶ δουλοπρεπὴ, χωρὶς προσωπικότητα καὶ χωρὶς χαρακτῆρα, ἔτοιμο νὰ ἐκδηλώσει τὴν εὐγνωμοσύνη του καὶ τὴν καλὴ του θέληση σὲ ἓναν αὐτοκράτορα, ἀπὸ τὸν ὁποῖο περιμένει τὴ σωτηρία». Ἡ μεγάλη ἀδυναμία τῶν ἱστορικῶν, ὅταν δὲν καταλάβαιναν πολὺπλοκὰς συγκυρίες, ἦταν νὰ δίνουν ἐρμηνεῖες βασισιμένες σὲ ὑποκειμενικὰ καὶ ψυχολογικὰ κριτήρια.

3. Πρὸβλ. τὰ θεωρητικὰ γραπτὰ τοῦ Hincmar στὴν PL, τόμ. 126 καὶ Mansi, XV, 475-500. Γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἐπίσκοπο Hincmar καὶ τὸ ἔργο του, πρὸβλ. Manitius, *GLLM*², τόμ. Α΄, σελ. 339-354. Wattenbach - Levison, *Geschichtsquellen*, τεῦχος 5,

ζαφνικά στην παπική αντιπολίτευση, χωρίς σοβαρό λόγο, εφόσον ή εκθρόνιση του Φώτιου για την όποια τόσο είχε μοχθήσει ο Hincmar, έχει γίνει γνωστή στη Ρώμη από το Δεκέμβριο του 867, μαζί με την επαναφορά του Ίγνάτιου από τον Βασίλειο Α'. Ο Hincmar είναι δυσαρεστημένος με τον πάπα Άδριανό, ακριβώς όπως οι σύγχρονοι Γάλλοι ιστορικοί, που βλέπουν στον Άδριανό μόνο έναν ανάξιο διάδοχο του Νικόλαου Α'. Ένας κορυφαίος Γάλλος ιστορικός μάλιστα, έχει διερωτηθεί, γιατί άραγε ο Hincmar, συντάκτης των *Annales Bertiniani* για την εποχή αυτή, και ο Meginhard, αντίστοιχος συντάκτης των *Annales Fuldenses*, δεν αναφέρουν ούτε λέξη για την ένδοξη κατάληψη του Μπάρι από το φραγγικό στρατό και το βυζαντινό στόλο το 871 και την εκδίωξη των Σαρακηνών από τη Ν. Ίταλία². Μά, φυσικά, για να μη μνημονευθεί ή νόμιμη πιά απόβαση των Βυζαντινών στη Ν. Ίταλία με την άδεια του πάπα Άδριανού, όπως λέει τρεις φορές ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος³, και ή κατάληψη από τους Βυζαντινούς εδαφών στη Δύση, που οι Φράγγοι θεωρούν δική τους από την εποχή που χαλκεύθηκε ή *Κωνσταντίνεια Λογρεία*. Εκείνος όμως που φαίνεται ότι εκφράζει τη μεγαλύτερη αντίδραση σ' αυτή την παπική συναίνεση για αναθεώρηση του *Constitutum Constantini* πρέπει να είναι ο μεγάλος θεωρητικός της παπικής κοσμικής δύναμης, κύριος συγγραφέας του *Liber Pontificalis* και βιβλιοθηκάριος της Αγίας Έδρας Άναστάσιος, *utriusque linguae, graecae scilicet et latinae, peritus*, όπως λένε κατατοπιστικά γι' αυτόν οι *Annales Bertiniani*⁴.

σελ. 516-525. Επίσης, L. Halphen, *Le "De ordine palatii" d'Hincmar*, *Revue Historique* 183 (1938), σελ. 1-9.

1. Για το πέρασμα του Hincmar στην αντιπολίτευση, βλ. Halphen, *Empire carolingien*, σελ. 408-409. Για την άφιξη στη Ρώμη της πρεσβείας του Βασιλείου Α' το Δεκέμβριο του 867, βλ. Lounghis, *Ambassades*, σελ. 191, όπου και οι παραπομπές στις πηγές. Η στροφή του Hincmar ενάντια στον πάπα Άδριανό Β' δεν αποκλείεται καθόλου να οφείλεται στην αποδοκιμασία του για τις διαπραγματεύσεις του πάπα με το Βυζάντιο. Στην επιστολή του αρ. 27 (PL 126, 174-185), ο Hincmar κάνει όρισμένες πολύ ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις σχετικά με την ανάγκη να βρίσκονται δυτικοί ήγεμόνες στην Ίταλία μετά το 751. O Grotz, *Erbe wider Willen*, σελ. 253-267 επιχειρεί να αναλύσει την επιστολή που μεταφράζει επίσης, αλλά δε δείχνει να υποπτεύεται φράσεις, όπως αυτές που αναφέρονται στον Πεπίνο Βραχ' και τον Καρλομάγνο (στήλη 180 B-C). "Ως τὰ μέσα του 8ου αιώνα, ο Hincmar χαρακτηρίζει τη ρωμαϊκή Έκκλησία *sub nomine et non auxilio defensionis Graecorum imperatoris*...

2. Halphen, *Empire carolingien*, σελ. 413. Λέγει να σημειωθεί εδώ, ότι ο Hincmar στις *Annales Bertiniani* παραλείπει την κατάληψη του Μπάρι το 871, ενώ μνημονεύει την αποτυχία των συμμαχικών φραγγοβυζαντινών επιχειρήσεων το 869. Βλ. *Annales Bertiniani* 869, σελ. 200.

3. Συν. Θεοφ., σελ. 288-289. Προς τον ίδιον υιόν Ρωμανόν, 29, 104-110. Περὶ Θεμάτων, σελ. 97-98.

4. *Annales Bertiniani* 872, σελ. 224. Η άκμή του Άναστάσιου τοποθετείται από το

Ἐντελῶς ἀπροσδόκητα, ὁ βίος τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ Β' στὸ Liber Pontificalis σταματᾷ στὶς 20 Φεβρουαρίου τοῦ 868, στὴ διάρκεια μιᾶς ὑποδοχῆς ξένων μοναχῶν στὴ Ρώμη¹. Τὸ χάσμα ποὺ ἀρχίζει τότε στὸ παπικὸ βιβλίον ἐκτείνεται, χωρὶς καμιὰ δικαιολογία, ὡς τὸ 885², ὁπότε οἱ βίοι τῶν παπῶν συνεχίζονται κανονικά. Μετὰ τὶς Annales Bertiniani καὶ τὶς Annales Fuldenses, ὁ Liber Pontificalis εἶναι ἡ τρίτη λατινικὴ πηγὴ, ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ εἶχαμε τὴν ἀπαίτηση νὰ περιγράψει, ἂν ὄχι τὴν κατάληψιν τοῦ Μπάρι, τουλάχιστον τὶς διαπραγματεύσεις τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ μὲ τὸν αὐτοκράτορα Βασίλειον Α' γιὰ τὴν σύνοδο τοῦ 869/870, ἔτσι ὥστε νὰ ἔχουμε κάποια ἰδέα γιὰ τὸ τί εἴδους παραχωρήσεις ἔκανε ἡ Παπῶσυνη, προκειμένου νὰ πετύχει τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ ἐκφραστῆ τῆς βυζαντινῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότητος Φώτιου. Ἔτσι, μένουμε μὲ τὶς πληροφορίες τοῦ Πορφυρογέννητου, ὅτι ὁ Βασίλειος Α' ἀπέσπασε τὴν παπικὴ ἄδεια γιὰ νὰ στείλει τὸ βυζαντινὸ στόλον στὴ Ν. Ἰταλία, πληροφορίες ποῦ, ὅμως, συμπληρώνονται τώρα ἀπὸ τὴν γενικὴ σιωπὴ καὶ ἐχθρότητα τῶν δυτικῶν πηγῶν πρὸς τὸν συναινετικὸ πρὸς τὸ Βυζάντιον Ἀδριανὸν Β'. Εἶναι προφανές, ὅτι ἡ συνεννόησιν μὲ τὸν Βασίλειον Α' ἀπέφερε στὸν θεωρούμενον μετριότητα Ἀδριανὸν Β' ὅ,τι δὲν εἶχε κατορθώσει μὲ κανέναν τρόπο ὁ μέγας Νικόλαος Α': τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ μεγαλύτερου ἴσως ἀνταγωνιστῆ ποὺ γνόρισε ποτὲ ἡ Παπῶσυνη στὸν ἀγῶνα τῆς νὰ ἐπικρατήσῃ *super omnem terram, id est super universam Ecclesiam*. Ἡ διαλλακτικὴ αὐτὴ πολιτικὴ τοῦ Ἀδριανοῦ Β' ἀπέναντι στὶς βυζαντινὰς ἐπεκτατικὰς βλέψεις θὰ ἔβρισκε συνεχιστὴν στὸ πρόσωπον τοῦ ἐπόμενου πάπα Ἰωάννη Η' (872-882). Εἶναι εὐνόητον λοιπόν, ὅτι καὶ αὐτοῦ τοῦ πάπα ὁ βίος λείπει ἀπὸ τὸ Liber Pontificalis.

Μιὰ πασίγνωστη γιὰ τὸ ἀντιβυζαντινὸ τῆς μένος λατινικὴ πηγὴ τῆς Ν. Ἰταλίας καὶ προπαντὸς σύγχρονη μὲ τὰ γεγονότα, ἡ Historia Langobardorum Beneventanorum ποὺ ἔγραψε ὁ μοναχὸς τοῦ Monte Cassino Erchempert³, κατηγορεῖ τὸν πάπα Ἰωάννην, ἐπειδὴ στὰ χρόνια του, τὸ 877, ὁ Φώτιος ἀποκαταστάθηκε μὲ παπικὴ ἔγκρισιν στὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως: . . . ista papa . . . ut ita dicam, ignarus . . ., λέει ὁ Erchempert⁴, κατηγορώντας ἕναν πάπα, ποὺ ἡ δραστηριότητά του ἦταν σωτήρια γιὰ τὴν ἀπό-

863 ὡς τὰ χρόνια τοῦ Ἀδριανοῦ Β'. Σύμφωνα μὲ τὸν Dvornik, *Le schisme*, σελ. 389, ὁ Ἀναστάσιος ἐξαφανίζεται γύρω στὸ 878, ἐνῶ προετοιμαζε προσέγγισιν πάπα Ἰωάννη Η' καὶ Φώτιου. Προσωπικά, δὲν τὸ πιστεύω.

1. Liber Pontificalis II, 176, ἐκδ. Duchesne.

2. Liber Pontificalis II, 190-191. Πρβλ. ἐπίσης Lounghis, *Historiographie*, *Balkan Studies* 21 (1980), σελ. 74, σημ. 25.

3. Γιὰ τὸν Erchempert, βλ. Manitius, *GLLM*², τόμ. Β', σελ. 709-710. Wattenbach - Levison, *Geschichtsquellen*, τεύχος 4, σελ. 437-438.

4. Erchempert, κεφ. 52: MGH, SSRL, 256.

κρουση τῶν Ἀράβων ἀπὸ τῆ Ν. Ἰταλία¹. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ Erchempert εἶναι ἡ τέταρτη δυτικὴ πηγὴ, καὶ μάλιστα μιὰ πηγὴ τῆς Ν. Ἰταλίας (!), ποὺ δὲν ἀναφέρει τὶς συνεννοήσεις Βυζαντιοῦ καὶ Δύσης γιὰ τὴ στρατιωτικὴ σύμπραξη στὸ Μπάρι, ὁ Erchempert δὲ φαίνεται νὰ ἐπιδοκιμάζει καθόλου τὶς δραστηριότητες τοῦ πάπα Ἰωάννη, ποὺ, ὅπως εἶναι γνωστό, στήριζε τὴν ἄμυνά του στὴ συνδρομὴ τοῦ βυζαντινοῦ στόλου². Τώρα ὅμως, εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἰσχυριστοῦμε, χωρὶς νὰ ὑπάρχει περίπτωση διάψευσης ἀπὸ τὰ δεδομένα, ὅτι ἡ δυτικὴ ἱστοριογραφία, ἔτσι ὅπως διαμορφώθηκε μετὰ τὸ τρίτο τέταρτο τοῦ ἑνάτου αἰῶνα, τονίζει ἔμμεσα τὴν ἀποτυχία τοῦ Φώτιου νὰ ἐπαναφέρει στὸ προσκῆνιο τῆ βυζαντινῆ ἀπόλυτη οἰκουμενικότητα, ἀλλὰ ἀποσιωπᾷ συστηματικὰ τὴν ὑπέρβαση τῶν διατάξεων τοῦ Constitutum Constantini μὲ παπικὴ συναίνεση ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Βασίλειο Α'. Εἶναι λοιπὸν φανερό, ὅτι, ἂν προσπαθῆσαι κανεὶς νὰ ἐξιχνιάσει τὶς ἰδεολογίες ποὺ ὄριζαν κάθε φορὰ τὴ βυζαντινὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ χωρὶς τὸ Constitutum Constantini ποὺ δὲν ἀναφέρεται στὶς βυζαντινὲς πηγές, θὰ καταλήξει στὰ ἴδια ἀδιέξοδα ποὺ ἔχει συναντήσῃ ἡ ἔρευνα ὡς σήμερα καὶ θὰ καταφύγει ὑποχρεωτικὰ στὶς θεολογικὲς διαφορὲς περὶ filioque καὶ περὶ ἀζύμων ποὺ, βέβαια, ποτὲ δὲν ἐπηρέασαν σοβαρὰ τὴ βυζαντινὴ πολιτικὴ ἰδεολογία καὶ πρακτικὴ, στὶς παγκόσμιας ἐμβέλειαις ἐνέργειές της τουλάχιστον.

Να. Η ΕΚΤΟΠΙΣΗ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗΣ ΙΔΕΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ

Μετὰ τὴν κοινὴ φραγγοβυζαντινὴ κατάληψη τοῦ Μπάρι τὸ 871, ἡ ἐμπέδωση τῆς βυζαντινῆς κατοχῆς στὴ Ν. Ἰταλία συντελέστηκε χάρις σὲ ἓνα καὶ μόνον γεγονός: τὴν ὀριστικὴ ἀπομάκρυνση τῶν δυτικῶν αὐτοκρατόρων καὶ τοῦ φραγγικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τῆ Ν. Ἰταλία, ποὺ στὸ ἐξῆς περιέρχεται ὀριστικὰ στὴ βυζαντινὴ στρατιωτικὴ δικαιοδοσία³. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ γεγονός ὅτι, μετὰ τὸ 871, φραγγικὸς στρατὸς δὲ θὰ ἐμφανιστεῖ νότια τῆς Ρώμης, παρὰ μόνον μετὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ στέψη τοῦ Ὁθωνα Α' τὸ 962 καὶ ἡ κολοσσιαία σημασία αἰφνίδια φραγγικὴ ἀπουσία ἀπὸ τῆ Ν. Ἰταλία κάθε ἄλλο παρὰ τυχαία εἶναι: μὲ τὴ συνθήκη τοῦ 871 (17 Σεπτεμβρίου) ὁ Λουδοβίκος Β' Ἰτα-

1. Πρβλ. F. E. Engreen, *Pope John the Eighth and the Arabs*, *Speculum* 20 (1947), σελ. 318-333.

2. Πρβλ. D. Zakythinos, *Byzantinische Geschichte*, Βιέννη 1979, σελ. 143.

3. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, 29, 213-216, σελ. 134: . . . Καὶ ἔκτοτε καὶ μέχοι τοῦ τῶν (949) οἱ τῆς Καπύης καὶ οἱ τῆς Βενεβενδοῦ εἰσὶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ῥωμαίων εἰς τελείαν δουλώσειν καὶ ὑποταγήν. Πρβλ. ἐπίσης Patricia Karlin - Hayter, *When Military Affairs were in Leo's Hands. A Note on Byzantine Foreign Policy*, *Traditio* 23 (1965), σελ. 15-40, ἐδῶ, σελ. 25-26.

λικός παίρνει ὄρκο ἐπίσημα, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, νὰ μὴ μπεῖ ποτὲ ὁ στρατός του στὴν ἐπικράτεια τοῦ Μπενεβέντο (. . . *numquam cum hoste in Beneventanam terram intraret*), σύμφωνα μὲ τὶς *Annales Bertiniani*¹, καί, ἀκόμα χειρότερα γι' αὐτόν, ὅτι θὰ ἐγκαταλείψει ταχύτατα μὲ τοὺς δικούς του τὸ Μπενεβέντο (*ut cicius una cum suis Beneventum linqueret*) καὶ ὅτι θὰ σπεύσει . . . στὴ Γαλλία (*et sine mora Galliam properaret*), σύμφωνα μὲ τὸ λεγόμενο *Χρονικὸ τοῦ Σαλέρνο* (*Chronicon Salernitanum*)². Φυσικά, ἦταν ἀδύνατο γιὰ τὸν Λουδοβίκο Β' Ἰταλικὸ νὰ μεταφέρει στὸ ἐξῆς τὴν ἔδρα του στὴ Γαλλία, ὅπου διέθετε ἐλάχιστες ἐδαφικὲς κτήσεις καί, ἐπιπλέον, ὁ πολὺς θεωρητικὸς τῆς Δυτικῆς Φραγγίας ἐπίσκοπος Hincmar τὸν ἀποκαλοῦσε περιφρονητικὰ *imperator Italiae* ἢ, ἀκόμα περιφρονητικότερα, *Italiae vocatus imperator*³. Σύμφωνα μὲ ὅσα πρέπει νὰ ἔγραψε στὸ δυτικὸ αὐτοκράτορα ὁ Βασίλειος Α' τὸ 871, στὸ Βυζάντιο ἦταν ὀπωσδήποτε γνωστὸ, ὅτι, σὰν αὐτοκράτορας τῆς Ἰταλίας, ὁ Λουδοβίκος Β' *non in tota Francia imperabat*⁴, δηλαδή δὲν ἦταν οἰκουμενικὸς αὐτοκράτορας, ἐφόσον στίς ὑπόλοιπες ἐπαρχίες τῆς Φραγγίας ὑπῆρχαν ἄλλοι, ὁμοιόβαθοί του ἡγεμόνες⁵. Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸ τὸ ὅτι, ἐγκαταλείποντας ὀριστικὰ τὶς προσπάθειες γιὰ στρατιωτικὴ ἐπάνοδο στὴ Ν. Ἰταλία τὸ 873, ὁ ἄτυχος Λουδοβίκος Β' ἐπιστρέφει *ad propria* ἢ *in Franciam* καί, μὲ τὶς ἐκφράσεις αὐτὲς τῶν πηγῶν ὑπονοεῖται

1. *Annales Bertiniani* 871, σελ. 220. Βλ. καί J. B ö h m e r - E. M ü h l b a c h e r, *Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern*², Hildesheim 1966, 1254 A-C γιὰ μιὰ προσπάθεια ἐπιστροφῆς τοῦ Λουδοβίκου Β' στὸ Μπενεβέντο τὸ 872 πού, ὅμως, καταλήγει μόνο στὴν ἀναγνώριση τοῦ δυτικοῦ αὐτοκράτορα στὸ πριγκηπάτο τοῦ Σαλέρνο, δηλ. βορειότερα ἀπὸ τὸ Μπενεβέντο. Μετὰ ἀπ' αὐτά, ὁ Λουδοβίκος Β' ὑποχρεώνεται νὰ ἐπιστρέφει στὴ Β. Ἰταλία. Μετὰ τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 873, ὁ αὐτοκράτορας ἐπιχειρεῖ μιὰ τελευταία φορὰ νὰ ὑποτάξει τὸ Μπενεβέντο, ὅποτε καὶ ἀποκρούεται ἀπὸ βυζαντινὸ στρατὸ πού βρίσκεται ἐκεῖ ἐπὶ πάπα Ἰωάννη Η'. Πρβλ. B ö h m e r - M ü h l b a c h e r, *Reg.* 1261 A-C.

2. *Chronicon Salernitanum*, κεφ. 109 (MGH, SSRG, III, 527).

3. Γιὰ τὴ μνεία *imperator Italiae*, βλ. *Annales Bertiniani* 857, σελ. 92 καὶ 860, σελ. 104. Γιὰ τὴ μνεία *Italiae vocatus imperator*, βλ. *Annales Bertiniani* 863, σελ. 116. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς κτήσεις τοῦ Λουδοβίκου Β' Ἰταλικοῦ στὴ Γαλλία, πού μεγεθύνονται μάλιστα μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ του Λοθάριου Β' (855-869), βλ. L. M. H a r t m a n n, *Geschichte Italiens im Mittelalter*, τόμ. Γ', 1, Γκόττα 1908, σελ. 279-282. H a l p h e n, *Empire carolingien*, σελ. 385, 405-406.

4. Βλ. τὴν ἐπιστολὴ-ἀπάντηση τοῦ Λουδοβίκου Β' στὸν Βασίλειο Α' στὸ *Chronicon Salernitanum*, κεφ. 105 (MGH, SSRG, III, 521-527). Μιὰ πιὸ πρόσφατη ἔκδοση τῆς ἐπιστολῆς βρίσκεται στὰ MGH, *Err.* VII, 385-394.

5. Εἶναι, πραγματικὰ, ἀπεγνωσμένη ἢ προσπάθεια τοῦ Λουδοβίκου Β' Ἰταλικοῦ νὰ δικαιολογήσει τὸν αὐτοκρατορικὸ του τίτλο μὲ ἐπίκληση τῆς οἰκουμενικότητος: *In tota nempe imperamus Francia, quia nos procul dubio retinemus, quod, illi retinent, cum quibus una caro et sanguis sumus hac unus per Dominum spiritus* (MGH, SSRG, III, 523, 20-22).

τὸ *regnum Italicum* στὴ Β. Ἰταλία ποὺ ἔχει πρωτεύουσα τὴν Παβία¹. Ἄν κανεῖς συγκρίνει τὶς μνεῖες αὐτὲς μὲ τὸ ὅτι τὸ 871 ὁ Λουδοβίκος Β' οἴκαδε ἀπῆλθε στὴν Κάπουα, σύμφωνα μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο², μπορεῖ νὰ διαπιστώσει, ὅτι ἡ ἔδρα τοῦ δυτικοῦ αὐτοκράτορα ἔχει τὴν τάση νὰ μεταφερθεῖ ἀπὸ τὴ Νότια στὴ Βόρεια Ἰταλία, μετὰ τὴ νόμιμη πιά καὶ ἀντίθετη στὸ πνεῦμα τῆς *Κωνσταντίνειας Λωρεᾶς* βυζαντινὴ *reconquista* στὴ Ν. Ἰταλία. Στὴ βυζαντινὴ αὐτὴ περιορισμένης ἔκτασης *reconquista* δὲ φαίνεται νὰ ἐναντιώνονται καθόλου οἱ σύγχρονοι πάπες, οὔτε ὁ Ἀδριανὸς Β', οὔτε ὁ Ἰωάννης Η' (872-882), καὶ δὲν ἀποκλείεται καθόλου νὰ λείπουν οἱ βίοι τους ἀπὸ τὸ *Liber Pontificalis* γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο...³.

Ὁ πάπας Ἰωάννης Η' ἀποκαλοῦσε τὸν Βασίλειο Α' μετὰ τὸ 875 *Ecclesiarum Domini fervidus propugnator*⁴. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, ὁποιαδήποτε διαμαρτυρία του —καὶ ἔκανε ἀρκετές— γιὰ τὴν ἐμμονὴ τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλης ὑπὸ τὸν Ἰγνάτιο νὰ μὴ θέλει νὰ ἀποδώσει στὴ ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία τὴ Βουλγαρία προοριζόταν ἀντικειμενικὰ γιὰ νὰ τηρήσει τὰ προσήματα περισσότερο, παρὰ νὰ ἐπιδράσει ἀποτελεσματικά: στὴ διάρκεια τῆς δευτέρας πατριαρχείας τοῦ Ἰγνατίου (867-877), τὸ πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλης δείχνει νὰ ἀκολουθεῖ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ Βουλγαρία, τὴν ἴδια πολιτικὴ ποὺ ἀκολουθοῦσε καὶ ἐπὶ Φώτιου. Ἔτσι λοιπὸν, μὲ τὴ Βουλγαρία καὶ τὴ Ν. Ἰταλία καὶ πάλι μέσα στὴ βυζαντινὴ σφαῖρα ἐπιρροῆς, καταρρέουν, μαζὶ μὲ τὸ ἀρχικὸ πνεῦμα τῆς *Κωνσταντίνειας Λωρεᾶς*, καὶ τὰ σχέδια τοῦ πάπα Νικό-

1. Πρβλ. B ó h m e r - M u h l b a c h e r, *Reg.* 1261 B, ὅπου καὶ οἱ πηγές. Γιὰ τὶς ὀνομασίες περιοχῶν τῆς Ἰταλίας, βλ. M. S c h i r a, *Le "Italie" nel Medio Evo*, *Archivio storico per le provincie Napoletane* 20 (1895), σελ. 426-430.

2. Περὶ Θεμάτων, σελ. 98. Παράλληλη μνεῖα στὸ Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, 29, 118/119, σελ. 128: *ἐν τῷ κάστρῳ Καπίης καὶ ἐν τῷ κάστρῳ Beneventοῦ καὶ στὸ Βίο Βασιλείου* (Συν. Θεοφ., σελ. 293). Πρβλ. Λ ο υ γ γ ῆ, στὸ ἴδιο, *Βυζαντινά* 13 (1985), σελ. 1076.

3. Σὲ ἓνα μικρὸ βίο τοῦ πάπα Ἰωάννη Η', ποὺ σώζεται στὸν M a n s i, XVII, 1-3, ἐπιναλαμβάνεται ἡ γνωστὴ ἀπαλλαγὴ ποὺ πρέπει νὰ ἔδωσε ὁ πάπας αὐτὸς στὸν Λουδοβίκο Β' ἀπὸ τὴν τήρηση τοῦ ὄρκου του νὰ μὴν εἰσβάλλει ποτὲ πιά στὸ Μπενεβέντο. Αὐτὸ ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες πράξεις τοῦ πάπα Ἰωάννη ποὺ, ὅπως ἔδειξαν τὰ πράγματα ἀμέσως μετὰ, ἐρχόταν σὲ προφανὴ ἀντίθεση μὲ τὶς ἀνειλημμένες δεσμεύσεις τῆς Παπασίνης ἀπέναντι στὸ Βυζάντιο ἐπὶ πάπα Ἀδριανοῦ Β'. Τὸ 876, ὁ πάπας Ἰωάννης θὰ συγκαρῆ τὸ βυζαντινὸ διοικητὴ Γρηγόριο. Βλ. M a n s i, XVI, 42C: *Audientes gloriam tuam cum deo conservandis exercitibus, a praedicto divinitus protegendo imperatore, in partes Beneventanorum venisse*. Γιὰ τὸν Γρηγόριο, βλ. A. P e r t u s i, *Contributi alla storia dei temi bizantini dell'Italia Meridionale*, *Atti del 3o Congresso Internazionale di studi sull'alto Medioevo*, Benevento, Montevergine, Salerno, Amalfi 14-18 Ottobre 1956, Σπολέτο 1958, σελ. 459-481 καὶ V e r a v o n F a l k e n h a u s e n, *Untersuchungen über die byzantinische Herrschaft in Süditalien vom 9. bis ins 11. Jahrhundert*, Βισμπάντεν 1967, σελ. 18-22, 171, ὅπου καὶ ἡ βιβλιογραφία.

4. M a n s i, XVII, 42E.

λαου Α'. "Όσο για τή βυζαντινή πολιτική ιδεολογία, αυτή αποκτᾶ νέους όρίζοντες και νέες οίκουμενικές προδιαγραφές πού, στην πολιτική πραγματικότητα τῆς έποχῆς τους, δέν ἔχει καμιά σημασία πού εἶναι ἀρκετά πιό περιορισμένες ἀπό τίς ίουστινιάνειες.

Ββ. ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Τό πραγματικά νέο στοιχείο, λοιπόν, πού χαρακτηρίζει τή βυζαντινή αὐτοκρατορία ἀπό τή βασιλεία τοῦ Βασίλειου Α' και ἐξῆς εἶναι ἡ ἐπιδίωξη για ἄσκηση οίκουμενικῆς πολιτικῆς σέ γεωγραφικά πλαίσια ἀποδεκτά και ἀπό τή ρωμαϊκή Ἐκκλησία, ἢ, μέ ἄλλα λόγια, ἡ ἀναθεώρηση τῆς Κωνσταντινείας Δωρεᾶς πρὸς βυζαντινὸ ὄφελος. Αὐτὸ δὲ σημαίνει καθόλου ὅτι, για τοὺς αὐτοκράτορες πού θεωροῦνται ὅτι συνεχίζουν τὴν πολιτικὴ τοῦ Βασίλειου Α', τὸν Λέοντα ΣΤ', τὸν Κωνσταντῖνο Ζ' και τὸν Ρωμανὸ Β', δηλ. τοὺς γνήσιους ἐκπρόσωπους τῆς δυναστείας, ἡ Κωνσταντινεία Δωρεὰ ἐκμηδενίζεται. Ἀντίθετα, χωρὶς νὰ μνημονεύεται καθόλου (και εὐλογα), κάθε ἔμμεση ἀναφορά στην Κωνσταντινεία Δωρεὰ χρησιμεύει στοὺς ιδεολόγους τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας για νὰ τονίζεται ἡ προσφορά τοῦ Βασίλειου Α' στην ἀνασύσταση τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορικῆς οίκουμενῆς. "Όταν λοιπόν κατηγοροῦνται οἱ Ἄμοριανοὶ αὐτοκράτορες ἀπὸ τίς ἱστορικὲς πηγές τοῦ δέκατου αἰώνα πού πρόσκεινται στη Μακεδονικὴ δυναστεία, δέν πρέπει νὰ νομίζουμε ὅτι τὸ κάνουν για νὰ δικαιολογήσουν τὸν Βασίλειο Α' πού δολοφόνησε τὸν Μιχαήλ Γ', ὅπως πίστευε μέ ἀφοπλιστικὴ ἀφέλεια ἡ σύγχρονη ἔρευνα. Τὸ κάνουν, ἐπειδὴ ἡ πολιτικὴ πού ἀκολουθοῦσαν οἱ Ἄμοριανοὶ αὐτοκράτορες ἦταν μιὰ πολιτικὴ χωρὶς οίκουμενικὴ διάσταση μετά τὸ 812 και, ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ ἀλλάξει ἡ πολιτικὴ αὐτή, ὁ Βασίλειος δολοφόνησε τὸν Μιχαήλ Γ'. Ἄν τώρα ὁ Βασίλειος δολοφόνησε και τὸν καίσαρα Βάρδα (866) και ἐκθρόνισε τὸν πατριάρχη Φώτιο (867), αὐτὸ τοῦ ἦταν ἀπαραίτητο, ἐπειδὴ ἡ ἀπόλυτη οίκουμενικὴ λύση πού πρότειναν οἱ ἀριστοκράτες αὐτοὶ δέν εἶχε καμιά πιθανότητα νὰ γίνει ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸν πάπα Ρώμης πού, ἀπὸ τὴν πλευρὰ του, στηριζόταν στην Κωνσταντινεία Δωρεὰ ἀκριβῶς για νὰ ἀποτρέψει μιὰ βυζαντινὴ ἀπόλυτη οίκουμενικότητα. Ἡ περιορισμένη οίκουμενικότητα ὅμως πού πρότεινε ὁ Βασίλειος Α' χωρὶς νὰ ἀρνεῖται οὔτε τὰ πρωτεῖα τοῦ πάπα Ρώμης οὔτε τὴν ὑπαρξὴ δυὸ αὐτοκρατοριῶν¹ ἦταν

1. Στην ἐπιστολὴ του ἀρ. 178 πρὸς τὸν αὐτοκρατορικὸ διοικητὴ τοῦ Μπενεβέντο Γρηγόριο (Mansi, XVII, 120 DE), ὁ πάπας Ἰωάννης Η' ὑπόσχεται ὅτι ὁ φραγγικὸς στρατὸς, κατεβαίνοντας στη Ν. Ἰταλία, θὰ βοηθήσει στην ἐκδίωξη τῶν Σαρακηνῶν... *prouit temporum dictat necessitas*... Για τίς πηγές, βλ. Pertusi, *Contributi*, σελ. 470 και Falkenhäusen, *Untersuchungen*, σελ. 161. Ἡ μετέπειτα πολιτικὴ τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων εἶναι πολιτικὴ συνεννόησης μέ τὴ Δύση, χωρὶς ὁ πάπας Ἰωάννης Η' νὰ χάσει τὸ δικαίωμα νὰ στέφει ἢ νὰ διαπραγματεύεται τὴ στέψη δυτικῶν αὐτοκρατόρων.

ὅ,τι χρειαζόταν για να μπορέσει να αναθεωρηθεί ἡ Κωνσταντινεια Δωρεά πρὸς βυζαντινὸ ὄφελος.

Ἔτσι, λοιπόν, τὸ δέκατο αἰῶνα ἡ ἰδεολογικὴ ἀντιπολίτευση στοὺς Μακεδόνες αὐτοκράτορες ἐκδηλώνεται σὰν ὑποστήριξη τῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότη-
τας, δηλαδή σὰν συνέχεια τῆς οἰκουμενικῆς ἰδεολογίας τοῦ πατριάρχου Φώτιου
καὶ τῆς παράταξής του. Εἶναι γεγονός, ὅτι ὀρισμένα γνωστὰ για τὴν ἀντιδυ-
ναστικὴ τους τοποθέτηση ἱστορικὰ κείμενα τοῦ δέκατου αἰῶνα διακηρύσσουν
τὴν πλήρη ἀντίθεση Βασιλείου Α' καὶ Φώτιου παίρνοντας ἀνοιχτὰ τὸ μέρος
τοῦ ἀριστοκράτη πατριάρχου καὶ ἀποκαλώντας τὸν αὐτοκράτορα ληστή καὶ φο-
νέα¹, παρόλη τὴν ἄγρυπνη ἐποπτεία ποὺ ἀσκοῦσε στὰ κείμενα αὐτὰ ἡ λογο-
κρισία τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, μὲ βάση τὴν
ἰδεολογικὴ αὐτὴ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴ Μακεδονικὴ δυναστεία καὶ τὴν ἀντι-
πολίτευση, μπορούμε νὰ ἐρμηνεύσουμε τὸ ἀίνιγμα τῶν δυὸ διαφορετικῶν στά-
σεων τοῦ ἐπίσκοπου Κρεμόνας Λιουτπράνδου στὴν Antapodosis καὶ στὴ Le-
gatio: εἶναι εὐμενῆς ἀπέναντι στὴν κυβέρνηση τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρο-
γέννητου, ποὺ ὑποστηρίζει για τὸ Βυζάντιο μιὰ περιορισμένη οἰκουμενικότητα
μὲ ἀποδοχὴ τῆς παπικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ὑπαρξῆς ἐνὸς μεγάλου ὀηγὸς Φραγ-
γίας², καί, ἀντίθετα, κατηγορεῖ τὸν Νικηφόρο Φωκᾶ καὶ τὴν κυβέρνησή του
ποὺ ἀντιτίθενται ριζικὰ στὴ συνύπαρξη ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς αὐτοκρατορίας,
προωθώντας τὴν παλιὰ ἀπόλυτη βυζαντινὴ οἰκουμενικότητα καὶ ἀπαιτώντας
τὴν ἐπιστροφή στοὺς Βυζάντιο τῆς Μέσης Ἰταλίας, μαζί μὲ τὴ Ρώμη³, σὲ ἀντί-
θεση μὲ τὸν Πορφυρογέννητο, ποὺ παραδεχόταν ὅτι ἡ Ρώμη ἔχει ἰδιοκρατο-
ρίαν. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐπιδιώκει ὀριστικὴ κατάργηση τῆς
Κωνσταντινεια Δωρεᾶς, ἐνῶ ὁ Βασίλειος Α' εἶχε θεωρήσει ἐφικτὴ μόνο τὴν
ἀναθεώρησή της πρὸς βυζαντινὸ ὄφελος. Εἶναι προφανές, ὅτι ἡ δυτικὴ πολι-
τικὴ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἐκμηδενίζει τὴ συνεννόηση μὲ τὸν πάπα Ρώμης καὶ
ἐξουδετερώνει τὴ γερμανοβυζαντινὴ συμμαχία ποὺ προωθεῖ ἡ Μακεδονικὴ δυ-
ναστεία. Σύμφωνα μὲ ὅλα αὐτὰ, ἡ στάση αὐτὴ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἀπέναντι
στὴ Δύση καταστρέφει τὸ ἔργο τοῦ Βασιλείου Α'.

Ἄν οἱ πηγὲς μᾶς πληροφοροῦσαν λεπτομερέστερα για ὅλα τὰ γεγονότα, τότε
τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἱστορικοῦ δὲ θὰ εἶχε κανένα λόγο νὰ ὑπάρχει. Ἐκεῖνο ποὺ

1. Λέων Γραμματικός, σελ. 254/255 CSIB. Συνέχεια Γεώργιου Μοναχοῦ, σελ. 841
CSHB. Ψευδοσυμεών, σελ. 688-689 CSHB.

2. Βλ. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, 30, 73, σελ. 142: Ὡτῶ τῶ μεγάλῳ ὀηγῶ Φραγγίας,
τῆς καὶ Σαξίας...

3. Πρβλ. L o u n g h i s, *Historiographie*, *Balkan Studies* 21 (1980), σελ. 77. Σὲ
ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀντιπολίτευση τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, πρβλ. πρὸ κάτω, καθὼς καὶ
W. H o l t z m a n n, *Geschichte der sächsischen Kaiserzeit*⁶, *Mónαχο* 1979, σελ. 209. Για
τὴ στάση τοῦ Λιουτπράνδου, βλ. Κ α ρ α γ ε ῶ ρ ο υ, *Λιουτπράνδος*, *passim*, ποὺ ὅμως
ἐπαναλαμβάνει ὅ,τι ἦταν γνωστὸ ὡς τώρα, χωρὶς νὰ ἐρμηνεύει τὸ πρόβλημα.

θα χρειαζόταν θα ήταν μιὰ καλή μετάφραση τῶν πηγῶν μόνο. Ἐνα ἀπὸ τὰ βασικά καθήκοντα τοῦ ἱστορικοῦ εἶναι ἡ διαλεύκανση ἐκείνων τῶν προβλημάτων πού προκύπτουν ἀπὸ τὶς μνείες τῶν πηγῶν, ἢ, ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τέτοιων μνειῶν. Καὶ ἐπειδὴ εἶναι σαφέστατο ὅτι μόνο ἀπὸ τὶς μνείες τῶν βυζαντινῶν πηγῶν δὲν προκύπτει μὲ κανέναν τρόπο ἡ πραγματικὴ θέση τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας στὴ διεθνή κοινότητα, χρειάζεται νὰ ἐξετάσουμε τὶς ἀρχές, μὲ βάση τὶς ὁποῖες συντάχθηκαν οἱ ἱστοριογραφικὲς πηγές μετὰ τὸ λεγόμενο «μεγάλο χάσμα» καὶ τὸ πνεῦμα πού προσπαθοῦν νὰ μεταδώσουν ἢ νὰ ἀποκρύψουν ἀπὸ τὸ κοινὸ τους.

VI. Η ΔΥΝΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ

Τὸ ὅτι ἡ βυζαντινὴ κυβέρνησις ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ τόλμησε νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τὸ δυτικὸ πρεσβευτὴ Λιουτπράνδο τὴν ἐπιστροφὴ Ἰταλίας καὶ Ρώμης¹, προβάλλοντας ἀπερίφραστα τὴν ὀριστικὴ ἐκμηδένισις τῆς *Κωνσταντινείας Λωρεαῖς* εἶναι ὅπωςδῆποτε τὸ ἰσχυρότερο πλήγμα πού δέχτηκε ποτὲ ἡ πολιτικὴ περιορισμένης οἰκουμενικότητος τοῦ Βασιλείου Α'. Παρόλο πού οἱ βυζαντινὲς πηγές δὲ συνηθίζουν νὰ μνημονεύουν, ὅπως εἰπώθηκε πρὸ πάνω, τὶς δεοντολογίες τῆς πολιτικῆς τους ιδεολογίας, ἡ κατεξοχὴν φιλοδυναστικὴ πηγὴ τοῦ ἑνδέκατου αἰῶνα πού λέγεται *Σύνοψις Ἱστοριῶν* τοῦ Ἰωάννη Σκυλίτζη² δὲν παραλείπει νὰ μνημονεύσῃ ὅτι οἱ πράξεις τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ βρισκόντουσαν σὲ κραυγαλέα ἀντίθεσις μὲ ἐκεῖνες τοῦ Βασιλείου Α': . . . μὴ τὸν Μακεδόνα μιμησάμενος βασιλέα Βασίλειον³, λέει, στηλιτεύοντας τὴν τάση τοῦ Νικηφόρου νὰ πλουτίζει ἀπὸ τὴν τεχνητὴ ἄνοδο τῆς τιμῆς τοῦ σταριοῦ. Ὅσο σοβαρὸς λόγος κι ἂν εἶναι ἡ ἀκρίβεια στὰ πρῶτα εἶδη διατροφῆς, ὁ ἀπέραντα ἐχθρὸς τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ Σκυλίτζης ὅπωςδῆποτε εἶναι ὑπερβολικὸς, ὅταν, ἔχοντας ὑποχρεωθεῖ νὰ ἀναφέρει, ἔστω καὶ συνοπτικὰ, τὶς λαμπρὲς στρατιωτικὲς νίκες καὶ

1. Στὶς διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Λιουτπράνδο τὸ 968 ἔλαβαν μέρος ὁ Λέων, κουροπαλάτης καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου, ὁ παρακοιμώμενος Βασίλειος Λακαπηνός, ὁ πρωτοασηκρήτης, ὁ πρωτοβεστιάριος καὶ οἱ δύο μάγιστροι. Πρβλ. *Legatio*, κεφ. 7: *verum quia tam excellentem rem petitis, si datis, quod decet, accipietis, quod libet: Ravennam scilicet et Romam cum his omnibus continuatis, quae ab his sunt usque ad nos. si vero amicitiam absque parentela desideratis, Romam liberam esse dominus tuus permittat, principes autem Capuanum scilicet et Beneventanum, sancti nostri imperii olim servo, nunc rebello, servituti pristinae tradat.*

2. Γιὰ τὸν Σκυλίτζη σὰν φιλοδυναστικὴ πηγὴ (*durchaus promakedonisch*), βλ. H u n g e r, *Hochsprachliche profane Literatur*, τόμ. Α', σελ. 389-393. Σχετικὰ μὲ τὶς ἀρνητικὲς του ἀναφορὲς γιὰ τὸν Νικηφόρο Φωκᾶ, βλ. J. L a u r e n t, *Skytitzès et Nicéphore Phocas*, BZ 6 (1897), σελ. 318-321 καὶ A. P. K a ž d a n, *Iz istorii vizantijskoj chronografii X v. 2: Istočniki Lea Djakona i Skiticy dlia istorii tretjei četverti X stoletija*, Viz. Vrem. 20 (1961), σελ. 106-128.

3. Σκυλίτζης, σελ. 277, 47-48.

κατακτήσεις του αυτοκράτορα, σπεύδει να συμπληρώσει άμέσως: *όμως (Νικηφόρος) μισητός έγένετο παρά παντός ανθρώπου, και πάντες έδίψων την τούτου θεάσασθαι καταστροφήν*¹. Έπειδή ούτε μια βυζαντινή πηγή δέν αναφέρει την πρεσβεία του Λιουτπράνδου τó 968, αλλά κανείς δέν την έχει άμφισβητήσει ακόμα εξαιτίας τής άπουσίας της από τά βυζαντινά κείμενα, μου φαίνεται πάρα πολύ πιθανό, ότι οί λόγοι που κάνουν τόσο μισητό στον όπαδó τής Μακεδονικής δυναστείας Σκυλίτζη έναν αυτοκράτορα τόσο ένδοξο, όσο ó Νικηφόρος Φωκάς, ύπερβαίνουν κατά πολύ την άκρίβεια στο στόμα που τόσο έμφαντικά προβάλλεται στο κείμενο και, μάλιστα, σε άντιπαραβολή με την πολιτική που είχε ακολουθήσει ó ιδρυτής τής δυναστείας Βασίλειος Α'². Άλλά τó πιο περίεργο από όλα είναι ότι ó Σκυλίτζης θεωρεί σαν πρώτη προτεραιότητα του Νικηφόρου Φωκά μετά την άνοδό του στο θρόνο την Ίταλία και τή Δύση, ανατρέχοντας μάλιστα στις ίταλικές ύποθέσεις από τó 878, χρονιά που ó Βασίλειος Α' έχασε τις Συρακοϋσες³, ένω οί ίταλικές ύποθέσεις άπουσιάζουν από τó κείμενο του Σκυλίτζη, με άξιοσημείωτες εξαιρέσεις για όλόκληρη την περίοδο 878-963⁴ την άνταρσία του πρίγκηπα Άγίωνα⁵ και την πτώση του Ταυ-

1. Σκυλίτζης, σελ. 271, 70-71.

2. Για να φτάσει ως τον αυτοκρατορικό θρόνο, ó Νικηφόρος Φωκάς χρειάστηκε να συγκρουστεί με τó δυναστικό εκπρόσωπο Ίωσήφ Βρίγγα και την παράταξή του. Πρβλ. Α. Μαρκόπουλο, *Ίωσήφ Βρίγγας. Προσωπογραφικά προβλήματα και ιδεολογικά ρεύματα*, Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 4 (1981), σελ. 87-11, όπου στη σελ. 90 ύποστηρίζεται, λαθεμένα κατά τή γνώμη μου, ή άποψη ότι τó ιστορικό έργο του Σκυλίτζη είναι άντιβριγγικό, με παραπομπές στις σελ. 257, 28-31 και 258, 52-54. Και οί δυó παραπομπές κάθε άλλο παρά άντιβριγγικό περιεχόμενο έχουν: όταν ó Σκυλίτζης λέει ότι ó Βρίγγας ήταν *άνεπιτήδειος έν καιροίς δυσκόλοις όχλον κολακεϋσαι και καταδημαγωγήσαι πληθος*, μοιάζει περισσότερο να ύποδεικνύει τί είδους προσόντα χρειαζόταν να έχει ó Βρίγγας για να άποκρούσει τον Φωκά. Τó ίδιο ισχύει και για την περίπτωση, όπου ó Βρίγγας χαρακτηρίζεται από τον Σκυλίτζη *πρό του μεγάλα φυσών και έπαιρόμενος. . . νυν δέ ίκέτης έλεινός, και έχει σκοπό*, νομίζω, να τονίσει τή μεγάλη αντίθεση, ανάμεσα στην προηγούμενη παντοδυναμία του Βρίγγα και την ήττα του. Έξάλλου, στη σελ. 91, σημ. 6, ó Α. Μαρκόπουλος δείχνει να παραδέχεται τις άπόψεις του Καζάν, ότι ó Σκυλίτζης είναι άντιφωκαδικό κείμενο (Viz. Vrem. 20, 1961, σελ. 118). Έφόσον λοιπόν, πολύ σωστά, ó Σκυλίτζης είναι άντιφωκαδικός, είναι άδύνατο να είναι ταυτόχρονα και. . . άντιβριγγικός, όταν πραγματεύεται τον άγώνα ανάμεσα στον Φωκά και στον Βρίγγα, σαν εκπρόσωπο τής δυναστείας που ύπερασπίζει ó Σκυλίτζης. Πιστεύω λοιπόν, ότι ó Σκυλίτζης είναι πρώτα άπ' όλα φιλοδυναστικό κείμενο (*durchaus promakedonisch*), όπως λέει ó Ηυπγερ και, σε επέκταση, φιλοβριγγικό.

3. Σκυλίτζης, σελ. 261-264.

4. Άνάλογη είναι ή στάση του Σκυλίτζη και για τά επόμενα χρόνια: ένω π.χ. Ίταλία και Ρώμη δέν αναφέρονται καθόλου σε όλόκληρη τή διάρκεια τής βασιλείας του Βασίλειου Β', ξαφνικά, επί Κωνσταντίνου Μονομάχου, έμφανίζεται ó όνομαστός στρατηγός του Βασίλειου Β' Βασίλειος Βοϊωάννης με τή χαρακτηριστική μνεία, *ος πάσα την Ίταλίαν μέχρι Ρώμης τότε τῷ βασιλεϊ παρεστήσατο. . .* Σκυλίτζης, σελ. 426, 40-41.

5. Π.χ. τήν άνταρσία του Αγίου του Μπενεβέντο επί Λέοντα ΣΤ', που ó Σκυλίτζης, σελ.

ρομένιου¹, και οι δυο δὲ ἐξαιρέσεις αὐτὲς ἀναφέρονται στὴ βασιλεία τοῦ Λέοντα ΣΤ'. Ἡ στάση τοῦ Σκυλίτζη ἀπέναντι στὰ γεγονότα τῆς Δύσης γίνεται ἀκόμα πιὸ δυσεξιχνίαστη ἂν σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι παραλείπει νὰ ἀναφέρει σύγχρονα σημαντικὰ γεγονότα καί, ξαφνικά, σὲ κάποιο ἀνύποπτο σημεῖο τοῦ ἔργου του μαθαίνουμε, ὅτι ἐπὶ Βασίλειου Β' Βουλγαροκτόνου ἢ βυζαντινὴ κυριαρχία στὴν Ἰταλία ἔφτασε μέχρι Ῥώμης², ἀδικώντας καταφανέστατα γιὰ μιὰν ἀκόμα φορὰ τὸν Νικηφόρο Φωκά, πού τὰ σχέδιά του ἔφταναν ἀκόμα μακρύτερα ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, στὴν ἐποχὴ του βέβαια, σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Λιουτπράνδου Κρεμόνας.

Θὰ ἔπρεπε, συνεπῶς, νὰ παραδεχτοῦμε τὴν ἀποψη τῆς σύγχρονης ἔρευνας, ὅτι, μετὰ τὸ πέμπτο βιβλίο τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη* καὶ ὡς τὸ 948, ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία δὲ διαθέτει οὔτε ἓνα ἱστοριογραφικὸ κείμενο πού νὰ τὴν ὑποστηρίξει, ἐφόσον, ἀπὸ τὸ ἕκτο τους βιβλίο καὶ ἐξῆς, οἱ *Συνεχιστὲς τοῦ Θεοφάνη* ἀποτελοῦν μιὰ ἀπὸ τὶς παραλλαγές τοῦ *Χρονικοῦ τοῦ Λογοθέτη*³ καί, ἐπειδὴ τὸ *Χρονικὸ τοῦ Λογοθέτη* εἶναι ἐχθρικό πρὸς τὴ Μακεδονικὴ δυναστεία⁴,

174-175 βρῆκε σὲ ὅλες τὶς παραλλαγές τοῦ *Χρονικοῦ τοῦ Λογοθέτη*: Λέων Γραμματικός, σελ. 265-266. Θεοδόσιος Μελιτηνός, σελ. 185. Συν. Γεωργ. Μοναχοῦ, ἔκδ. Istrin, σελ. 26, 23-30. Συν. Θεοφ., σελ. 356, 14-20. Συν. Γεωργ. Μον., σελ. 852, 5-11. Ψευδοσυμεών, σελ. 701, 10-14. Γιὰ τὰ γεγονότα, βλ. J. G a y, *L'Italie méridionale et l'empire byzantin, depuis l'avènement de Basile Ier jusqu'à la prise de Bari par les Normands (867-1071)*, Παρίσι 1904, σελ. 141-145.

1. Πτώση τοῦ Ταυρομένου: Σκυλίτζης, σελ. 181, 20. Στὸ Λογοθετικὸ κύκλο, τὰ κείμενα κατηγοροῦν τὸν Λέοντα ΣΤ' ὅτι ἀπασχολοῦσε τὰ πληρώματα τοῦ στόλου σὲ οἰκοδομὲς ἐκκλησιῶν, κάτι πού εἶχε ἐπίσης ἀποδοθεῖ στὸν Βασίλειο Α' τὴν ἐποχὴ πού ἔχτιζε τὴ Νέα ἐκκλησία. Βλ. Λέοντα Γραμματικό, σελ. 274, 16-19. Θεοδόσιο Μελιτηνό, σελ. 192. Συν. Γεωργ. Μον., ἔκδ. Istrin, σελ. 31, 4-5. Συν. Θεοφ., σελ. 365, 4-6. Συν. Γεωργ. Μον., σελ. 860-861. Ψευδοσυμεών, σελ. 704, 6-7.

2. Σκυλίτζης, σελ. 426, 40-41. Φυσικά, δὲν πρόκειται καθόλου γιὰ τὸ ὅτι ὁ Σκυλίτζης ἀποδίδει στὸν Βασίλειο Β' μιὰ παλιὰ πολιτικὴ ἐπιδίωξη τοῦ Νικηφόρου Φωκά ἐπειδὴ εἶναι ὀπαδὸς τῆς δυναστείας καὶ ἐχθρεύεται τοὺς Φωκάδες, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἐπὶ Βασίλειου Β' ὀλοκληρώνεται ἡ περιορισμένη οἰκουμένη πού εἶχε κατακυρωθεῖ στὸ Βυζάντιο ἐπὶ Βασίλειου Α'.

3. Πρβλ. A. P. K a ž d a n, *Chronika Simeona Logofeta*, Viz. Vrem. 15 (1959), σελ. 125-143, ἐδῶ, σελ. 129 καὶ R. L. H. J e n k i n s, *The Chronological Accuracy of the "Logothete" for the Years A.D. 867-913*, DOP 19 (1965), σελ. 91-112. Πρβλ. ἐπίσης A. P. K a ž d a n, *O sostave tak nazivaemoi "Chroniki Prodolžatelia Feofana"*, Viz. Vrem. 19 (1961), σελ. 76-96, ιδιαίτερα σελ. 91.

4. Τὴν ἐκτίμηση τῆς σύγχρονης ἔρευνας γιὰ τὸν Λέοντα ΣΤ' δίνει μὲ ἐνάργεια ὁ J. I r m s c h e r, *Die Gestalt Leons VI. des Weisen in Volkssage und Historiographie*, στὸν τόμο *Beiträge zur byzantinischen Geschichte im 9-11. Jahrhundert*, Πράγα 1978, σελ. 205-224. Πρβλ. ἐπίσης K a r l i n - H a y t e r, *Military Affairs*, Traditio 23 (1967), σελ. 15: *...the Logothete is hostile and eliminates systematically any favourable information*, καθὼς καὶ τὴ σημ. 12 (σελ. 22/23), ὅπου τονίζεται ἡ στρατιωτικὴ καταστροφὴ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης πού δὲν ἦταν τόσο τρομερὴ, καθὼς καὶ ὅτι οἱ παραλλαγές τοῦ Λογοθέτη δὲ μνημονεύουν τὶς βυζαντινὲς νίκες στὴν Ἰταλία.

ἡ λογοκρισία τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου τὸ μόνο ποὺ κατόρθωσε ἦταν νὰ ὑποβάλει σὲ αὐστηρὴ λογοκρισία ὅλες (ἢ σχεδὸν ὅλες;) τίς παραλλαγές του. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως, τὸν ἐνδέκατο αἰώνα, γράφοντας τὸ ἱστορικό του ἔργο ὁ ἀφοσιωμένος ὀπαδὸς τῆς δυναστείας Σκυλίτζης, ἰδιαίτερα σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἱστορία τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντα ΣΤ', δὲ φαίνεται νὰ βρῆγε ἄλλη πηγή γιὰ νὰ λάβει ὑπόψη του. ἔκτος ἀπὸ τὸ ἕκτο βιβλίον τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη*, ὅπου ἡ βασιλεία τοῦ Λέοντα ΣΤ' δὲν εἶναι παρὰ μιὰ συνεχῆς ἀπαρίθμηση καταστροφῶν μὲ ἀποκορύφωμα ἴσως τίς δυὸ περιπτώσεις ἀναφορῶν στὶς ἰταλικές ὑποθέσεις, τὴν ἀνταρσία τοῦ Ἀγίωνα καὶ τὴν ἄλωση τοῦ Ταυρομένιου.

Μόνο μετὰ τὸ 948, ὁπότε σταματοῦν οἱ περισσότερες παραλλαγές τοῦ Λογοθέτη¹, ὁ Σκυλίτζης ἀποδεδειγμένως ἀπὸ τίς ἐπιδράσεις τῆς ἀντιπολίτευσης καὶ ἐκφράζει ἀνεμπόδιστα τὴν ἀπέχθειά του πρὸς τὸν Νικηφόρο Φωκά: οἱ *Συνεχιστῆς τοῦ Θεοφάνη* ποὺ ἀποτελοῦν τὴν κύρια πηγή τοῦ Σκυλίτζη ἐκδηλώνουν καὶ πάλι, μετὰ τὸ 948, τὴν ἀφοσίωσή τους πρὸς τὴ δυναστεία², ἀφιερώνοντας μάλιστα στὶς δυτικὲς ὑποθέσεις μιὰ ἀξιοσημείωτη μνεῖα ποὺ, ἀπὸ ὅ,τι ξέρω τουλάχιστον, ἔχει περάσει σχεδὸν ἀπαρατήρητη: μετὰ τὴ νικηφόρα ἐκστρατεία

1. Πρβλ. K a ž d a n, *Simeon Logofet*, Viz. Vrem. 15 (1959), σελ. 129. Γιὰ μιὰ παραλλαγή τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Λογοθέτη ὡς τὸ 963, βλ. A. M a r k o p o u l o s, *Le témoignage du Vaticanus gr. 163 pour la période entre 945-963*, Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 3 (1979), σελ. 83-119, ἰδιαίτερα σελ. 85, ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι *un examen rapide sur toute la période 945-963 entre le cont. de Théophane, le Pseudo-Syméon et le Vaticanus prouve que les trois textes sont très proches entre eux*, μὲ δυὸ παραδείγματα μιᾶς τέτοιας ὁμοιότητος στὶς σελ. 86-87. Ἀπὸ ὅ,τι μπορεῖ κανεὶς νὰ διαπιστώσει, τὸ κείμενο τοῦ Vaticanus gr. 163 γιὰ τὴν περίοδο 945-963 εἶναι ἀρκετὰ μικρότερο (μικρότερο καὶ ἀπὸ τὸ μισὸ) ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη* (σελ. 436-481 στὴν ἔκδοση CSHB). Σὲ ὅ,τι ἐνδιαφέρει τὴ μελέτη αὐτὴ, δηλ. τίς σχέσεις μὲ τὴ Δύση, ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μαρριανοῦ Ἀργυροῦ στὴν Ἰταλία, στὸ *Συν. Θεοφ.* ἐκτείνεται σὲ 38 στίχους (σελ. 453-455), ἐνῶ στὸ Vaticanus gr. 163 μόνο σὲ 5. Σύμφωνα μὲ τὴν παραδοσιακὴ ἐπεξεργασία τῶν ἱστοριογραφικῶν κειμένων στὸ Βυζάντιο, τὸ κείμενο τοῦ Vaticanus gr. 163 πρέπει νὰ εἶναι μεταγενέστερο ἀπὸ ἐκεῖνο τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη* ποὺ σταματοῦν ἐπιπλέον τὸ 961 (χωρὶς αὐτὸ τὸ τελευταῖο νὰ ἔχει καὶ μεγάλη σημασία). Γενικά, τὸ κείμενο τοῦ Vaticanus gr. 163 μπορεῖ νὰ πραγματευθεῖ τὰ ἴδια γεγονότα μὲ τὸ κείμενο τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη* γιὰ τὸν Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητο, δημιουργώντας ἔτσι τὴν ἐντύπωση, ὅτι οἱ ἥρωες τῆς ἱστορίας εἶναι ἄλλοι ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα. Ἡ γνώμη μου λοιπὸν εἶναι ὅτι, ἔχοντας ὑποστῆ αὐτὴ τὴν ἰδεολογικὴ *Überarbeitung*, τὸ κείμενο τοῦ Vaticanus gr. 163 εἶναι ἀντίθετο ἀπὸ ἐκεῖνο τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη*, παρόλο ὅτι τὸ ἀντιγράφη συμπτύσσοντάς το.

2. Πρβλ. *Συν. Θεοφ.*, σελ. 451, 43 καὶ, ἰδιαίτερα, σελ. 448-449, μὲ τὴν ἐξαιρετικὴ κατακλείδα ὁ αὐτὸς Κωνσταντίνος βουλευτῆς, φροντιστῆς, στρατηγός, στρατιώτης, στρατιάρχος, ἡγεμὼν ἀνεφαίνετο καὶ τίς ἂν τὰ τοιοῦτου προτερήματα ἐξείποι ἢ φράσῃ;

τοῦ πατρίκιου Μαριανοῦ Ἀργυροῦ στήν Ἰταλία (955 ἢ λίγο νωρίτερα), . . . οὐ μόνον (οἱ Ἄραβες) τήν δούλωσιν πρὸς τὸν βασιλέα ὡμολόγησαν, ἀλλὰ καὶ οἱ τὰς Γαλλίας οἰκοῦντες πανοικί βάρβαροι παρεῖχον πρὸς τὸν πορφυρογέννητον ἄνακτα τήν εὐγνωμοσύνην, καὶ δώροις μεγαλοπρεπέσι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα μετὰ ὄψιδας αὐτῶν ἔστελλον· καὶ πάντας εἰς ὑποταγὴν ἢ τύχην τοῦ πορφυρογεννήτου εἰς δουλείαν καὶ ζυγὸν ἤγαγεν¹. Ἔτσι, λοιπόν, ἡ ὑποταγὴ Καλαβρίας (καὶ Σικελίας πρόσκαιρα²), Λογγοβαρδίας καὶ Νεάπολης ἐπιφέρει καὶ εὐγνωμοσύνη τῶν βαρβάρων ποὺ κατοικοῦν τὰς Γαλλίας καὶ ποὺ καταλήγουν, ὅπως λέει κάπως ὑπερβολικὰ τὸ κείμενο, εἰς ὑποταγὴν, δουλείαν καὶ ζυγὸν τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου, κάτι ποὺ εἶναι, φυσικά, ἀδιανόητο νὰ μνημονεύεται στὸ *Χρονικὸ τοῦ Λογοθέτη*, μιὰ πηγὴ ποὺ ἐξυμνεῖ τὶς πράξεις τῆς ἐπαρχιακῆς ἀριστοκρατίας καὶ δυσφημεῖ τὴν πολιτικὴ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

Πραγματικά, ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἐμφανέστατο στὸ κείμενο τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη* εἶναι ἡ συγγένεια τοῦ λογοτεχνικοῦ ὕφους ἀνάμεσα στὸ λεγόμενον *Βίο Βασιλείου* (πέμπτο βιβλίον, σελ. 211-353) καὶ στὸ τμήμα ποὺ τιτλοφορεῖται στήν ἔκδοση τῆς Βόννης *Ἀυτοκρατορία Κωνσταντίνου* (σελ. 436-469), σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ τμήματα τοῦ ἔκτου βιβλίου ποὺ περιγράφουν τὴν περίοδο 886-944³ καὶ ποὺ ἔχουν ἀνάγλυφη τὴν ἐπίδραση τοῦ *Χρονικοῦ τοῦ Λογοθέτη* (φράσεις στὸν ἐνεστώτα μὲ ἀπότομη, χρονογραφικὴ, «βιβλικὴ» δομὴ). Ἄν προσθέσει κανεὶς στὸ γεγονός αὐτό ὅτι τὸ κείμενο τοῦ Vaticanus gr. 163 ἀναφέρει τὰ ἴδια γεγονότα μὲ τοὺς *Συνεχιστὲς τοῦ Θεοφάνη* γιὰ τὴ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου (944-959), μὲ συνοπτικὸ ὅμως καὶ περιληπτικὸ τρόπο καὶ προπαντὸς ἀφαιρώντας ὅλα τὰ κολακευτικὰ λόγια ποὺ γράφονται γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο Ζ' στὸ πολὺ ἐκτενέστερο κείμενο τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη*, τότε βρισκόμαστε μπροστὰ στὸ ἀκόλουθο παράδοξο γεγονός: ἔχοντας συνταχθεῖ ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ, δηλ. κάπως ἀργότερα ἀπὸ τοὺς *Συνεχιστὲς τοῦ Θεοφάνη* (ἡ λεγόμενη δευτέρη σύνταξη τοῦ δεύτερου καὶ τρίτου μέρους τοῦ χρονικοῦ, ὅπως εἶπε ὁ Každan⁴), ἡ τελικὴ μορφή (τρίτη σύνταξη) τοῦ *Χρονικοῦ τοῦ Λογοθέτη* ἐμφανίζει μεγάλῃ διαχρονικὴ συνέπεια στήν ἀντιδυναστικὴ ἰδεολογία του, κάτι ποὺ οἱ Μακεδόνες αὐτοκράτορες δὲν μπόρεσαν μὲ κανέναν τρόπο νὰ ἐξασφαλίσουν γιὰ τὴν ἱστοριογραφία ποὺ ἐξυμνεῖ τὴν δυναστεία τους, ἀφοῦ, ὅπως εἰπώθηκε πιὸ πάνω, ὁ Σκυλίτζης προφανέστατα δὲν μπόρεσε νὰ βρεῖ τὸν ἐνδέκατο αἰῶνα μιὰ πηγὴ εὐνοϊκὴ γιὰ τὸν Λέοντα ΣΤ', μὲ

1. Συν. Θεοφ., σελ. 455, 7-12. Βλ. ἐπίσης J. F. Vannier, *Familles byzantines: Les Argyroi*, Παρίσι 1975, σελ. 30-31.

2. Περὶ Θεμάτων, σελ. 94, 1-4. Σκυλίτζης, σελ. 261-264 μὲ ὀλόκληρο τὸ ἱστορικό.

3. Σχετικὰ μὲ τὸ πέμπτο καὶ ἕκτο βιβλίον τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη*, βλ. P. Lemerle, *Le premier Humanisme byzantin. Notes et remarques sur enseignement et culture à Byzance, des origines au Xe siècle*, Παρίσι 1971, σελ. 274-275.

4. Každan, *Simeon Logofet*, σελ. 141 καὶ *Prodolžatel Feofana*, σελ. 91.

αποτέλεσμα να είναι δέσμιος του Χρονικού του Λογοθέτη για ολόκληρη την περίοδο από το 886 ως το 944¹. Ίσως και για ακόμα περισσότερο.

Μιλώντας για παραδοσιακή ιστοριογραφία της εποχής, δε θα έπρεπε κανείς να επεκταθεί στα έργα του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου που πραγματεύονται διοικητικά ζητήματα και που το βεληνεκές τους είναι πολύ διαφορετικό από εκείνο μιας παραδοσιακής χρονογραφίας. Είναι όμως πολύ δύσκολο να μην επισημάνει κανείς, ότι τουλάχιστον το *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν* δὲν αποκλείεται καθόλου να γράφτηκε ιδιωτικά εξαιτίας της μεγάλης ευκολίας που πρέπει να είχε το δέκατο αἰώνα ή αντιδυναστική και αντιπολιτευτική ιστοριογραφία να παρουσιάζει στο άγνωστο κοινό της εποχής τη δική της άποψη, που εμφανιζόταν μάλιστα γραμμένη σαν χρονογραφία και όχι σαν λόγιο κείμενο. Πολύ περισσότερο, που στο *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν* κατηγορείται ο μόνος ως τότε αυτοκράτορας εκτός δυναστείας Ρωμανός Α΄ Λακαπηνός ότι προκάλεσε τη γενική κατακραυγή έχοντας παραβεί το θέλημα του Μεγάλου Κωνσταντίνου². Ο φόβος της αντιπολίτευσης συνιστοῦσε πάντα στη δυναστεία τη μεγαλύτερη προσοχή³, προκειμένου να προωθηθεί μια πολιτική ιδεολογία σαν αυτή της άναθεωρημένης *Κωνσταντινείας Λωρεᾶς*. "Όμως, ή τελευταία προσπάθεια της άριστοκρατικής αντιπολίτευσης να ελέγξει την ιστοριογραφία πρέπει να έγινε επί Νικηφόρου Φωκά, όποτε γράφτηκαν όρισμένα κείμενα σαν τὸν Λέοντα τὸν Διάκονο και λογοκρίθηκαν ακόμα περισσότερο με δραστικό τρόπο. "Όταν, πολύ αργότερα, ο Σκυλίτζης έγραφε το ιστορικό του έργο, μπορεί

1. Την ένδοξη εκστρατεία του Μαρριανού Ἀργυρού στην Ἰταλία που τόσο προβάλλεται από το κείμενο τῶν *Συνεχιστῶν* τοῦ Θεοφάνη, ο Σκυλίτζης δὲν την πραγματεύεται στη βασιλεία του Κωνσταντίνου Ζ΄, αλλά την τοποθετεί στο τμήμα της βασιλείας του Νικηφόρου Φωκά (παρόλο που αναφέρει ότι έγινε επί Κωνσταντίνου Ζ΄) για να της αποδώσει μια καταστροφική έκβαση.

2. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, 13, 149-155, σελ. 72: Ὁ κύρις Ῥωμανός... οὔτε τῇ ἐντολῇ και διαταγῇ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου κατηκολούθησεν... επίσης 13, 167-175, σελ. 74: ...Ἐπει ἔξω τοῦ κανόνος και τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως και τῆς τοῦ μεγάλου και ἁγίου βασιλέως Κωνσταντίνου διαταγῆς τε και ἐντολῆς τοῦτο πεποίηκεν, πολλά τε και ζῶν ἀνειδίσθη ο προσηθείς κύρις Ῥωμανός, και διεβλήθη και ἐμισήθη παρὰ τῆς συγκλήτου βουλῆς και τοῦ δήμου παντός και τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς, ὡς και τὸ μῖσος ἀπὸ τοῦ τέλους γενέσθαι καταφανές... ἀνάξιον πρᾶγμα και ἀπρεπές εἰς τὴν εὐγενῆ πολιτείαν Ῥωμαίων καινοτομήσας... Πρόκειται ὀλοφάνερα για ἕναν αυτοκράτορα που δὲν τηρεῖ το θέλημα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, με ὅλα ὅσα συνεπάγεται αὐτό.

3. Πρβλ. Σκυλίτζη, σελ. 250-251, όπου μνημονεύεται συνωμοσία εὐγενῶν δευτέρω ἔτει τῆς βασιλείας Ῥωμανοῦ, δηλ. τὸ 961, ὅταν δηλ. ο Νικηφόρος Φωκάς ἐτοιμαζόταν για τὴν ἐκστρατεία τῆς Κρήτης. Ἀντίθετα, επί Κωνσταντίνου Ζ΄, ή νομιμότητα τῆς δυναστείας ἐξασφαλίζεται, πάντα σύμφωνα με τὸν Σκυλίτζη, σελ. 258, 47, ἀδαμαντινοὶ δεσμοῖς, δηλ. με τὴν τοποθέτηση τῶν εὐγενῶν, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξεγέρθηκαν τὸ 961, σὲ ἀπομακρυσμένες θέσεις. Τέτοιες εἰδήσεις φυσικὰ ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Vaticanus gr. 163 που διηγείται τὰ ἴδια γεγονότα ἀπὸ ἀντίθετη σκοπιά.

νά είχε δυσκολίες για όρισμένες εποχές, όπως εκείνη της βασιλείας του Λέοντα ΣΤ', για την οποία η λογοκρισία της αριστοκρατικής αντιπολίτευσης είχε αποδειχτεί πολύ αποτελεσματική. Αυτό όμως καθόλου δεν εμπόδισε τον Σκυλίτζη να εγκαταλείψει όριστικά το παλιό χρονογραφικό συγγραφικό υπόδειγμα¹ και να στραφεί προς κλασικότερες και λογιότερες μορφές εξέιστόρησης.

Κρίνοντας λοιπόν είτε από τα τμήματα των *Συνεχιστών* του Θεοφάνη που δεν πρέπει να έπηρεάστηκαν από το *Χρονικό* του Λογοθέτη, είτε από το ιστορικό έργο του Σκυλίτζη, το συμπέρασμα είναι το ίδιο: η δυναστική ιστοριογραφία των Μακεδόνων αυτοκρατόρων είναι σαφώς λογιότερη, όντας ταυτόχρονα έκτενέστερη και αναλυτικότερη από εκείνη της αριστοκρατικής αντιπολίτευσης που, ως την εποχή του Νικηφόρου Φωκά (γιατί αργότερα παύει να υπάρχει) διατηρεί άκέραια τα χαρακτηριστικά της χρονογραφίας, όπως αυτή διαμορφώθηκε την εποχή του Ίουστινιανού ή ακόμα νωρίτερα. Το φιλολογικό αυτό συμπέρασμα μπορεί να αποδειχτεί αποφασιστικής σημασίας για να διευκρινιστούν τόσο ο χαρακτήρας όσο και οι επιδιώξεις των δυο αντίθετων πολιτικών ιδεολογιών, εκείνης της Μακεδονικής δυναστείας και εκείνης της αριστοκρατικής αντιπολίτευσης.

Όπως είπώθηκε στην αρχή, τα περισσότερα βυζαντινά κείμενα ύστερουν απελπιστικά σε ειδήσεις σχετικά με τη Δύση. Όμως δεν ύστερουν στον ίδιο βαθμό όλα τα βυζαντινά κείμενα. Ο δυτικός αυτοκράτορας Όθων Α' ο Μέγας (936-973) αναφέρεται στη δυναστική ιστοριογραφία των Μακεδόνων τρεις φορές τουλάχιστον² και απολύτως καμιά στην ιστοριογραφία της αντιπολίτευσης. Δεν πρέπει να είναι τυχαίο το ότι η χρονογραφία που καλλιεργεί η αριστοκρατική αντιπολίτευση αποφεύγει συστηματικά να αναφέρει οτιδήποτε σχετικό με την πολιτική της δυναστείας, την *Κωνσταντία Λωρεά* και την αναθεώρησή της, όπως κάνει έμμεσα η δυναστική ιστοριογραφία. Δεν είναι τυχαίο,

1. Πρβλ. Σκυλίτζη, σελ. 249, 24, όπου η παράγραφος αρχίζει με την παραδοσιακή χρονογραφική αποστροφή *τούτω τῷ έτει*, χωρίς να αναφέρεται για ποιο έτος πρόκειται. Όμως ο Σκυλίτζης έχει την τάση να τελειοποιεί το συγγραφικό του στυλ στο μέτρο που παύει να χρησιμοποιεί χρονογραφίες σαν πηγές. Οι αρχές των παραγράφων στο κείμενό του παίρνουν μια διαχρονική δυναμική. Πρβλ. εκεί, όπου περιγράφει κάθε χρόνο τις έκστρατείες του Βασιλείου Β' στη Βουλγαρία (σελ. 339-345). Οι εκφράσεις *τούτω τῷ χρόνω* και *τῷ δ' ἐπιόντι έτει* δίνουν μια κλασικίζουσα έντύπωση, με αποκορύφωμα την αρχική φράση της παραγράφου 35, σελ. 348, 9-10: *Ο δέ βασιλεύς οὐ διέλιπε καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰσιῶν ἐν Βουλγαρία καὶ τὰ ἐν ποσὶ κείρων τε καὶ δηῶν*. Για τον Σκυλίτζη σαν συγγραφέα βλ. τις μελέτες του C. de Boor, *Zu Johannes Skylitzes*, BZ 13 (1904), σελ. 356-359 και του ίδιου, *Weiteres zur Chronik des Skylitzes*, BZ 14 (1905), σελ. 409-467.

2. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, 30, 73-74, όπου αναφέρεται σαν μέγας ρήξ. Στὸν Σκυλίτζη, σελ. 239, 75 αναφέρεται σαν βασιλεύς Φράγγων. Πρβλ. και Σκυλίτζη, σελ. 245, 19. Ἀξίζει τὸν κόπο νὰ τονιστεῖ ὅτι ἡ μνεία τοῦ Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν αναφέρεται στὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ 950, δηλ. πολὺ πρὶν στεφθεῖ αὐτοκράτορας ὁ Ὄθων.

ἐπειδὴ ἡ Χρονογραφία εἶναι τὸ κατεξοχὴν αὐτοκρατορικὸ οἰκουμενικὸ εἶδος ὅτι ἡ δυναστική ιστοριογραφία τῶν Μακεδόνων. ὅπως μετατρέπει τὴν ἀπόλυτη βυζαντινὴ οἰκουμενικότητα σὲ περιορισμένη, ἔτσι μετατρέπει καὶ τὴ χρονογραφία ἀπὸ κτίσεως κόσμου σὲ χρονογραφία ἀπὸ τότε πού ἡ αὐτοκρατορία διαιρέθηκε σὲ δύο τμήματα (Θεοφάνης καὶ Συνεχιστὲς του). Γι' αὐτὸ καὶ κάποτε θὰ τὴν ἐγκαταλείψει, ὅπως κάνει ὁ Σκυλίτζης. Ἀντίθετα, ἡ ἀριστοκρατικὴ ἀντιπολίτευση ἐκφράζεται μὲ τὴν οἰκουμενικὴ χρονογραφία. ὅσον καιρὸ διεκδικεῖ τὴν ἀπόλυτη οἰκουμενικότητα, δηλαδὴ ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Νικηφόρου, Φωκᾶ πού θὰ προπηλακίσει τὸν Λιουτπράνδο καὶ τὶς προτάσεις του γιὰ συμμαχία τῶν δυῶ αὐτοκρατοριῶν διαμέσου συνοικεσίου¹. Μετὰ τὸν Νικηφόρο Φωκᾶ τὰ πράγματα ἀλλάζουν καὶ ἡ ἴδια ἡ ἀριστοκρατικὴ παρατάξη πού νέμεται τὴν ἐξουσία μὲ τὸν Ἰωάννη Τζιμισκὴ παραδέχεται, ὅτι στὴ Δύση ὑπάρχει ἄλλη μιὰ αὐτοκρατορία². Τὰ χρόνια ὅμως 842-948 πού περιγράφουν οἱ περισσότερες παραλλαγές τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Λογοθέτη εἶναι τὰ χρόνια τῆς ἀνόδου τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατικῆς ἀντιπολίτευσης: αὐτὰ τὰ χρόνια συνεχίζουν μὲ πολὺ παραστατικὸ τρόπο τὴ χρονογραφία τοῦ Γεώργιου Μοναχοῦ πού, αὐτῆ, ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Ἀδάμ, ὁμολογώντας ταυτόχρονα ὅτι ὁ λόγος καὶ τὸ ὕφος της εἶναι ἄτεχνα, ἀλλὰ κρεῖσσον μετὰ ἀληθείας ψελλίζει ἢ μετὰ ψεύδους πλατωνίζει³. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὸ ἐκλάβει σὰν ἔμμεση μομφὴ πρὸς τὴ λόγια πρακτικὴ τῆς δυναστικῆς ιστοριογραφίας, ἐπειδὴ, ὅπως λέει λίγο πιὸ κάτω, συντάξεις ἐντέχνους καὶ καλλιπείας, ἐν αἷς τὸ ψεῦδος πολλάκις διὰ τῆς δεινοτάτης μεθόδου καὶ κατασκευῆς ἐπικρούπτοντες οἱ δεινοὶ καὶ τοὺς ἀπερισκέπτως καὶ ἀβασανίστως ἀναγινώσκοντας ἐκλανθάνοντες ἐπιζητοῦσιν⁴. Ὅπως κι ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, Γεώργιος Μοναχὸς καὶ Χρονικὸ τοῦ Λογοθέτη πού τὸν συνεχίζει⁵, ἐκπροσωποῦν μιὰ ἰδεολογικὴ τάση. ἐνῶ Θεοφάνης καὶ Συνεχιστὲς του

1. Δὲ χρειάζεται νὰ τονιστεῖ ἐδῶ πόσο ἀντίθετη εἶναι ἡ στάση τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' πού, στὸ Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμαῶν 13, 111-116, σελ. 70, συνιστοῦσε, κατεντολὴν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μηδέποτε βασιλεῖα Ῥωμαίων συμπενθεριάσαι μετὰ ἔθνους... εἰ μὴ μόνον τῶν Φράγγων.

2. Πρβλ. H o l l z m a n n, *Sächsische Kaiserzeit*, σελ. 211 καὶ τὴν κλασικὴ μελέτη τοῦ P. E. S c h r a m m, *Kaiser, Basileus und Papst in der Zeit der Ottonen*, *Historische Zeitschrift* 129 (1924), σελ. 424-475, ἐδῶ, σελ. 450 κέ.— I. o u n g h i s, *Ambassades*, σελ. 205-206.

3. Γεώργιος Μοναχός, σελ. 2, 9-10, d e B o o r. Ἄν τώρα τὸ ἔργο τοῦ Γεώργιου Μοναχοῦ χρονολογεῖται μετὰ τὸ 871, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Α. Μ α ρ κ ὀ π ο υ λ ο ς, *Συμβολὴ στὴ χρονολόγησι τοῦ Γεώργιου Μοναχοῦ*, *Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΙΕ* 6 (1985), σελ. 223-231. τότε ἐνισχύεται ἀκόμα πιὸ πολὺ ἡ ἄποψη ὅτι τὸ Χρονικὸ τοῦ Μοναχοῦ καὶ τὸ Χρονικὸ τοῦ Λογοθέτη ἀντιπαρατίθενται στὸν Θεοφάνη καὶ τοὺς Συνεχιστὲς του καί, ἔτσι, ἔχουμε δύο διαμετρικὰ ἀντίθετες πολιτικὲς ἰδεολογίες.

4. Γεώργιος Μοναχός, σελ. 2, 19-22.

5. Πρβλ. F. H i r s c h, *Byzantinische Studien*, Λιψία 1876, σελ. 3 κέ.— C. d e B o o r, *Die Chronik des Logotheten BZ* 6 (1897), σελ. 233-284.— Τ ο ὕ ἴ δ ι ο υ, *Weiteres zur*

πέρα από οποιαδήποτε ἀμφισβήτηση, δὲν ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἀπόλυτη οἰκουμενικότητα τῆς ρωμαϊκῆς ιδέας. Ἐπειδὴ ὅμως, συνεχίζει ὁ συγγραφέας τοῦ πέμπτου βιβλίου, ἓνα τόσο ἐπίπονο ἱστορικὸ ἔργο ἦταν δυσανάλογο μὲ τὶς δυνάμεις του, ἀποφάσισε νὰ περιγράψει τὶς πράξεις μόνον ἑνὸς αὐτοκράτορα, ἐπὶ μέγα τὸ τῆς βασιλείας κράτος ὑψώσαντος. . . . καὶ μέγα ὄφελος τῇ πολιτεία Ῥωμαίων ἐγένετο¹, τοῦ Βασιλείου Α΄. Ὁ Βασίλειος Α΄, λοιπόν, εἶναι ὁ αὐτοκράτορας τοῦ σύμπαντος χρόνου τῆς ἐν Βυζαντίῳ Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς, πού ἡ βασιλεία του ὠφέλησε τὴν αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινούπολης περισσότερο ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες βασιλεῖες. Εἶναι φανερό, ὅτι δὲν πρόκειται πιά γιὰ ἀντιπαραβολὴ μὲ τοὺς ὑποτιθέμενους παρακμασμένους Ἀμοριανοὺς αὐτοκράτορες, ἀλλὰ γιὰ συνολικὴ ἐρμηνεῖα τῆς προσφορᾶς τοῦ Βασιλείου Α΄ στὴ ρωμαϊκὴ παράδοση τῆς Κωνσταντινούπολης, σὲ ἀντιπαραβολὴ μὲ ὅποιεσδήποτε ἄλλες ρωμαϊκὲς παραδόσεις ὑπῆρχαν τότε, ἀλλὰ πού ἀναφέρονται μόνον ἐπεισοδιακά². Ἡ εἰσβολὴ τοῦ λογοτεχνικοῦ ὕφους στὴ χρονογραφία συντελεῖ στὴν τελειοποίησιν τοῦ συμβολισμοῦ, γιὰ πολιτικούς λόγους³ πού ἔκαναν ἀναγκαία τὴ διακοπὴ τῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότητας.

Μέσα στὸ ἴδιο ἀκριβῶς πνεῦμα, ὁ αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος ἀπεικονίζεται στὸ ἕκτο βιβλίον τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη* νὰ ἔχει βρεῖ τὰ πάντα τὸ 944 εἰς ἀχρεϊότητα καὶ ἀμέλειαν⁴. Ἐδῶ, φυσικά, δὲν πρόκειται γιὰ μείωσιν τοῦ ἔργου τοῦ Βασιλείου Α΄, ὅσο γιὰ ὑπενθύμωσιν ὅτι εἶχε προηγηθεῖ μιὰ περίοδος μὲ διαλυτικὲς συνέπειες γιὰ τὴ γενικὴ πολιτικὴ τῆς δυναστείας. Τονίζοντας ἐμφαντικὰ τὴ δικαιοδοσίαν καὶ εὐνομίαν ἐν πᾶσιν⁵, πού ἐπανέρχονται στὶς μέρες τῆς βασιλείας του, ὁ Πορφυρογέννητος ὑποδείχνει

1. Συν. Θεοφ., σελ. 212, 5-8.

2. Συν. Θεοφ., σελ. 288, 14-15: . . . καὶ πάσης σχεδὸν Ἰταλίας, ὅση τῇ καθ' ἡμᾶς νέα Ῥώμη προαφώριστο. . . πού σημαίνει ὀλοκάθαρα, ὅτι ἄλλα τμήματα τῆς Ἰταλίας εἶχαν κατακυρωθεῖ σὲ ἄλλες δυνάμεις ἢ στὴν παλαιὰ Ῥώμη. Συν. Θεοφ., σελ. 293, 9-10: . . . πρὸς Λοδδοίχον τὸν ὄῆγα Φραγγίας καὶ τὸν πάπαν Ῥώμης διαπρεσβεύεται συνεπικουρῆσαι καὶ συμπαρατάξασθαι στὸ Μπάρι καὶ αὐτό, κατὰ τὴ γνώμη μου, εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ ἐμμεση ἐπεξήγησιν τοῦ προαφώριστο ἔτσι, ὥστε ἡ Ἰταλία νὰ μοιραστεῖ ἀνάμεσα στὴ νέα Ῥώμη καὶ τὴν παλαιά. Πρβλ. Λογγῆ, *Τὸ κεφάλαιο 27*, Βυζαντινὰ 13 (1985), σελ. 1071.

3. Στὴν πασίγνωστη μελέτη τοῦ P. J. Alexander, *Secular Biography in Byzantium*, *Speculum* 15 (1940), σελ. 194-209, ἀναπτύχθηκε ἡ θεωρία, ὅτι ὁ τύπος τῆς συγγραφῆς τοῦ *Βίου Βασιλείου* ἦταν ἓνα ἐγκώμιο, γνωστὸ σὰν *Βασιλικὸς λόγος*. Ἡ θεωρία αὐτῆ τοῦ Alexander πού ὑμνήθηκε ἀπὸ τὸν Jenkins (*Classical Background*, *DOP* 8, 1954, σελ. 21) καὶ ἀπὸ τὸν Lemerle (*Humanisme*, σελ. 275) τολμῶ νὰ πῶ, ὅτι, ὅσο εὐφυῆς κι ἂν εἶναι, οὔτε ὀρίζοντες διανοίγει, οὔτε ἐξηγεῖ γιὰ ποῖο λόγο χρησιμοποιοῦντο αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο τὸ λογοτεχνικὸ εἶδος σὲ κάθε συγκεκριμένη περίπτωσιν.

4. Συν. Θεοφ., σελ. 445, 17. Στὸ ἀντίστοιχο χωρίο του, ὁ Vaticanus gr. 163, κεφ. 5, σελ. 92, ἔκδ. Μαρκόπουλου, περιορίζει τὸ κακὸ στὸν πολιτιστικὸ τομέα μόνον: τῶν δὲ λογικῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν. . . ἡμελημένων καὶ παρεωραμένων, κάτι πού δὲ θίγει τὴ βασιλεία τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ.

5. Συν. Θεοφ., σελ. 447, 12.

κατατοπιστικά τὰ ἄπειρα διορθώματα πού ἔκανε, καί μεταξύ ἄλλων καί τὰ εἰς ἀρχηγούς ἐθνῶν ἀποστελλόμενα γράμματα, καί ἀκόμα τὰ φροντίσματα τί δέον περὶ τῶν ἐξ Ἀνατολῆς γεγενῆσθαι τί δὲ περὶ τῶν ἀφ' Ἑσπέρας¹. Χωρὶς νὰ ἐπεκταθεῖ κανεὶς στὶς ἀρχές τῆς δυτικῆς πολιτικῆς τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' πού περιγράφονται στὸ ἔργο του *Περὶ βασιλείου τάξεως*², εἶναι ἀρκετὸ νὰ ὑπενθυμίσει γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν ἀναγνώριση τοῦ Ὀθωνα Α' ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Ζ' ἤδη ἀπὸ τὸ 949, ὅποτε τὸν ἀποκαλεῖ *μεγάλο ῥῆγα Φραγγίας*³. Διορθώνοντας τὰ πάντα μετὰ τὴ βασιλεία τοῦ Ρωμανοῦ Α', ὁ Κωνσταντῖνος Ζ' ἐπανέρχεται ἀπλοῦστατα στὴν πολιτικὴ τοῦ Βασίλειου Α', υἱοθετώντας τὴν περιορισμένη οἰκουμενικότητα πού, ὅπως φαίνεται, εἶχε κινδυνεύσει νὰ ἀνατραπεῖ⁴.

Ὅρισμένες ἐντελῶς πρόσφατες ἔρευνες ἀποκάλυψαν σημαντικὲς μεταβολές στὴν ἰδεολογικὴ σύλληψη τῶν βυζαντινῶν πηγῶν ἀπὸ τὸν ἕκτο ὡς τὸν ἑνατο αἰώνα⁵. Θὰ ἦταν περίεργο, ἂν ἡ πολιτικὴ ἰδεολογία εἶχε παραμείνει ἡ ἴδια σὲ ἓνα πολιτικὸ περίγυρο ριζικὰ ἀλλαγμένο⁶, μὲ δοσμένες πιά ὅλες αὐτὲς τὶς

1. Συν. Θεοφ., σελ. 448, 15-21.

2. Γιὰ τὶς ἀρχές τῆς δυτικῆς πολιτικῆς στὸ *Περὶ βασιλείου τάξεως*, βλ. ἀναλυτικὰ Lounghis, *Ambassades*, σελ. 279, 381.

3. Πρβλ. Λουγγή, *Τὸ κεφάλαιο 27*, Βυζαντινά 13 (1985), σελ. 1081. Ἐπίσης τὴν παλιὰ μονογραφία τοῦ W. Ohnsorge, *Das Zweikaiserproblem im früheren Mittelalter*, Hildesheim 1947, σελ. 50.

4. Πρβλ. τὴν ἀποψη τοῦ W. Ohnsorge, *Abendland und Byzanz*², Ντάρμσταττ 1963, σελ. 35 καὶ τοῦ Ἰδίου, *Konstantinopel und der Okzident*, Ντάρμσταττ 1966, ὅτι ὁ Ἐρρίκος Α' τῆς Σαξωνίας (919-936) ἦταν ὁ μόνος γερμανὸς ἡγεμόνας πού δὲ φαίνεται νὰ δέχτηκε οὔτε μιὰ βυζαντινὴ πρεσβεία. Ἐπίσης Lounghis, *Ambassades*, σελ. 184, γιὰ τὸν προσανατολισμὸ τῆς δυτικῆς πολιτικῆς τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ.

5. Πρβλ. π.χ. τὴ μεταβολὴ στὴν παραδοσιακὴ εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορα ἀπὸ τὸν ἕκτο στὸν ἑνατο αἰώνα, ὅπως τὴν ἐκθέτει ὁ I. S. Čižurov, *Gesetz und Gerechtigkeit in den byzantinischen Fürstenspiegeln des 6.-9. Jahrhunderts*, στὸν τόμο Cupido Legum, Φρανκφούρτη στὸ Μάιν 1985, σελ. 33-45. Ἀπὸ ὅ,τι διάβασα στὴ σχετικὴ ἔκθεση πεπραγμένων στὸ Viz. Vrem. 46 (1986), σελ. 16, στὴν ΙΑ' Πανενωσιακὴ Σύνοδο γιὰ τὰ προβλήματα τῆς Βυζαντινολογίας καὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Κριμαίας, ὁ Ja. N. Ljubarski ἀνέπτυξε τὸ θέμα «Ὁ ἱστορικὸς ἥρωας στὴ βυζαντινὴ χρονογραφία τοῦ ἑνατου καὶ δέκατου αἰώνα», ὅπου ὑποστήριξε ὅτι, σὲ ἀντίθεση μὲ ὅ,τι συμβαίνει στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, στὶς χρονογραφίες τοῦ δέκατου αἰώνα ὁ ρόλος τοῦ ἥρωα ἀυξάνει σημαντικὰ καὶ ὑπάρχει ἡ τάση νὰ μεταβληθεῖ ἡ Χρονογραφία σὲ μιὰ σειρά ἀπὸ βιογραφίες. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ παρατηρήσει σ' αὐτά, ὅτι οἱ βιογραφίες αὐτοκρατόρων εἶναι παλιὸ χαρακτηριστικὸ τῆς βυζαντινῆς χρονογραφίας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰωάννη Μαλάλα.

6. Πρβλ. I. Božilov, *L'idéologie politique du tsar Syméon: pax symeonica*, Byzantinobulgarica 8 (1986), σελ. 73-88.— Vasilka Tapkova - Zaïmova, *Les problèmes du pouvoir dans les relations Bulgaro-Byzantines*, στὸ ἴδιο, σελ. 124-130 καὶ V. Gjuslev, *La Bulgarie médiévale et l'Europe occidentale*, στὸ ἴδιο, σελ. 89-101. Ἀπὸ τὶς μελέτες αὐτὲς φαίνεται καθαρά, ὅτι ἡ ἴδια ἡ ἀνάπτυξη τῆς βουλγαρικῆς δυνάμεως δὲν ἐπέτρεπε στὴ βυζαντινὴ πολιτικὴ ἰδεολογία νὰ μείνει ἡ ἴδια.

μεταβολές στον παγκόσμιο συσχετισμό των δυνάμεων που είχαν περιγραφεί στη *Χρονογραφία του Θεοφάνη*. Ἀπέναντι λοιπόν σε ὅλες αὐτές τις μεταβολές, οἱ χρονογραφίες τοῦ δέκατου αἰώνα περιορίζουν πρῶτα ἀπ' ὅλα τὸ γεωγραφικὸ τους ὄριζοντα, ὄχι ἀπὸ ἀγνοία, ἀλλὰ ἐξαιτίας τῶν πολιτικῶν συνθηκῶν καὶ ἐπιταγῶν¹. Μιὰ δεύτερη καινοτομία τους εἶναι ὁ τονισμὸς στὰ κίνητρα τῶν πράξεων τῶν αὐτοκρατόρων ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων πολιτικῶν παραγόντων. Ἡ τάση αὐτή, σαφέστατα πιὸ ἐντονη στὴ δυναστική ιστοριογραφία τῶν Μακεδόνων ἀπὸ ὅ,τι στὴ χρονογραφία τῆς ἀντιπολίτευσης, δὲν πρέπει νὰ ὀφείλεται τόσο σὲ λογοτεχνικὴ ἀνάκαμψη τοῦ ιστοριογραφικοῦ εἶδους, ἀλλὰ στὴν ἀνάγκη νὰ ἐξηγηθοῦν στὸν ἀναγνώστη οἱ σκοποὶ τῶν ἀνθρώπινων πράξεων, μέσα ὅμως ἀπὸ τοὺς ὑπάρχοντες πολιτικὸς περιορισμούς. Ἀκόμα καὶ σὲ ἔργα «ἄκρως ἐμπιστευτικά», ὅπως τὸ *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*, δεσπάζουν οἱ σκοπιμότητες τῆς ὑψηλῆς πολιτικῆς τῆς δυναστείας καί, ὅπου αὐτὸ κρίνεται χρήσιμο, διαστρεβλώνεται ἡ ιστορικὴ ἀλήθεια. Ὅπως, γὰρ παράδειγμα, στὸ κεφάλαιο 27, ὅπου ὁ λόγιος Πορφυρογέννητος ὑποτίθεται ὅτι δὲν ξέρεي πότε βασίλευσε ἡ Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία, ποῦ βρίσκεται ἡ πρωτεύουσα τοῦ *regnum Italicum* Παβία, καὶ ἄλλα παρόμοια².

Δὲν χρειάζεται νὰ ὑπενθυμίσει κανεὶς ὅτι, σὲ ὁλόκληρο τὸ τμήμα τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη* ποὺ δείχνει νὰ ἀποτελεῖ παραλλαγή τοῦ *Χρονικοῦ τοῦ Λογοθέτη* καὶ πραγματεύεται τὴν περίοδο 886-944 καὶ ποῦ, κατὰ σύμπτωση, εἶναι ἀκριβῶς ἡ περίοδος, μετὰ τὴν ὁποία ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος χρειάστηκε νὰ διορθώσει τὰ πάντα, σ' αὐτὴ τὴν ἐξιστόρηση ἢ προσωπικότητα ποὺ δεσπάζει εἶναι αὐτὴ τοῦ τσάρου Συμεῶν (893-927). Τόσο ὁ Λέων ΣΤ'³, ὅσο καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο⁴, ἔχουν ἄδικο ἀπέναντι στὸ

1. Θὰ ἦσαν, πραγματικά, ιδιαίτερα ἐνδιαφέρον, ἂν μπορούσε νὰ ἀποδειχθεῖ, ὅτι οἱ ἀναγραφές στους τίτλους ἢ στὰ προοίμια τῶν χρονογραφιῶν, ὅτι τὸ τάδε ἔργο γράφτηκε π.χ. *ἐκ προστάγματος Κωνσταντίνου τοῦ φιλοχρίστου καὶ πορφυρογεννήτου δεσπότη* (Συν. Θεοφ., σελ. 3) ἀποτελοῦσαν κάτι σὴν σῆμα κατατεθέν, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, γὰρ τὸν ἀναγνώστη, ὅτι τὸ κείμενο ἔχει λάβει ὑπόψη του τὴν πολιτικὴν ἰδεολογία τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

2. Πρβλ. Λογγῆ, *Τὸ κεφάλαιο 27*, Βυζαντινά 13 (1985), passim.

3. Συν. Θεοφ., σελ. 357, 12-24. Ὅπως φαίνεται, οἱ Βυζαντινοί, μὲ σκόπιμες ἐνέργειες καὶ μὲ προσποιητὴ ἀδιαφορία γιὰ τίς συνέπειες, παρασύρουν τὸ Συμεῶν σὲ πόλεμο, ἀγνωστο γιὰ ποιὸς λόγους, παρόλο ποὺ μπορεῖ νὰ ὑποθεθεῖ. Τόσο τὸ κακῶς κοιμηροκείμενος τοὺς Βουλγάρους, ὅσο καὶ τὸ ὅτι ὁ Λέων ΣΤ' ὡς λήρον ἐλογίζετο τίς διπλωματικὲς παραστάσεις τοῦ Συμεῶν, δείχνουν μιὰ τουλάχιστον ἀσυγχώρητη, ἂν ὄχι σκόπιμη, ἀμέλεια σὲ ὁλόκληρη τὴν βυζαντινὴν διοίκηση μὲ ἐπικεφαλῆς ἓνα τόσο προσεκτικὸ αὐτοκράτορα, ὅπως ὁ Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός. Ἰδία σχεδὸν μνεῖα καὶ στὸν Σκυλίτζη, σελ. 176, 86.

4. Συν. Θεοφ., σελ. 380, 5-11. Ἐνῶ ὁ Συμεῶν προσφέρει εἰρήνην μὲ ἐντιμὲς ὑποσχέσεις, ὁ Ἀλέξανδρος ἀνοίγει καὶ ἀφροσύνη κρατηθεὶς τοὺς πρέσβεις ἀτίμως ἐξέπεμψεν, ἀπειλαῖς χρώμενος κατὰ Συμεῶν καὶ καταπλήττειν οἰόμενος. Τῆς οὖν εἰρήνης διαλυθείσης ὄπλα κατὰ Χριστιανῶν κινήσαι Συμεῶν ἐβουλεύετο... Ἰδία σχεδὸν μνεῖα στὸν Σκυλίτζη, σελ. 195.

βούλγαρο ήγεμόνα και βαρύνονται με τεράστιες εϋθύνες για τούς πολέμους που προκαλούν, ενώ, αντίθετα, ο Συμεών είναι και στις δυο περιπτώσεις αυτός που αναγκάζεται να διεξαγάγει ένα δίκαιο πόλεμο, σέ αντίθεση με ό,τι προβάλλεται από τή σύγχρονη έρευνα για τὸ «δίκαιο πόλεμο» τῶν Βυζαντινῶν¹. Στὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Ρωμανοῦ Ρακαπηνοῦ ὁ πόλεμος ἀπλᾶ δείχνει νὰ συνεχίζεται ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς χρονογραφίες² καί, ὅσο κι ἂν φαίνεται παράξενο, ὁ εκπρόσωπος τοῦ Ρωμανοῦ Α΄ Θεόδωρος Δαφνοπάτης τοποθετεῖται ἀπερίφραστα ὑπὲρ τῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότητος, διασπώντας ἔτσι τὴ δυναστική παράδοση, ἀπὸ τὸν Βασίλειο Α΄ ὡς τὸν Κωνσταντῖνο Ζ΄³. «Εἰ τοίνυν βασιλεὺς ἐπιθυμεῖς καλεῖσθαι Ῥωμαίων», γράφει στὸν Συμεών, «ἔξεστί σοι βουλομένῳ καὶ τῆς γῆς ἀπάσης κύριον ἑαυτὸν ἀναγορεύειν»⁴ καί, παίρνοντας πίσω τὸν αὐτοκρατορικό τίτλο πού τοῦ εἶχε ἀπονεμηθεῖ τὸ 913, ἀποκαλεῖ τὸν Συμεών εἴτε ἐξουσιαστή, εἴτε ἄρχοντα Βουλγαρίας, ἀφοῦ μέσα στὴν ἀπεριόριστη ρωμαϊκὴ οἰκουμένη δὲν ὑπάρχει θέση γιὰ πολλοὺς αὐτοκράτορες τῶν Ρωμαίων⁵. Στὴν περίπτωσι ὅμως τῶν σχέσεων Ρωμανοῦ Α΄ καὶ Συμεών, ἡ ἀπόλυτη οἰκουμενικότητα πού ἐπικαλεῖται ὁ Δαφνοπάτης δὲν εἶναι, παρὰ ἓνα ἀντίδοτο στὸ πλῆγμα ὅτι ὁ Συμεών, στὰ ἴδια αὐτὰ γράμματα, γίνεται πνευματικός

1. Γιά τὴν ἔννοιαν τοῦ δίκαιου πολέμου (πού ἀδυνατῶ νὰ ἐντοπίσω σὰν μιὰ βυζαντινὴ πρακτικὴ) πέρα ἀπὸ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν κατάκτηση περιοχῶν πού περιλαμβάνονται στὴν περιορισμένη οἰκουμένη, βλ. H élène Ahrweiler, *L'idéologie politique de l'empire byzantin*, Παρίσι 1975, σελ. 40-42. Ὁ I. B o ž i l o v, *Idéologie de Syméon*, Byzantinobulgarica 8 (1986), σελ. 74-77, ξεκινώντας ἀπὸ τὴ λαθεμένη, κατὰ τὴ γνώμη μου, θέση γιὰ «δίκαιο πόλεμο» τῶν Βυζαντινῶν, κατέληξε σὲ πολὺ σωστὰ συμπεράσματα σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν τίτλο πού ἀπονεμήθηκε στὸ βούλγαρο σάρα καὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς πολιτικὲς ἐπιδιώξεις του. Γιά τούς πρώτους πολέμους τοῦ Συμεών, βλ. ἐπίσης I. B o ž i l o v, *A propos des rapports Bulgaro-Byzantins sous le tsar Syméon (893-912)*, Byzantinobulgarica 6 (1980), σελ. 73-81, μὲ σωστὴ χρονολογικὴ διχίρεση καὶ κατάταξη τῶν τεσσάρων πολέμων.

2. Πρβλ. S. R u n c i m a n, *The Emperor Romanus Lecapenus: A Study on Tenth-Century Byzantium*², Καϊμπριτζ 1963, σελ. 85-89.

3. Théodore Daphnopatès, *Correspondance*, ἐπιστολὴ ἀρ. 4, σελ. 55, ἔκδ. D a r r o u z è s - W e s t e r i n k: *εἰ γὰρ γνῶς καὶ αὐτὰς τὸ τῆς τῶν Ῥωμαίων βασιλείας ὕψος τε καὶ μέγεθος, καὶ τὸ κατὰ πασῶν τῶν ἐπὶ γῆς ἐξουσιῶν κυριώτατον αὐτῆς καὶ ἀρχικώτατον...* (στίχοι 48-50).

4. Θεοδ. Δαφν., ἐπιστολὴ ἀρ. 5, σελ. 59.

5. Βλ. τὶς ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα τοῦ ἀνώνυμου λόγου *Ἐπὶ τῆ τῶν Βουλγάρων συμβάσει*, 12-13, ἔκδ. Ἰ α λ κ μ ἦ ν η ς Σ τ α υ ρ ῖ δ ο υ - Ζ α φ ρ ᾶ κ α, Βυζαντινὰ 8 (1976), σελ. 372-373. Κάτω ἀπὸ τὴν ἀπειλή του, οἱ Βυζαντινοὶ ἀναγνωρίζουν τὸν Συμεών βασιλέα, ἀλλὰ συμπληρώνουν ἀμέσως: *προσκυνητὰς ἔχε τούς σινεόρτους*. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἡ εἰρήνη τοῦ 927 τὰ διαγραφέντα μέρη τῆς οἰκουμένης σινοῦλωσε καὶ οὕτως εἰς ὀλοκληρίαν καὶ συμφωνίαν, ἵνα μηκέτι Σκύθης καὶ βάρβαρος καὶ τὸ καὶ τὸ καλούμεθα, χριστιανοὶ δὲ πάντες καὶ Θεοῦ τέκνα καὶ ὠδίνες τοῦ πνεύματος καὶ λεγόμεθα καὶ δεικνόμεθα.

ἀδελφός του αὐτοκράτορα¹. Ἀντίθετα, μέσα στήν περιορισμένη οἰκουμένη τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, οἱ Βούλγαροι θά ξαναγίνουν καί πάλι τὰ ἠγαπημένα τέκνα τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα², ἐπειδὴ σέ μιὰ περιορισμένη οἰκουμένη, ὁ αὐτοκράτορας εἶναι μόνο ἓνας. Ἔτσι λοιπόν, οἱ βουλγαρικοὶ πολέμοι ἔφεραν τὸν Συμεὼν σέ τέτοιο σημεῖο ἰσχύος, ὥστε ἡ αὐτοκρατορία νὰ ἀναγκαστεῖ νὰ ἀπεμπολήσει τὴ δυναστική πολιτική τῆς περιορισμένης οἰκουμενικότητας. Καί ἐπειδὴ αὐτοὶ οἱ πόλεμοι πού ἔφεραν τὸν Συμεὼν σέ σημεῖο ἰσχύος καταστροφικὸ γιὰ τὴ δυναστική πολιτική ἄρχισαν ἐπὶ Λέοντα ΣΤ' καί μάλιστα ἄδικα, ἴσως γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο ὁ Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός δὲ βρῆκε ἐγκωμιαστὴ στὴ δυναστική χρονογραφία τῶν *Συνεχιστῶν* τοῦ Θεοφάνη καί ἀφέθηκε ἀπὸ τὸ γιό του Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο βορὰ στὸ *Χρονικὸ* τοῦ *Λογοθέτη* πού, ὅπως ἐπανειλημμένα εἰπώθηκε πιὸ πάνω, καλύπτει τοὺς *Συνεχιστὲς* τοῦ Θεοφάνη στὰ χρόνια 886-912. Τὸ γεγονός δὲν εἶναι καί τόσο περὶεργο, ἂν σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι ὁ Πορφυρογέννητος δὲν εἶχε διστάσει νὰ καταδικάσει τὸν πατέρα του καί στὸ θέμα τῆς τεταρτογαμίας³.

Ἡ κεντρικὴ ἰδέα τῆς ἐργασίας γιὰ τίς δυὸ ἀντίθετες πολιτικὲς ἰδεολογίες πού ἐπηρεάζουν τὴ βυζαντινὴ ἱστοριογραφία τοῦ δέκατου αἰώνα ἔχει διατυπωθεῖ πιά καί δὲν χρειάζεται νὰ ἐπιμείνω ἄλλο πάνω σ' αὐτό. Φυσικά, ἀπομένουν γιὰ διευκρίνιση ἓνα πλῆθος ἀπὸ μικρότερα προβλήματα, ἢ λύση τοῦ καθενὸς ἀπὸ τὰ ὁποῖα θά μπορέσει νὰ συμβάλει στὸν ἓναν ἢ στὸν ἄλλο βαθμὸ στὴ ριζικὴ ἀναθεώρηση τοῦ παραδοσιακοῦ σχήματος τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας πού εὔχαμε ὡς σήμερα. Τέτοια προβλήματα εἶναι ἡ ἔνταξη κάθε ἑνὸς ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς σέ ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ πολιτικο-ιδεολογικὰ ρεύματα τῆς περιορισμένης καί τῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότητας ἀντίστοιχα, καί ἡ ἐξακρίβωση τῶν συνθηκῶν τῆς πολιτικῆς πάλης ἀνάμεσα στὶς δυὸ παρατάξεις κάθε φορά. Ὅπως δὲ ἔμω, νομίζω ὅτι τώρα ὑπάρχουν νέες βάσεις γιὰ ἐρευνα τῆς συμπεριφορᾶς μιᾶς κοινωνίας πού τὴ γνωρίζαμε πολὺ λιγότερο ἀπὸ ὅ,τι νομίζαμε. Ἡ ἰδεολογικὴ ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας τῆς ἀνατολικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας περνάει ὑποχρεωτικὰ ἀπὸ τὴν ἰουστινιάνεια οἰκουμενικότητα καί τὴ διακοπὴ τῆς στὴ διάρκειά τῶν λεγόμενων «σκοτεινῶν αἰώνων». Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ἡ *reconquista* εἶναι ἔργο τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' ἢ ἀντίθετα, ὅπως

1. Ὁ Ρωμανὸς Α' ἀποκαλεῖ τὸν Συμεὼν ἀδελφὸ πάρα πολλές φορές στὶς ἐπιστολὲς ἀρ. 5, 6 καί 7 τοῦ Θεόδωρου Δαφνοπάτη, *Correspondance*, σελ. 59-85. Πρβλ. ἀκόμα καί Βο-ζιλόν, *Idéologie de Syméon*, *Byzantinobulgarica* 8 (1986), σελ. 74-77.

2. Γιὰ τὸν ἔρο ἠγαπημένα τέκνα στὴ βυζαντινὴ διπλωματία καί γιὰ τὴ θέση τους, βλ. F. Dölger, *Bulgarisches Zartum und byzantinisches Kaisertum*, στὸν τόμο του *Byzanz und die europäische Staatenwelt*², Ντάρμστατ 1964, σελ. 140-158. Ἐπίσης τὸ *Περὶ βασιλείου τάξεως*, σελ. 681-682 CSHB. Πρβλ. Longhis, *Ambassades*, σελ. 271.

3. Πρβλ. Zakythinos, *Byzantinische Geschichte*, σελ. 185, σημ. 476 καί 477 μὲ τις διαμαρτυρίες τοῦ Ἀρέθα ἐνάντια στὴν τεταρτογαμία.

πιστεύω¹, τὸ πολιτικὸ πρόγραμμα τῆς ὀρθόδοξης συγκλητικῆς ἀριστοκρατίας μετὰ τὸ 451, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ ἰουστινιάνεια οἰκουμενικότητα θεωρεῖται ἀπόλυτη τουλάχιστον ὡς τὰ τέλη τοῦ ἔκτου αἰώνα, δηλ. τὴν ἐποχὴ πού ὁ πάπας Γρηγόριος Α' ἐκχριστιανίζει τὰ τελευταῖα ἐδάφη τῆς παλιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ οἰκουμενικότητα τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορικῆς παράδοσης στηρίζεται κατεξοχὴν στὸ λογοτεχνικὸ εἶδος τῆς *Χρονογραφίας* πού, πέρα ἀπὸ τὰ ἄλλα, ἀνταποκρίνεται καὶ στὶς ὑλικές συνθήκες τῆς ἐποχῆς, καὶ στὴν παρακμὴ τῆς ἀρχαίας λογοτεχνικῆς παράδοσης.

Ὅταν —μετὰ ἀπὸ μιὰ διαδικασία πού ἀρχίζει τὸν ἑβδομο αἰώνα καὶ ὀλοκληρώνεται μὲ τὴ χάλκευση τῆς *Κωνσταντινείας Δωρεᾶς*— ἡ Παπωσύνη διακόπτει τὴ βυζαντινὴ αὐτοκρατορικὴ οἰκουμενικότητα καὶ τὸ γεγονὸς γίνεται γνωστὸ στὸ Βυζάντιο μᾶλλον χωρὶς καθυστέρηση, τὸ εἶδος τῆς *Χρονογραφίας* ἀλλάζει μορφή μετὰ τὴ συνθήκη τοῦ 812: ἡ *Χρονογραφία* τοῦ Θεοφάνη ἀρχίζει καὶ τελειώνει ἐκεῖ πού ἡ αὐτοκρατορικὴ οἰκουμένη διαιρέθηκε στὰ δύο. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς *Συνεχιστὲς τοῦ Θεοφάνη* πού, ἀρχίζοντας λίγο μετὰ τὴν ἀναγνώριση τοῦ 812, σταματοῦν λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ στέψη τοῦ Ὁθωνα Α' τὸ 962. Αὐτὴ εἶναι ἡ *ιστοριογραφικὴ τάση τῆς περιορισμένης οἰκουμενικότητας*, ἡ τάση πού ἀναγνωρίζει τὸ θρόνο τοῦ πάπα Σίλβεστρου, τὴν *Κωνσταντινεία Δωρεᾶ*, τὸν *Καρλομάγνο* καὶ τοὺς διαδόχους του, τὴν παπικὴ ἀνεξαρτησία, τὸν Ὁθωνα Α' καὶ πολλὰ ἄλλα πού κατοχυρώνουν τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς Δύσης ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐπικυριαρχία. Ἡ *ιστοριογραφικὴ αὐτὴ τάση* τῆς περιορισμένης οἰκουμενικότητας καλλιεργεῖται ἀπὸ τὴ Μακεδονικὴ δυναστεία μὲ κεντρικὸ προπαγανδιστικὸ πυρῆνα ὅτι ὁ Βασίλειος Α' κατόρθωσε νὰ πετύχει τὴν ἀναθεώρηση τῆς *Κωνσταντινείας Δωρεᾶς* πρὸς βυζαντινὸ ὄφελος καί, ἔτσι ἡ αὐτοκρατορία νὰ ἀποκτήσει μιὰ νέα οἰκουμένη, ἐνῶ ἐπὶ Ἀμοριανῶν αὐτοκρατόρων δὲν εἶχε καμιὰ.

Ἡ ἀντίθετη ἀποψη ἐκφράζεται μὲ τὴν *ιστοριογραφικὴ τάση τῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότητας* πού ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὴν ἀντιπολίτευση τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἀπὸ τὸν πατριάρχη Φώτιο πού ἀντιδρᾷ στὴν ἀνυπαρξία οἰκουμενικότητας ἐπὶ Ἀμοριανῶν, ὡς τὸν Νικηφόρο Φωκά πού ἀρνεῖται νὰ ἀποδεχτεῖ τὸν Ὁθωνα Α' σὰν αὐτοκράτορα καὶ ἀποκηρύσσει τὴ δυναστικὴ πολιτικὴ τῆς περιορισμένης οἰκουμενικότητας. Ἡ *ιστοριογραφικὴ τάση* τῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότητας ἐκφράζεται κύρια ἀπὸ τὴν τυπικὴ *χρονογραφία* τοῦ

1. Πρβλ. T. C. Loughis, *Le programme politique des "Romains Orientaux" après 476, Une répétition générale?* Atti del II. Seminario Internazionale di studi storici «Da Roma alla Terza Roma», Ρώμη 1982, σελ. 369-375. Τοῦ ἴδιου, *Obrasdenije o Christianstvo gospodstvujuščego klassa Vostočnoi Rimskoī Imperii vo vtoroi polovine piatogo veka*, Proceedings of the Byzantinological Symposium in the 16th Eirene Conference, Πράγα 1985, σελ. 69-72.

Γεώργιου Μοναχοῦ πού συνεχίζεται ἀπὸ τὶς διαφορὲς παραλλαγές τοῦ *Χρονικοῦ τοῦ Λογοθέτη*. Αὐτὲς πάλι οἱ παραλλαγές σταματοῦν εἴτε στὸ τέλος τοῦ πρώτου αὐτοκράτορα πού υἰοθέτησε οἰκουμενικὴ πολιτικὴ ἀντίθετη ἀπὸ ἐκείνη τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, δηλ. τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ, εἴτε στὴ στέψη τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, δηλ. τοῦ δευτέρου αὐτοκράτορα πού προώθησε τὴ βυζαντινὴ ἀπόλυτη οἰκουμενικότητα τὸ δέκατο αἰώνα.

Εἶναι προφανές ὅτι ἐγκαταλείποντας τὴν παραδοσιακὴ χρονολογικὴ ἐξι-στόρηση «ἀπὸ κτίσεως κόσμου» καὶ υἰοθετώντας ταυτόχρονα ἓνα λογιότερο ὕφος, ἡ δυναστικὴ ιστοριογραφία τῆς περιορισμένης οἰκουμενικότητας ἀναθεωρεῖ δραστικὰ τὶς ἀρχές συγγραφῆς τῆς Χρονολογίας πού συνεχίζουν νὰ τηροῦν εὐλαβικὰ οἱ χρονολογικοὶ τῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότητας. Εἶναι ὅμως ἐπίσης φανερό ὅτι, ὅπως ἔδειξε ἡ συνέχεια καὶ τὸ τέλος τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ἡ ἰδεολογία τῆς βυζαντινῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότητας δὲν εἶχε ἀπολύτως κανένα μέλλον. Ἡ Δύση ἦταν πιά ἀντικειμενικὰ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ Βυζάντιο. Αὐτὸ καὶ μόνο τὸ γεγονός, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἦταν ἀρκετὸ γιὰ νὰ προκαλέσει τὸν ἰδεολογικὸ καὶ ὀργανικὸ θάνατο τῆς βυζαντινῆς χρονολογίας πού περιέγραφε τὴν οἰκουμένη. Χωρὶς οἰκουμενικὴ ἰδεολογία, ἡ βυζαντινὴ χρονολογία βρισκόταν πιά κοντὰ στὸ τέλος τῆς.

Ἄν ἡ πολιτικὴ ἰδεολογία τῆς περιορισμένης οἰκουμενικότητας ἐπιθυμοῦσε νὰ ὑπερβεῖ τὸ ἐμπόδιο τῆς *Κωνσταντινείας Δωρεῦς* κάνοντας ὑποχωρήσεις στὴ Δύση, ἡ πιὸ σημαντικὴ ἀπὸ τὶς παραχωρήσεις αὐτὲς ἦταν ἡ ἐξάλειψη ἀπὸ τὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων τοῦ ἔργου τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' πού, ὅμως, φαίνεται ὅτι ἦταν ἀντικειμενικὸ γεγονός ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀνυπαρξίας οἰκουμενικότητας, δηλ. ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Ἀμοριανῶν αὐτοκρατόρων. Ἡ πραγματικὴ ἀπὸ αὐτὴ ἀπεικονίζεται ἀνάγλυφα σὲ ἓνα ἐπεισόδιο ἀνεκδοτικῆς μορφῆς πού παραδίδεται ἀπὸ τὶς βασικὲς παραλλαγές τοῦ *Χρονικοῦ τοῦ Λογοθέτη*². Κάποτε, ὁ αὐτοκράτορας Μιχαὴλ Γ' ἔχτισε ἓνα μεγαλοπρεπὴ στάβλο καὶ ζητοῦσε κόλακες γιὰ νὰ ἐπαινέσουν τὸ ἔργο του αὐτὸ πού πίστευε ὅτι θὰ ἔμενε ἀθάνατο. Ὅταν κατέφυγε σὲ κάποιον Πέτρο, πού χαρακτηρίζεται στὸ κείμενο «λόγιος καὶ σκωπτικός» καὶ ἦταν γνωστὸς σὰν πτωχομάγιστρος ζητώντας τὴ γνώμη του γιὰ τὴν ὑστεροφημία τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στάβλου, πῆρε τὴν ἀπάντηση ὅτι αὐτὸ ἦταν ἀδύνατο γιὰ ἓνα κοπροθέσιον ἀλόγων. τὴ στιγμὴ πού Ἰουστινιανὸς ὁ βασιλεὺς, τοιοῦτον ἔργον κατασκευακῶς, τὴν μεγάλην τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν, καὶ χρυσῶ καὶ ἀργύρῳ καὶ πολυτίμοις μαρμάροις κατακοσμήσας,

1. Πρβλ. Loung his, *Historiographie*, *Balkan Studies* 21 (1980), σελ. 71 καὶ τοῦ Ἰδίου, *Τὸ κεφάλαιο 27*, Βυζαντινά 13 (1985), σελ. 1090.

2. Λέων Γραμματικός, σελ. 239, 18-20. Θεοδόσιος Μελιτηνός, σελ. 167. Συν. Γεωργ. Μον. ἐκδ. Istrin, σελ. 10, 7-10 (τὸ χωρίο πού παραθέτω). Μὲ μικρὲς παρεκκλίσεις στὸν Ψευδοσυμεών, σελ. 667, 1-3 καὶ στὴ Συν. Γεωργ. Μον., σελ. 825, 21-23.

οὐδὲ μνήμης νῦν ἀξιοῦται¹. Παρόλη τὴν ἀνεκδοτική μορφή, στὸ ἐπεισόδιο προβάλλει πολὺ καθαρὰ ἡ ἀγανάκτηση ἑνὸς λόγιου τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀμοριανῶν πού, διαπιστώνοντας μὲ θλίψη ὅτι ἡ δόξα τῆς οἰκουμενικότητας εἶχε ξεχαστεῖ, δὲ δίσταζε νὰ ἀποκαλέσει τὴν ἐποχὴ τοῦ ἐποχῆ κοπροθεσιῶν, σὲ ἀντιπαραβολὴ μὲ τὴν οἰκουμενικὴ ἐποχὴ τῆς Ἀγίας Σοφίας. Δὲν εἶναι καθόλου παράξενο, μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτά, τὸ ὅτι οἱ πηγές πού διαμαρτύρονται γιὰ τὸ ὅτι ἡ μνήμη τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχε πεθάνει ἐπιχείρησαν νὰ τὴν ἀναστήσουν ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ἔστω καὶ χωρὶς καμιά ἀντικειμενικὴ δυνατότητα ἐπιτυχίας.

ΤΗΛΕΜΑΧΟΣ Κ. ΛΟΥΤΓΗΣ

1. . . καὶ μνήμη αὐτοῦ νῦν οὐκ ἐστί. . . εἶναι ἡ ἄλλη παραλλαγή (Λέων Γραμματικὸς καὶ Θεοδόσιος Μελιτηνός).

